

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇENİN ETİMOLOJİK SÖZLÜKLERİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Aysun KOŞAN

Danışman
Prof. Dr. Şehrabani ALLAHVERDİYEVA

Adıyaman, 2019

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Şehrabani ALLAHVERDİYEVA danışmanlığında, Aysun Koşan tarafından hazırlanan “Türkçenin Etimolojik Sözlükleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışma 22/08/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK .. İmza: M. H. Tuğluk
Danışman: Prof. Dr. Şehrabani ALLAHVERDİYEVA .. İmza: Ş. Allahverdiyeva
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Serdar YAVUZ .. İmza: S. Yavuz
Jüri Üyesi: İmza:
Jüri Üyesi: İmza:

29/08/2019
[Signature]
Enstitü Müdürü

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkçenin Etimolojik Sözlükleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı bu çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22. / 08 / 2019

Aysun KOŞAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

“Türk Dilinin Etimolojik Sözlükleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”

Aysun KOŞAN

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yeni Türk Dili Bilim Dalı

Ağustos, 2019

Filoloji alanında etimolojik çalışmaların önemli bir yeri vardır. XIX. yy ve sonrası sözlük alanında yabancı Türkolog ve Türk Türkologlar tarafından birçok eser yazılmıştır. Etimolojik sözlükler de bu alanda yapılan en önemli çalışmalardan biridir. Ancak etimolojik sözlüklere bakıldığında kelime kökeniyle ilgili tutarlılığın olmadığı görülür. Biz de bu noktadan hareketle etimolojik sözlükler arasından beşini seçerek kelime etimolojilerini fonetik, semantik ve morfolojik yönden karşılaştırdık.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında tezimizle ilgili teorik kavramlara, bu alanla ilgili yapılan çalışmalara, yayımlanan kaynaklara ve bizim bu kaynaklar arasından hangi etimolojik sözlüklere yer verdiğimizi belirttik. İkinci bölümde, çalışmamızın inceleme kısmını oluşturduk. Sözlükçülerimizin soyadlarının baş harflerine göre alfabetik olarak dizdiğimiz kaynaklardaki kelimeleri, tek tek gözden geçirerek kökenleri, oluşumları veya sözcüğün eskiliği konusunda farklı bilgi verilen kelimeleri inceledik. Üçüncü bölümde ise, bu çalışmalardan yola çıkarak köken bilgisi ile ilgili ortaya çıkan farklılıkları sınıflandırarak bir çıkarımda bulunduk.

Yaptığımız incelemenin sonucunda, etimoloji alanında tartışmalı veriler olduğunu görmekle beraber Türkçenin Çağdaş bir etimolojik sözlüğe ihtiyaç duyduğunu söylememiz mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Etimoloji, sözlük, karşılaştırma.

ABSTRACT

Master’s Thesis

“A Comparative Research on the Etymological Dictionary of the Turkish Language ”

Aysun KOŞAN

Adıyaman University

Graduate School of Social Studies

Department of Turkish Language and Literature

Subfield of New Turkish Language

August, 2019

Etymological studies have an important place in the field of philology. Many works were written by foreign Turkologists and Turkish Turkologists in the 19th century and later. Etymological dictionaries are one of the most important studies in field. However, when the etymological dictionaries are examined, it is seen that there is no consistency about word origin. From this point of view, we selected five etymological dictionaries and compared the etymologies of the words in phonetic, semantic and morphological aspects.

Our study consist of three parts. In the introduction, we sweat our paper related theoretical concepts, studies related to in this field, published resources, the dictionaries we utilized among these resorces. In the second part, we have created the examination part of our study. We have examined the words that give different information about their origins. In the thir section, we have made an inference basedon the work we have done by classifying the differences that emerged related to origin information.

As a result of our study, although there is controversial data in the field of etymology, it is possible to say that Turkish needs a contemporary etymological dictionary.

Keywords: Etymology, dictionary, comparison.

ÖN SÖZ

Dilin daha iyi anlaşılması ve gelecek nesillere aktarılmasını kolaylaştırmak için sözlükler oldukça önemli yer tutmaktadır. Toplumların bir tarihi değişim/gelişim süreçleri olduğu gibi sözcüklerin de bir geçmişi bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında genel anlamda tarih bilimini zorunlu kılan gerekçelerin etimolojiyi de zorunlu kıldığını söylemek durumundayız. Geniş bir coğrafi sahaya yayılan ve oldukça kalabalık bir nüfusun konuştuğu Türkçe bu bakımdan araştırılmaya ve incelenmeye değer bir dildir. Yaptığım araştırmaya dayanarak bu konuda yeterince çalışma yapılmadığı kanaatine vardığımı söyleyebilirim.

Türk Dilinin Etimolojisi üzerine hazırlanan sözlükler aracılığıyla dilimize yerleşmiş olan kelimelerin menşei hakkında fikir sahip oluruz. Yapılan çalışmalara bakıldığında kelimelerin kökenleri ile ilgili sözcük bilimcilerin farklı bilgiler verdiğini görmekteyiz. Verilen bu farklı bilgilerin dışında da sürekli gelişim ve değişim halinde olan dilin eskiliği veya oluşumu hakkında da farklı bilgilerin sunulduğuna tanıklık ediyoruz.

Biz de bu farklılıkları gözler önüne sermek, kelimelerin kökenleri hakkında verilen farklı sonuçları ortaya çıkarmak amacıyla bu çalışmaya yöneldik. Bu alanda yapılan çalışmalar arasından danışman hocamla birlikte beş sözlükte karar kıldık.

Tek tek incelediğimiz binlerce kelime arasından dilimize yerleşmiş olan sözcükleri, kökenleri hakkında farklı bilgi verilen kelimeleri, Türkçe olduğu söylenmesine rağmen oluşumu hakkında farklı bilgi verilen kelimeleri, ortaya çıktığı zaman ve tarihi gelişim süreci hakkında farklı bilgi verilen kelimeleri inceledik.

Karşılaştırmalarımızı yaparken bazı yörelere has kelimelere ya da teknik terimlere, birleşik kelimelere, özel adlara; artık çok fazla kullanılmayan eski sözcüklere mümkün olduğunca yer vermemeye çalıştık.

Çalışmamızı da belli başlı bir plana göre gerçekleştirdik. Öncelikle kelimemizin güncel tanımına yer verdik. Ardından da soyadların baş harflerinin alfabetik dizilişlerine göre sıraladığımız yazarlarımızın kaynaklarına tek tek değindik. Saydığımız özelliklere uygun olan sözcükleri kıyaslama yoluyla ortaya koyduk.

Kelime analizlerini mümkün olduğunca verildiği gibi ortaya koymaya çalıştık. Sunmuş olduğumuz bilgilerin sonunda da yer yer birkaç cümlelik değerlendirmede bulunduk.

“Türk Dilinin Etimolojik Sözlükleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” adlı çalışmayla; dilimize yerleşmiş olan kelimelerin kökeni hakkında fikir sahibi olmamı sağlayan ve bu değerli çalışma esnasında her daim bana yardımcı olan değerli görüş ve fikirlerini benden esirgemeyen Saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Şehrabani ALLAHVERDİYEVA’ya, kaynak temininde bana yardımcı olan değerli arkadaşlarım Eren Ünlü ile Şule Yıldırım’a, bu çalışma süresince bana destek olan sevgili eşim Hamdullah Koşan’a ve her zaman yanımda olarak beni destekleyen ve motive eden canım aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Adıyaman, Ağustos, 2019

Aysun KOŞAN

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

Türk dilinin etimoloji alanında yapılan çalışmalarında pek çok tartışmalı bilginin olduğu ve bu sorunun halen devam ettiği görülmektedir. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkçe gibi eski bir dilin etimoloji alanında yeterince araştırılmaması, incelenmemesi Çağdaş bir etimolojik sözlüğe olan gereksinimi ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmamızı özgün kılan özelliklere bakıldığında bu alanda yol gösterici sayılabilecek eserlerden seçmiş olduğumuz sözlüklerden beşinin incelenmiş olması ve bu eserlerde geçen tartışmalı sözcüklerin yazarların tespit ve görüşlerinin okura karşılaştırılarak sunulmuş olması bu alanda yapılan önemli çalışmalardan biri olarak değerlendirilebilir.

Etimoloji alanında yapılan nitelikli çalışmaların mukayesesi üzerine okurun daha net bilgiye ulaşacağı ve bu mukayese sonucunda farklılıkların daha iyi gözlemlenebildiği ortaya kondu. Özellikle tartışmalı konulardaki eksikliğin derlenip toparlandığı bu eserin vücuda getirilmiş olması ve bu konuda yapılacak olan araştırmalara örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
SİMGELER.....	xi
KISALTMALAR.....	xii

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİMOLOJİK SÖZLÜK VE SEÇTİĞİMİZ KAYNAKLAR

1.1. ETİMOLOJİ NEDİR?	6
1.2. ETİMOLOJİK SÖZLÜK NEDİR?	7
1.3. ÇALIŞMALARIMIZ İÇİN SEÇMİŞ OLDUĞUMUZ SÖZLÜKLER	11
1.3.1. Misâlli Büyük Türkçe Sözlük	11
1.3.2. Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü	12
1.3.3. Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü...13	
1.3.4. Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü	14
1.3.5. Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati	15

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. Karşılaştırmalı İncelemiş Olduğumuz Kelimeler	16
2.1.1. "A" Harfi ile Başlayan Kelimeler	16
2.1.2. "B" Harfi ile Başlayan Kelimeler	27
2.1.3. "C" Harfi ile Başlayan Kelimeler	42
2.1.4. "Ç" Harfi ile Başlayan Kelimeler	45
2.1.5. "D" Harfi ile Başlayan Kelimeler	59

2.1.6. "E" Harfi ile Başlayan Harfler	66
2.1.7. "F" Harfi ile Başlayan Kelimeler	71
2.1.8. "G" Harfi ile Başlayan Kelimeler	73
2.1.9. "H" Harfi ile Başlayan Kelimeler	78
2.1.10. "I" Harfi ile Başlayan Kelimeler	81
2.1.11. "İ" Harfi ile Başlayan Kelimeler	82
2.1.12. "K" Harfi ile Başlayan Kelimeler	84
2.1.13. "L" Harfi ile Başlayan Kelimeler	97
2.1.14. "M" Harfi ile Başlayan Kelimeler	98
2.1.15. "N" Harfi ile Başlayan Kelimeler	100
2.1.16. "O" Harfi ile Başlayan Kelimeler	100
2.1.17. "Ö" Harfi ile Başlayan Kelimeler	103
2.1.18. "P" Harfi ile Başlayan Kelimeler	106
2.1.19. "S" Harfi ile Başlayan Kelimeler	110
2.1.20. "Ş" Harfi ile Başlayan Kelimeler	116
2.1.21. "T" Harfi ile Başlayan Kelimeler	117
2.1.22. "U" Harfi ile Başlayan Kelimeler	126
2.1.23. "Ü" Harfi ile Başlayan Kelimeler	127
2.1.24. "V" Harfi ile Başlayan Kelimeler	129
2.1.25. "Y" Harfi ile Başlayan Kelimeler	129
2.1.26. "Z" Harfi ile Başlayan Kelimeler	134
 SONUÇ.....	 135
KAYNAKÇA	141
ÖZGEÇMİŞ	143

SİMGELER

ا (ā)	a, ā	ص	ş
ا (ī)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž, ḍ
ب	b, p	ط	t
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	‘
ث	ṣ	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	k
ح	ḥ	ك	k, g, (ñ)
خ	ḫ	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	z, ḏ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ی	y, ı, i, ī
		ء	’

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser	EFr.	: Eski Fransızca
a.g.m.	: Adı Geçen Makale	Erm.	: Ermenice
a.m.	: Aynı mânada	ETr.	: Etrüskçe
An. Ağıl.	: Anadolu Ağızları	ET.	: Eski Türkçe
Ar.	: Arapça	EYun.	: Eski Yunanca
Aram.	: Aramca	Fa.	: Farsça
Arn.	: Arnavutça	Fin.	: Fince
AT.	: Anadolu Türkçesi	Fr.	: Fransızca
Ave.	: Avestan	Ger.	: Germence
bk.	: Bakınız	Gag.	: Gagavuzca
Blg.	: Bulgarca	HAvr.	: Hint- Avrupa Dili
Bşk.	: Başkurtça	Hlk. ağız.	: Halk Ağızı
C.	: Cilt	Haz.	: Hazırlayan
Çağ.	: Çağatayca	Hint.	: Hintçe
Çek.	: Çekçe	İbr.	: İbranice
Çev.	: Çeviren	İng.	: İngilizce
Çin.	: Çince	İsp.	: İspanyolca
Çing.	: Çingenece	İsv.	: İsveççe
Çuv.	: Çuvaşça	İt.	: İtalyanca
Doğu Tü.	: Doğu Türkçe	Jap.	: Japonca
EAT.	: Eski Anadolu Türkçesi	Kıp.	: Kıpçakça
EFa.	: Eski Farsça	Kırg.	: Kırgızca

Kom.	: Komanca		Türkiye Türkçesi Lügati
Krş.	: Karşılaştırmaz	TS	: Türkçe Sözlük
Kürt.	: Kürtçe	TTTSKBS.	: Türkiye
Lat.	: Latince		Türkçesindeki Türkçe
LO	: Lehçe-i Osman		Sözcüklerin Köken
Mac.	: Macarca		Bilgisi Sözlüğü
MBTS	: Misalli Büyük Türkçe Sözlük	TT.	: Türkiye Türkçesi
Moğ.	: Moğolca	Tü.	: Türkçe
no.	: Numara	Toh.	: Toharca
Nog.	: Nogayca	Uyg.	: Uygurca
Norv.	: Norveççe	vb.	: Ve Benzeri
Oğ.	: Oğuzca	Yak.	: Yakutça
OFa.	: Orta Farsça	Yay.	: Yayınları
Onom.	: Onomatope (Yansıma Ses)	YLat.	: Yeni Latince
Osm.	: Osmanlıca	YT.	: Yeni Türkçe
OT.	: Orta Türkçe	YUyg.	: Yeni Uygurca
Rus.	: Rusça	Yun.	: Yunanca
Rume.	: Rumence	yy.	: Yüzyıl
s.	: Sayfa	Zaza.	: Zazaca
S.	: Sayı		
Sans.	: Sanskritçe		
Sırp.	: Sırpça		
Slav.	: Slav Dili		
Sogd.	: Sogdca		
SS.	: Sözlerin Soyağacı		
Süry.	: Süryanice		
TDES.	: Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü		
TDK	: Türk Dil Kurumu		
TETTL.	: Tarihi ve Etimolojik		

GİRİŞ

Yeryüzündeki en eski dillerden biri olan Türkçenin gelişimi ve değişimi hakkında bilgi sahibi olmak için var olan kaynaklar aracılığıyla geçmişe doğru gidilerek zaman içindeki seyri takip edilebilir. Edinmiş olduğumuz bilgiler de sadece dilimizi zenginleştirmez. Çünkü “dil taşıyıcıdır; bir milletin kültürünü, sanatını, imânını, düşünüş sistemini, yaşayış özelliklerini, sâhip olduğu değerleri asırlar boyunca dünden bu güne taşıyan kutsal bir nehir gibidir”(Ayverdi, 2011;IX). Bu nedenle bizlerin bugünü anlaması, dünü daha iyi anlamasına bağlıdır. Bugünkü insanlığın dünü ile kopuk olmaması ancak kendisini yarına taşıyabilir.

Bir sözcüğün kökeninin hangi dile dayandığı, ilk olarak nasıl bir anlam taşıdığı, zaman içerisinde ne gibi ses, biçim ve anlam değişiklikleri yaşadığı birçok dilbilimci tarafından yüzyıllardır araştırılmakta ve incelenmektedir. Aynı zamanda bu dal sadece Türkoloji'nin değil öteki bütün dillerin de en büyük birikim ve yorum isteyen en zor dalıdır(Gülensoy,2004). Hatta birikim ve yorum gücünün yanında geniş bir coğrafya bilgisini de gerektirmektedir. Çünkü Türk dili, etimolojik araştırma ve yayınları yönünden Fince, Macarca gibi dillere benzemez. Örneğin, Fin diline ilişkin belli başlı çalışmalar Finlandiya'da yapılmıştır. Macar dili alanındaki bilimsel yayınlar da Macaristan'da çıkmıştır. Bu koşullar karşısında bu dillerin etimolojik sözlüğünü yazmak isteyenler, bu ülkelerde gerçekleştirilen bilimsel yayınları toplayıp özetlemek gibi bir olanak ve kolaylıktan yararlanabilirler. Buna karşılık Türk dilinin etimolojik sözlüğü üzerinde çalışmak isteyenler, yalnız Türkiye'de yapılan araştırma ve yayınları toplamakla yetinemezler (Eren,1999:XVIII). Böylece yapılan veya yapılacak olan çalışmalar, bizi yabancı ülke ve kaynaklarına itecek kadar geniş çaplı bir çabaya itiyor.

Türk dilinin etimolojisi üzerine yayımlanan eserlere bakıldığında daha ziyâde makale şeklinde olduğu görülür. XX. yy sonrası ise sözlük şeklinde eserlerin çoğaldığına şahitlik etmekteyiz. Hasan Eren, Tuncer Gülensoy, Abdulkadir İnan, Talat Tekin, Şinasi Tekin, Sevan Nişanyan, Günay Karaağaç, Osman Fikri Sertkaya... Bu alanda etimolojik sözlük yazan başlıca Türkologlardır."Türkçenin Etimolojik Sözlükleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı çalışmamızda da mevcut olan köken bilgisi

ile ilgili çalışmalardan yola çıkarak bir kıyaslamada bulunduk. Bu alanla ilgili danışman hocamla birlikte belli başlı sözlüklerden beş Türkologumuzun kaynağında karar kıldık.

- İlhan AYVERDİ, Misâlli Büyük Türkçe Sözlük, 3 Cilt, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2011.

- Hasan EREN, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Kişisel Yayınlar, 1. Baskı, Ankara, 1999.

- Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, 2 Cilt, 2.Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 2011.

- Sevan NİŞANYAN, Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, 5.Baskı, Everest Yayınları, Ankara, 2011.

- Andreas TIETZE, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati, C.I (A-E), Simurg Yayınları, İstanbul- Wiesbaden, 2002; C.II (F-J), Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 2010.¹

Bu çalışmayı yaparken şu yönetime başvurduk: Değişik kaynak ve mecmualarda etimoloji yazılarına sık sık rastladığımız, dilimizde kullanılan sözcüklerin kökenleri ve geçmişleri üzerine toplu bilgi vermeye çalışan, aynı zamanda bu alanla ilgili birkaç etimolojik kaynak daha sunan², bir akademisyen olarak kırk beş yıllık birikimi sonucu ortaya çıkan Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un 'Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü'nden yola çıkarak kelime kökenlerini karşılaştırma yoluna girdik.

Binlerce sözcüğün olduğu sözlüklerde kelime kökeni hakkında hemfikir olunan sözcükleri ele almadık. Bunun dışında özel isimlere, teknik terimlere, madde başına yapı ve anlam yönünden yeni bir şey eklemeyen türemiş ve birleşik sözcüklere, yazı dilinde kullanılmayan yerel kelimelere de yer vermedik.

Kökenin hangi dile dayandığı, ilk olarak nasıl bir anlam taşıdığı, zaman içerisinde ne gibi ses, biçim ve anlam değişiklikleri yaşadığı konusunda farklı bilgi verilenleri karşılaştırmalı bir şekilde inceledik.

¹ Andreas Tietze'nin sözlüğü önce A-E şeklinde 2002'de yayımlanmış, ardından çalışmasını yapıp tamamladığı F-J arası sözcükleri ömrü vefa etmeyip yayımlayamadığından 2010 yılında çocukları ve torunları tarafından Österreichische Akademie der Wissenschaften desteğiyle basılmıştır.

² "Doğu Anadolu Osmanlıcası-Etimolojik Sözlük Denemesi, Ankara, 1968; Kürmançî ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Deneme, Ankara, 1983; Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü, Ankara, 1995.

Kelime köken bilgisi karşılaştırmalarımızı alfabetik sıraya göre yaptık. (Aban-, abart-, abuk sabuk, adaş, afacan, ahır...) Sonrasında ele aldığımız kelimenin önce tanımını yaptık. Bunun için de her kelimenin anlamını geniş ve kapsamlı bir şekilde açıklayan İlhan Ayverdi'nin 'Misâlli Büyük Türkçe Sözlük' eserinden yararlandık. Ayverdi'nin sözlüğünde yer vermediği kelimelerde ise kelimenin anlamına yer veren eserlerin birinden - parantez içinde hangi dilbilimcinin görüşüne yer verdiğimizizi belirttik - yararlandık.

Örneğin:

Çepik: "Alkış, el çırpma." (Tuncer Gülensoy)

Kelimenin anlamını açıkladıktan sonra da seçmiş olduğumuz dilbilimcilerimize, soyadlarının alfabetik dizilişine göre sırasıyla yer verdik. Sadece soyadlarına yer verdiğimiz sözlükçülerimizin hemen yanına da önce kaynaklarının kısaltılmasını, sonra da kelimenin kökeni ile ilgili bilginin hangi sayfada bulunduğunu parantez içinde yazdık.

Örneğin:

Ayverdi (MBTS, 566): İlhan Ayverdi, Misâlli Büyük Türkçe Sözlük, sayfa 566.

Eren (TDES, 85): Hasan Eren, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, sayfa 85.

Gülensoy (TTTSKBS, 232): Tuncer Gülensoy, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, sayfa 232.

Nişanyan (SS, 108): Sevan Nişanyan, Sözlerin Soyağacı, sayfa 108.

Tietze (TETTL, 476): Andreas Tietze, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati, sayfa 476.

Kelimenin tanımını yazıp alt kısmına da yazar soyad, kaynak ve hangi sayfada olduğunu belirttikten sonra karşısına da Türkologlarımız sözlüklerinden gelen bilgilere yer verdik. Burada dikkat çeken bir husus da kelimelerin etimolojilerinin yapılırken kısaltmalara sıkça yer verilmiş olması. Ancak sözlükçülerimizin yapmış olduğu kısaltmalar farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin: 'Eski Türkçe' sözcüğü;

Ayverdi (MBTS, X) : Eski Türk.

Eren (TDES, X): ET.

Gülensoy (TTTSKBS, X): ET.

Nişanyan (SS, X): ETü.

Tietze (TETTL, X): ET.

Tuncer Gülensoy'un kaynağından yola çıkarak bu çalışmayı yapmamız nedeniyle 'Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü'ne göre kısaltmaları (ET.) ele aldık.

İnceleme yaptığımızda karşılaştığımız bir diğer husus, eş sesli kelimelerdir.

Örneğin 'bar' kelimesi.

I.Bar: Hastalık sebebiyle dilin üstünde meydana gelen beyazlık, pas.(Erm.p'ar)

II. Bar: Dans edilen içkili eğlence yeri. (İng.bar.)

III. Bar: Yazıda ayırma işareti olarak kullanılan eğik veya dik çizgi.(Lat> Fr. barre.)

IV. Bar: Kuzey ve Doğu Anadolu'da, özellikle Erzurum civarında el ele tutuşarak oynanan bir halk oyunu.

V.Bar: Hava tahminlerinde kullanılan bir hava basıncı ölçüsü. (Yun.>Fr. bar.)

Bu durumda da aynı anlama gelen sözlükleri karşılaştırıp etimolojisi hakkında aynı bilgi verilenleri ele almadık. Etimolojisi hakkında farklı bilgi verilen sözcüğe göre inceleme yaptık. Böylece dördüncü anlamdaki, bir halk oyunu anlamına gelen 'bar' kelimesinin etimolojisini karşılaştırdığımızda farklı sonuçlar çıktığı için çalışmamıza dâhil etmiş olduk.

Ayverdi (MBTS, 285) : Erm. bar.

Eren (TDES, 39) : Erm. bar (< par) 'dance' (Donkoff: ALT 609).

Gülensoy (TTTSKBS, 112) : OT. bar 'büyük' (DLT)

“Diğer görüşler yanlıştır. Çünkü Türkçeden Ermeniceye geçmiş olmalıdır. Ayrıca, DLT'deki barış - , barlaş - (az) vb. sözcükler de bar'ın Ermenice olmadığını göstermektedir.”

Nişanyan (SS, 56) : Erm. bar 'Erzurum dansı.'

Tietze (TETTL, 278): < Erm. bar

*İlhan Ayverdi, Hasan Eren, Sevan Nişanyan ve Andreas Tietze sözcüğün Ermenice kökenli olduğunu belirtirler. Bu görüş üzerinden de açıklama yaparlar. Ancak Tuncer Gülensoy bu görüşü kabul etmez. DLT 'deki 'bar' sözcüğünü etimoloji için yeterli kanıt olarak görür. Hatta sözcüğün Türkçeden Ermeniceye geçmiş olabileceğini ihtimalinden bahseder.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi karşılaştırmaları yaptıktan sonra kimi zaman birkaç cümleyle kendi görüşümüze kimi zaman da dilbilimcilerimizden gelen

önemli bir not varsa buna yer vererek bir değerlendirmede bulunduk. Böylece kelimelerin etimolojisi hakkında yapılan açıklamalar, yani sözcüğün kökeni, sözcükte var olan ses ve biçim değişiklikleri kimin tarafından nasıl ele alındığı kıyaslama yoluyla ortaya konarak, ciddi bir çalışma ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİMOLOJİK SÖZLÜKLER VE SEÇTİĞİMİZ KAYNAKLAR

1.1. ETİMOLOJİ NEDİR?

Etimoloji kelimesi Yunanca ἐτυμολογία (etumologiā)'dan gelmiştir."Asıl, hakiki, gerçek" anlamındaki "ho etymos" ile "kelime, söz" anlamındaki "logos" kelimelerin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu terim ilk olarak Helenistik Çağ'da Halikarnasos Dionysios tarafından kullanılmıştır. Eskiden kullanılan ve Arapça kökenli olan ismi ise "iştiḳāk (اِشْتِاق)"³ ilmi" dir. Köken bilimi uzmanlarına da "etimolog, köken bilimci veya iştiḳākçı" denir.

"Etimoloji" veya "Köken Bilgisi" de diyebileceğimiz bu alan, bir kelimenin hangi köke dayandığı, ilk olarak nasıl bir anlam taşıdığı, zaman içerisinde ne gibi ses, şekil ve anlam değişiklikleri gösterdiği gibi konuları ele alıp inceleyen bilim dalıdır. (Güner, 2006: 1).

Orta Çağ'da dil üzerine yapılan araştırma ve çalışmalarda dillerin kökeni sorununa değinilmiştir ve dillerin ortak bir kökten geldiği savunulmuştur. Buna bağlı olarak dillerde kullanılan büyük kelimelerin kökleri İbranice'de aranmıştır. (Etimoloji, 1968:497-498). Ancak gerçek anlamıyla etimoloji bilimi, XIX. yüzyılda dillerin incelenmesini karşılaştırmalı dilbilgisine dayandıran Raynovuard, Diez, Bopp, Grimm gibi araştırmacıların çalışmalarıyla bilimsellik kazanmaya başlamıştır.

Bir dilin geçirmiş olduğu tüm bu evrelerin de bilimsel olarak incelenebilmesi için belli aşamaların takip edilmesi gerekir.

1.Bir kelime veya kelime ögesinin en eski şeklinin, ona bağlı olarak da ileriki dönemlerde gelişen bütün şekillerinin belirlenmesi gerekir.

2.İncelenen kelimenin içerdiği her ses, etimon adı verilen kaynak kelimedeyse, ona denk olan seslerle karşılaştırılmalıdır.

³ iştiḳāk: Türeme, türeyiş etimoloji. Sözcüğün geldiği kök-sözcük Ar شق Şakk; yarılma yarma, çatlatma gibi anlamlara gelir. Buradan türetilen iştiḳāk sözcüğü gene yırtma, paralama anlamında kullanılmıştır. (Tekin, 2001:9)

3.Kelimenin anlam alanında ortaya çıkan her türlü değişme mutlaka belirtilmelidir.

4.Kelimenin, kullandığı dile yabancı sesleri bünyesinde barındırması durumunda o kelime yabancı bir dilden alınmıştır. Bu durumda kelimenin hangi dilden alındığı, ne gibi ses ve anlam değişiklikleri geçirdiği ortaya konulmalıdır(Yakın, 1997; 140-151).

O hâlde köken bilimindeki temel düşünceler, o dilde var olan köklerden yola çıkılarak, morfoloji (yapı bilimi) kurallarına göre türetilir ya da o dilin kültürel temas içinde bulunduğu başka bir dilden ödünç alınır.

Yukarıdaki aşamalar doğrultusunda yapılacak olan çalışmalar önemli sonuçlar doğuracaktır.

1.2. ETİMOLOJİK SÖZLÜK NEDİR?

Dilbiliminin en önemli alanlarından biri de sözlük çalışmalarıdır. Türk dilinin sözlük çalışmaları eski zamanlara kadar giderken etimolojik sözlüklerin tarihi çok eskilere dayanmaz. Türkiye ya da Türkiye dışında bu alanla ilgili pek çok eser XVIII. yüzyıl sonlarına doğru verilmeye başlanmıştır.

Türk dili etimolojik çalışmalarında, Türkologların bilimsel anlamda Türkoloji'ye yaptıkları etimolojik araştırma denemeleri dışında kazandırdıkları değerli etimoloji sözlükleri şu şekilde tanımlanabilir: “Bir dilin söz hazinesini içine alan eserlere ‘sözlük’ (eski: lûgat, kâmus, okyanus, ferheng, dîvan); bir dildeki sözcüklerin kökenlerini (şeceresini) veren kelimeleri içine alan sözlüklere de ‘etimolojik sözlük’ denir” (Gülensoy, 2004).

Türkçenin etimolojik çalışmaları ilk olarak yabancı dilciler tarafından ele alınmıştır. Hasan Eren, Türk dilinin kökenbilim çalışmalarının ilk olarak Türk olmayan dilciler tarafından yapılmış olduğunu söylerken başka dillerde de buna benzer örnekler olduğunu anımsatmaktadır. “Slav dilleri arasında büyük bir yer tutan Rusçanın etimolojik sözlüğünün Alman Slavisti Max Vasmer'in kaleminden çıktığını biliyoruz”(Eren, 1999: XV-XVI) diyerek örneklemektedir.

Bu alanla ilgili yapılan belli başlı çalışmalar şunlardır:

XVIII. yy sonlarında deneme ya da makale tarzı etimolojiyle ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmış. XIX. yüzyılda Antoine Paulin Pihan⁴ tarafından bir Fransız sözlük çıkarılır. Sözlük Arapça, Fransıza ve Türkçe üzerine yalınmış 311 sayfalık bir çalışmadır. Sadece Türkçe üzerine olmayıp çağdaş anlamda da Türkçenin etimolojik sözlüğü sayılmaz. Bunun dışında Amsterdam'da L. Marcel Devic tarafından Fransızca 300 sayfalık bir etimoloji sözlüğü çıkar. Bu etimolojik sözlük⁵ Arapça, Farsça, Malayca, İbranice ve Türkçe⁶ sözcüklere yer vermektedir. Ancak sözcüklerin etimolojisi üzerinde ayrıntılı durulmamış, sadece anlamları ve yazım biçimleri gösterilerek geçilmiştir.

Türk tarihinde Türkçe adına yapılan ilk etimolojik sözlük olarak Arminius Vámbéry'in "Türk-Tatar Dillerinin Etimolojik Sözlüğü" kabul edilir. 1878 yılında yayımlanan kaynak Türkoloji'nin başlangıç dönemi ürünüdür. Vámbéry, Lazar Budaga'un sözlüğü ve Kutadgu Bilig kaynakları üzerinde çalışır. Elinde sınırlı kaynak bulunan Vámbéry, Türkçe unsurları karşılaştırmak için Türk lehçelerine başvurur. Uygurca, Çuvaşça; zamanla da Osmanlı'nın Kazan Tatarcası, Azeri Türkçesi, Türkmençe, Altayca, Koybal - Karagos Lehçeleri, Yakutça ve Çağatayca. Vámbéry 'nin 233 maddeden oluşan sözlüğünün her maddesinde de farklı sözcükten bahsetmiştir. Her madde aynı kökten çıkan, farklı ses yapılarına ait kelimeler içerir"(Ölmez, 1998: 175-176).

Alman asıllı Rus Türkolog Wilhelm Radloff tarafından Türkoloji dünyasına kazandırılan eseri "Versuch Eines Wörterbuches Der Turk-Dialecte" (Türk Dialectleri Sözlüğü Denemesi)" Türk dialectleri alanında yazılmış oldukça geniş kapsamlı bir sözlük olmasının yanı sıra etimolojik bir sözlük özelliği de taşımaktadır.⁷

Türk dilleriyle ilgili etimolojik sözlüklerden biri de Bedros Keresteciyan'a⁸ aittir. "Keresteciyan'ın sözlüğü esas olarak Türkçedeki yabancı öğeler, daha çok da

⁴ Dictionnaire Etymologique Des Mots De La Langue Française Dérivés De L'arabe, Du Persan Ou Du Turc, Avec Leurs Analogues Grecs, Latins, Espagnols, Portugais Et Italiens, 1866.

⁵ Dictionnaire tymologique Des Mots Français D'origine Orientale: Arabe, Persan, Turc, Hébreu, Malais, 1876.

⁶ "Burada açıklanan sözcüklerin tümü öz Türkçe değildir. Bu sözcüklerin pek çoğu zamanın Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan Farsça ya da Arapça kökenli sözcüklerdir."

⁷ Nadir İlhan, "Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri " adlı eserinde (2007) Wilhelm Radloff'un "Versuch Eines Wörterbuches Der Turk-Dialecte" adlı sözlüğünü etimolojik sözlükler içinde değerlendirmiştir.

⁸ Bedros Keresteciyan, "Dictionnaire Etymologique de la Langue Turque" (London 1912: ikinci basım Amsterdam 1971).

Yunanca alıntılar üzerinde durmaktadır. Tabii bu sözlükte kimi Türkçe sözcüklerin Yunancaya ya da Ermeniceye bağlanmaya çalışıldığını belirtmeliyiz. Yalnızca tarihsel bir değeri olan sözlük 1971'de bir kez de tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır" (Ölmez, 1998: 176).

"Türk Dillerinin Etimolojik Sözlüğü Üzerine Bir Deneme (Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen) " başlıklı çalışması ile 1969 yılında önemli bir eser ortaya koyan Martti Räsänen; "Varsa eğer sözcüğün en eski biçimini Eski Türkçe, Orta Türkçe ya da günümüzdeki biçimi (Azeri Türkçesi, Kamukça vb.) şeklinde madde başı yapmıştır. Sözcüğün farklı anlamları varsa tek tek göstermiştir. Gerekli gördüğü durumlarda Ural ve Altay dillerindeki şekilleriyle karşılaştırmalar yapmıştır. Gerhard Doerfer, Stanislaw Kaluzynski, Layos gibi Türkolog ve Altayistler de esere katkıda bulunmuştur"(Ölmez,1998:177).

E.R.Tenişev, A.M.Şcerbak, D.M.Nasılov, V.M.Nadelyaev tarafından hazırlanan sözlük⁹, Räsänen'ın sözlüğüyle aynı yılda yayımlanıp "etimoloji" kavramını adında barındırmasa da hazırlanış yönetimi ve maddelerinin düzenleniş biçimi açısından etimolojik sözlük değeri taşır. Bu sözlüğün adı "Eski Türkçe Sözlük" tür."Runik harfli yazıtları, Uygur metinlerini ve Karahanlı Devri metinleri kapsayan sözlük, Türkçe kelimelerin türedikleri kök ve gövdeleri tek tek göstermektedir. Ayrıca Türkçe kelimelerin yanı sıra taranan metinlerde geçen yabancı kelimelere de yer verilmiştir"(Ölmez,1998:177).

Sonrasında Sir Gerard Clauson tarafından 1972'de yayımlanan sözlük¹⁰ de Türkçenin XIII. yüzyıla kadar olan kelimelerin etimolojilerini içerir. "Farklı, bir o kadar da ses getiren bir sözlük çalışmasıdır. Eserde önce ünlülerle sonra da ünsüzlerle başlayan kelimelere yer verilmiştir. Sözlük alfabetik değil hece düzeniyle sıralanmıştır. Kelimenin gerçek, varsa mecâzi anlamlarına yer verilir. Devirler arası kelimenin geçirmiş olduğu ses değişikliklerine de yer verilir. Türk lehçelerinden de örnekler vermesi bakımından sözlük, kapsam ve içerik yönünden isminin ötesinde bir tekliktedir. Clauson, sözlüğün kullanımına açıklık getirmek için giriş kısmında yeterli açıklamayı yapmış, aynı zamanda ekler dizini de koymuştur"(Ölmez,1998:178).

⁹ V.M Nadel - Yayeve D.M.Nasılov, E.R. Tenisey, A.M.Scıerbak," Drevnet Yurksky Slavos, Leningrad, 1969.

¹⁰ Sir Gerard CLAUSON, An Etmological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford,1972.

E.V.Sevortyan ile çalışma arkadaşlarının ortak eseri olan Türkçe sözlük de büyük bir katkıdır. Sözlükte, Çağdaş Türk lehçelerinde de ünlü ile başlayan ortak sözler yer almıştır(Ortak Türkçe Sözler işlenmiştir). “Sevortyan ile çalışma arkadaşlarının ortak eseri olan bu sözlük Türkçemiz için büyük bir katkıdır. Sözlükte ortak Türkçe sözler işlenmiştir... Yalnız eski ve yeni Türk diyalektlerinde yaşayan ortak öğeleri almış; dilimizin Anadolu’da (ve Balkanlarda) kazandığı sözcüklere yer vermemiştir” (Eren,1999: XV).

İsmet Zeki Eyüboğlu "Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü" adlı bir çalışma yayımlamıştır.¹¹ 1991 yılında basımı olan Türkçe sözlük birçok dilbilimci tarafından eleştirilmiştir. Prof. Dr. Talat Tekin de bu eseri değerlendirdiği “Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü" adlı makalesinde şu sözleri söyler: "Sayın Eyüboğlu'nun kaleme alıp yayımladığı bu sözlük son derece 'amatör işi' bir yapıt olduğundan 'fahiş' yanlışlarla doludur. Bu nedenle kullananlara yararı değil, ancak zararı olabilir. Öte yandan yanlışlarla dolu olmasına karşın bu yapıt yine de hiç yararsız sayılmaz. Çünkü Sayın Eyuboglu'nun bu yapıtı, hiç değilse genel dilbilimi ile Türk dilbiliminin abecesi sayılan temel bilgilerden bile yoksun bir kişiye günün birinde Türk dilinin etimolojik sözlüğü nasıl tam bir başarısızlıkla sonuçlanacağını açıkça göstermektedir”(Tekin,1997: 111-112).

Türkçenin etimoloji üzerine Hasan Eren, İsmail Hadi, Sevan Nişanyan, Andreas Tietze, Tuncer Gülensoy ve adını sayamadığımız başka dilbilimciler tarafından da sözlükler ya da bu alanla ilgili yayımlanan başka makaleler de mevcuttur.

Yapmış olduğumuz açıklamalarda da görüldüğü üzere Türkoloji alanında yer edinen en eski kaynaklardan günümüze değin ele alınmış olan etimolojik sözlüklere değinilmeye çalışılmıştır. Türkçenin etimolojik sözlükleri üzerinde yapılan çalışmalarda, ele alınan sözlüklerden ve bu sözlüklerle ilgili yararlanılan bilimsel yayınlardan etimoloji sahasında pek çok tartışmalı bilginin olduğu görülmektedir. Türkçenin çağdaş etimoloji sözlüklerinde de görülen bu sorun hâlâ çözülebilmiş değildir. Yukarıda yapılan incelemelerde ele alınan sözlüklerle ilgili yapılan bilimsel değerlendirmelerden, dağınık bilgi ve görüşleri toplamak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Böylece yeterli bilimsel bir etimolojik sözlük henüz yayımlanmamış, kanısı da yıkılmış olacaktır.

¹¹ İsmet Zeki EYÜBOĞLU, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Sosyal Yay, İstanbul, 1991.

1.3. ÇALIŞMALARIMIZ İÇİN SEÇMİŞ OLDUĞUMUZ SÖZLÜKLER

1.3.1. Misâlli Büyük Türkçe Sözlük

Kubbealtı Vakfı'nın teşvikiyle 1972'de hazırlık aşamaları başlanan lügat Samiha Ayverdi, Dr. Ekrem Hakkı Ayverdi, Nihad Sami Banarlı, Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Kaya Bilgegil, İlhan Ayverdi, Faruk Nafiz Çamlıbel, Prof. Dr. Abdulkadir İnan, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş, Orhan Seyfi Orhon, Fevziye Abdullah Tansel gibi önemli isimlerden oluşan bir heyet tarafından 1976 yılına kadar sürdürüldü(MBTS, 2011:XI). Daha sonra İlhan Ayverdi tarafından üstlenilen bu görev 28 yıl boyunca sürer ve 2004 yılında tamamlanır. “Bu sözlük, sadece yaşayan Türkçemizi değil tarihi seyri içinde Türk dilinin kazanmış olduğu zenginlikleri de gözler önüne sermek, Türk çocuklarına geçmişleriyle bağ kurmalarında ve metinlerin tarihlerinde daha dün demek olan 100-150 senelik metinleri okuyup anlayabilmelerinde yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır” (MBTS,2011: IX) diyerek, sözlüğün yazılma amacı belirtilmiştir.

Sözlükte alfabetik sıra takip edilerek mevcut bütün sözcüklerin etimolojik açıklaması yapılmaya çalışılmıştır. Emin olunmayan ya da köken bilgisine ulaşılamayan kelimeler için de not bırakılmıştır. 96.000 açıklamalı, kelime madde başı ve ara madde olarak 61.000 kelimeye yer verilmiş. Bu kelimelerle oluşturulan yaklaşık 35.000 deyim ve kelime açıklanmıştır.

13. yüzyıldan günümüzü kadar olan binlerce yazılı ve sözlü eseri kapsayan eser 3 cilt halinde ilk kez Kasım 2005'te yayımlanarak Türkiye Yazarlar Birliği tarafından İlhan Ayverdi'nin “Yılın Yazarı” olarak seçilmesini sağlamıştır(ilhanayverdi.org.tr. E.T:11.10.2018).

1.3.2. Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü

Etimoloji alanında birçok eser ve makale yayımlayan¹² Hasan Eren, “Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü” adlı eserini, 1999 yılında Ankara’da yayımlamıştır. Yazılması ve basılması 25-30 yıl süren bu çalışmanın ön sözünde “Değerli okurlara sunduğum bu sözlükte, bir yandan yerli ve yabancı bilim erlerinin, Türk dilinin söz dağarcığının kökenlerine ilişkin çalışma ve yayınları gözden geçirilerek değerlendirilmiş, bir yandan da kişisel çalışmalarım sonunda topladığım belli başlı veri ve bilgiler özet olarak verilmiştir.” (Eren,1999:X) diyerek sözlüğün amacının kökeni bilinmeyen sözcüklerin geçmişinin araştırılmasından ziyâde; bu yolda yapılan araştırmaların sonuçlarının toplanıp değerlendirilmesine yönelik olduğunu belirtir.

Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan sözlükte madde başları kalın karakterle yazılmıştır. Ele alınan sözcüğün anlamı açıklandıktan sonra -varsa- ağızlarda geçen haline de yer verilmiştir. Ardından kelimenin etimolojisi gösterilmiştir. Etimolojisi açıklanan kelimenin diğer dilbilimciler tarafından da nasıl ele alındığı gösterilmiştir. Yalnız burada dikkat çeken bir husus vardır. Hasan Eren bazı yerlerde görüş belirtip ayrıntılı açıklama yaparken bazı yerlerde ise hiçbir görüş belirtmeyip sadece diğer dilbilimcilerden -özellikle yabancı dilbilimciler- gelen açıklamalara yer vermiştir.

Dilimizde çok bilinen sözcüklerle, ekler ve birleşik kelimelere pek değinilmeyen sözlükte, yabancı dillerden alınan sözler ile Türkçeden diğer dillere geçen sözcükler üzerinde önemle durulmuştur.

Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Prof. Dr. Hasan Eren’in ulusal ve uluslararası bilim çevrelerinde pek çok ödüle ve şeref üyeliğine değer görülmesini sağlamıştır.

¹² Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi’nde “Özünde Türklük bilimi alanındaki çaba ve çalışmalarında başlangıçtan beri etimolojik sorunlara büyük ağırlık verdiğimi saklamayacağım.” (Eren, 1999: 364) diyen Hasan Eren, baştan beri çalışmalarının etimoloji üzerinde yoğunlaştığını ifade eder.

1.3.3. Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerinin Köken Bilgisi Sözlüğü

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy tarafından kaleme alınan “Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü” adlı eser ilk kez 2007 yılında TDK tarafından basılmıştır.

Sözlüğün ön söz kısmında sözlüğü yazmaya kendisini iten sebeplerden en önemlisinin böyle bir sözlüğe gereksinim duyulması ve meslektaşlarının bu yolda teşviklerinin etkili olduğunu belirten Gülensoy, bunun dışında Sevan Nişanyan’ın yazmış olduğu “Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü”n giriş kısmındaki sözlerin¹³ de kendisini tetiklediğini belirtir. Gülensoy, “Ana dili ‘*Türkçe*’ olmayan bir ‘*dil heveslisi*’nin kaleminden çıkan sözlere bilimsel metotlarla hazırlanmış bir sözlük yazarak cevap vermek, ona bilmediği Türkçenin zenginliğini, güzelliğini ve ‘*kirlenmemiş*’ biçimini öğretmek gerekiyordu.” (Gülensoy,2011:9) şeklinde açıklamada bulunur. Bunun yanında Prof. Dr. Hasan Eren’e de atıfta bulunarak Türkçe sözcüklerin pek çoğunun ‘etimoloji’lerinin başka dillere bağlanmasını kendisini oldukça rahatsız ve huzursuz ettiğini söyler

İki cilt halinde yayımlanan etimolojik sözlükte Türkiye Türkçesinde bulunan ve yalnızca Türkçe kökenli olan sözcüklere yer verilmiştir. Kelime incelemelerine ayrıntılı bir şekilde yer verilen sözlükte; ekler, türemiş ve birleşik sözcükler de incelenmiştir. Etimolojisi verildikten sonra tarihi lehçeler ve Anadolu ağızlarına da sık sık yer verilmiştir. Pıçah (bıçak), pıçuk(buçuk, küçük, az), pepe (kekeme) gibi. Yer yer diğer dilbilimcilerin görüşlerine de değinen Gülensoy, katılmadığı yerleri eleştirerek değerlendirmelerde bulunmuştur.

¹³ “...yaşayan Türkçenin ciddi ve yeterli bir etimolojik sözlüğünün yapılamamış olması, başlıca iki sebebe dayandırılabilir. Bu sebeplerin birincisi Türk Dil Kurumu ve ardıllarının malum ideolojik yaklaşımı ise, ikincisi Türk Dil çalışmalarının bugüne dek genellikle Türkoloji disiplininin dar sınırları içinde ele alınmış olmasıdır. Oysa Çağdaş Türkçenin kelime hazinesi içinde dar anlamda Türkî unsurun payı %15 veya %20’yi aşmaz.”(Nişanyan, 2002)

1.3.4. Sözlereın Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü

Türk dilinin etimolojik sözlüklerinden olan “Sözlereın Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü” adlı eser Sevan Nişanyan tarafından 2002’de ilk baskısını yapmıştır

1995 yılında Arapça, Farsça, Yunanca sözcüklerin dökümünü yaparak çalışmaya başlayan Sevan Nişanyan’ın sözlükçülüğe başlamaktaki düşüncesinin temelini şu sözlerinde görmek mümkündür: “...Kilit olay sanırım Hasan Eren’in 98’de Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü gibi breh breh bir isimle yayınladığı kolaj çalışmasıydı. Arapça ile Farsçadan habersiz, muhtemelen Fransızca ve İngilizce bile bilmeyen, bilmediği şeyleri sözlükten bakmaya üşenen bir ideoloji memuru bu işe soyunabiliyorsa ben niye yapamamayım diye düşündüğümü hatırlıyorum. (Nişanyan, 2008: 384)

Sonraki yıllarda yenilenerek basımı tekrarlanan sözlüğün beşinci basımı 2009’da yapılmıştır. Son baskı 550 civarı yeni madde başı içermekte ve Türkçe yapım eklerine dair yeni bir bölüm de eklenmiştir. Günümüz Türkçesinde kullanılan 13.000’den fazla kelimenin etimolojisi incelen sözlüğün son baskısı kullanım kılavuzuyla başlayarak sözlükte sırasıyla kısaltmalar, kaynakça, sözlük kısmı ve Türkçe yapım eklerinin, tarih sırasına göre döküm ile kaynak dillerine göre dökümün bulunduğu ekler kısmıyla tamamlanır.

Sözlük tüm eksiklerine ve kusurlarına karşın Türkoloji açısından önemli olduğunu belirten Gülensoy, Nişanyan’ın etimolojik sözlüğü üzerine yazdığı değerlendirme yazısında sözlükle ilgili son olarak “Bütün bu düzeltme ve hatırlatmalarına rağmen Sevan Nişanyan çok kişinin bilmediği açıklamalarla bir boşluğu doldurmuş” (Gülensoy, 2004: 222) yorumunda bulunmuştur.

1.3.5. Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati (I-II Cilt)

1914'te Viyana'da doğan Avusturyalı Türkolog Prof. Dr. Andreas Tietze: "Türkiye Türkçesi anıtı olan bu sözlükte, eski yahut yeni tüm sözcükleri alıyorum. Diyalektler de var. Yıllar önce yazdığım makaleler de bu sözlüğün bir parçası. Türkçe'ye Yunancadan, İtalyancadan ve diğer dillerden giren sözcükleri de alıyorum. Seçilen sözcükler eski veya yeni, modern veya değil diye ayıklamadan etimolojik kaynağı belli olan tüm sözcükleri de alıyorum. Şimdiye kadar hazırlanan sözlüklerde bazı sözcükler kasıtlı olarak alınmış, bazıları ise alınmamış. Benim hazırladığım sözlükte böyle bir şey olmayacak. Seçtiğim sözcükleri Adalet Ağaoğlu, Dede Korkut, Fahri Erdinç, Musahipzade Celal, Fakir Baykurt gibi yazarların eserlerinden yaptığım alıntılarla örneklediriyorum" (2002; IV) diyerek sözlüğün içeriğini özetlemiştir.

Andreas Tietze tarafından altı cilt ve bir indeks cildi olmak üzere yedi cilt şeklinde planlanmış olan etimolojik sözlük çalışmaları, 1950 yıllarında başlatılmış ancak sadece iki cilt halinde yayımlanabilmiştir. 2002 yılında 1.cildi(A-E) yayımlanan sözlüğün 2.cildinin (F-J) çalışmaları da tamamlanmasına rağmen Tietze'nin yayımlamaya ömrü vefa etmemiştir. Vefatından sonra çocukları ve torunları çalışmaları derleyerek 2010 yılında Avusturya Bilimler Akademisi'nin desteğiyle yayımlamışlardır.

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügat'i 60 bin civarı maddeyi içeriyor. Çalışma 14. Yüzyıldan başlayarak Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesi ve 20.yüzyıl sonuna kadar standart Türkiye Türkçesini kapsamaktadır. Sözlükte her kelimenin etimolojisi bulunmamaktadır. Sadece şeklinde ve manasında açıklanacak husus bulunan kelimeler alınmıştır.(2010;7)

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

2.1. KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMİŞ OLDUĞUMUZ KELİMELELER

2.1.1. "A" Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.1.1. Aban - : "Dayanmak, yaslanmak."

Ayverdi (MBTS,3): <aba-n-mak; kökü belli değildir.(Aba-mak fiili halk ağzında geçer.)

Eren (TDES,1): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS,44): < ET. OT. aw - 'toplaşmak, üşüşmek' (DLT)+ - (a)n –

Nişanyan (SS,1): < ? Ar. abā 'keçe, üstlük'. LO. XIX. aba - : çullanmak, üstüne yüklenmek.

Tietze (TETTL,71): < ET. abın – a.m. W. Radloff 1893 I, 626.

Bugünkü standart Türkiye Türkçesindeki avun- fiiliyle aynı kökten olduğunu belirtir.

*Gülensoy kelimenin abın- değil, aw- kökünden türediğini söyler. Nişanyan Arapça kökenli olabileceği şüphesini ortaya atar. Ayverdi ise kökü belli değil diyerek diğer görüşlere hiç değinmez.

2.1.1.2. Abart - : "Olduğundan fazla göstermek, büyötmek, mübâlağa, izâm etmek."

Ayverdi (MBTS, 3): < ET.

Eren (TDES, 1): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 44): < ET. OT. abı - 'saklamak' + -r + t-

Nişanyan (SS, 1): TT., TS XVI abart - / obart - < ? Tü abar - ıt - büyümek?

Nihaî kökeni ve türeyiş biçimi belirsizdir, der.

Tietze (TETTL, 72): Kelimenin obart - , ofart - varyantları olduğu için menşei ni daha fazla araştırmak lazımdır, der.

*Menşenin belirsiz olduğu belirtilmekle beraber, Eski Türkçeden itibaren var olduğuna dair bilgiler de vardır. Kelimenin oluşumu hakkındaki en net bilgiyi de Gülensoy verir.

2.1.1.3. Abuk Sabuk: "Saçma sapan, mânâsız, münâsebetsiz."

Ayverdi (MBTS, 9) : Kelimenin kökeni ya da oluşumu hakkında bilgi vermemiştir.

Eren (TDES, 2): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 45) : < EAT. abuk / apuk (A. Tietze, TETTL, 81) < ap bu 'ne bu' (DLT) > ap - bu > abbu > abu + k .

Nişanyan (SS,2) : TT. < ?

Tietze (TETTL, 81) : EO. abuk / apuk.

*Andreas Tietze'nin abuk/apuk kökenine atıfta bulunan Gülensoy, biraz daha öteye giderek sözcüğün oluşumu hakkında bilgi verir. Ancak kelimenin ne zamandan itibaren var olduğuna dair ortak söylem yoktur. Hatta Nişanyan kelimenin kökenini açıklamasa da Türkiye Türkçesine değinerek akılda soru işareti bırakır.

2.1.1.4. Adaş: "Aynı adı taşıyanlardan her biri."

Ayverdi (MBTS, 28): < ad + daş

Eren (TDES, 3) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 49) : <OT. ādaş, adaş 'eş, arkadaş' (DLT)

NOT: ādaş < ād + daş 'adları bir' < āt + daş'dan gelmez.

ET adaş sözcüğü ātdaştan gelse idi ayaş gelişmesi olmazdı. Ör. Kırg. ayaş 'arkadaş.' (J.Deny: < ad + eş.)

Nişanyan (SS, 5) : TT. 'aynı adı olan' < Tü ad + daş

Tietze (TETTL, 98) : < ET. adaş / addaş

Kelimenin ve ekin menşesine dair birkaç nazariye ileri sürülmüştür, der.

*Kelimenin kökenine dair, Tietze'nin de belirttiği gibi farklı nazariyeler ileri sürülmüştür. En yaygın olanı ise ad+daş şeklindedir. Ötesi için yapılan açıklamalara bakılırsa J. Deny'in ad+eş şeklindeki incelemesi kabul edilebilir görünüyor.

2.1.1.5. Afacan : "Yaramaz, çok hareketli, haşarı, ele avuca sığmaz (çocuk)."

Ayverdi (MBTS, 33) : <Fa. âfet-i cān 'kalp ağrısına sebep olan.'

Eren (TDES, 3) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 50) : < iveness 'aceleci, hızlı' < ET. év - 'acele etmek';

OT. év - 'bir şeyin etrafında koşuşmak' (DLT)

Tietze'nin görüşünü de eleştirir.

Nişanyan (SS, 6): TT. XIV - XVII iveness acul, aceleci < ? Tü.ev- +ACAN

“Bu şekilde yorumlandığında + acan eki ve ses değişimi açıklanmaya muhtaçtır.

Osmanlı kaynaklarında çoğunlukla Fa âfet-i cān deyiminden türediği belirtilir.” der.

Tietze (TETTL, 104): âfet < Fa. âfat < Ar. âfa (awf kökünden)

*Osmanlı kaynaklarında daha ziyade Farsçadan türediği belirtilse de Gülensoy Türkçe; Tietze ise Arapça oluşumuna göre açıklık getirmiştir.

2.1.1.6. Ağıl : “Koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlarının gecelediği, etrafı çevrili, üstü açık yer, mandıra.”

Ayverdi (MBTS, 41) : ET. ağıl; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 3): Eski çağlardan itibaren kullanılır. OT ağıl ‘koyun yatağı’ olarak geçer. Kökünü bilmiyoruz, der.

Gülensoy (TTTSKBS,53) : < āğıl Tü.>Blg. Mac. Fa geçmiştir.

Nişanyan (SS,8): ET. āğıl. Gerek Eski Türkçe gerek Grekçe biçimlerinin İranî bir dilden alıntı olması güçlü ihtimaldir, der.

Tietze (TETTL, 111): < ET. ağıl

*Sözcüğün eski çağlardan itibaren Türkçede kullanıldığı görüşünde sözlükçülerimiz hemfikirdir. Ancak kökeni hakkında Nişanyan, İranî bir dilden alıntı olmasının güçlü bir ihtimal olarak görmesi aklımıza soru işaretlerinin takılmasına sebep olur.

2.1.1.7. Ahır: "Büyükbaş hayvanları barındırmaya yarayan üstü kapalı yer, hayvan damı, tavla."

Ayverdi (MBTS, 56) : OT. akur < Fa. āhūr.

Kelime daha sonra Türkçeden Arapça ve Yunancaya, ayrıca Bulgarca ve Sırpça gibi Balkan dillerine de geçmiştir.

Eren (TDES, 6) : OT. Akur < Fa. āxūr.

Türkçeden Arapça ve Rumcaya geçmiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 58) : < OT. aḫur (DLT)

Nişanyan (SS, 9): Fa. / OFa. Āx^war ‘hayvan besleme yeri, yemlik’ < OFa. Ā + x^war ‘yemek’ < x^w ‘artan yemek’

Tietze (TETTL, 117): Fa. âḫur / âḫūr ‘at yemliği’

*Genel olarak kelimenin Farsça âḫūr’dan geldiği görüşü hâkimdir. Ancak Gülensoy Farsçaya hiç değinmez. Sözcüğün sadece Orta Türkçe döneminde aḫur kökünden geldiğini belirtir.

2.1.1.8. Akşam: "Güneşin batma zamanı, günün sonu."

Ayverdi (MBTS, 83) : ET. aḫşam.

Sözcüğün genel olarak Soğdcadan geldiği görüşünün yaygın olduğunu söyler.

Eren (TDES, 6-7) : Orta Türkçede axşam olarak geçer. İran dillerinden alındığı açıktır, der.

OT.< Soğd. 'yšp-, 'yšph, Av xšāniye 'gece', Fa. šab / šam'dan alındığı da ileri sürülmüştür.

Gülensoy (TTTSKBS, 60):< āk + šam. Tü. > Ar. Akšām

Nişanyan (SS, 13):~ Sogd. xšām, akšām.

Ave xšaph akşam veya gece = Sans. kṣapā

Tietze (TETTL, 120): aḫşam/ akşam < ET. aḫşam a.m. < Sogd. ? < EFa. ḫšapan / ḫšap gece.

*Kelimenin geldiği yerle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ayverdi Soğdcadan geldiğini kabul etmese de açık kapı bırakmıştır. Eren ise tam bilgi vermese de İran dillerinden geldiğine kesin gözle bakar. Gülensoy ise bütün bunlara rağmen, kelimeyi Türkçe kabul eder. Ancak Türkçenin hangi aşamasında ortaya çıktığı ile ilgili bilgi vermez.

2.1.1.9. Alacık/Alacuk/Alaçuk:(Halk ağzı) ‘Çalı çırpıdan yapılmış bağ kulübesi, çoban barınağı, çardak."

Ayverdi (MBTS, 90): ET. alaçu; kökü belli değildir.

Kelime Arapça, Farsça ve Rusçaya geçmiştir.

Eren (TDES, 7) : ET. alaçu, OT. alāçu biçiminde kullanılır.

Kökü bilinmiyor, der. Tü > Arapça, Farsça, Rusça, Moğolca dillerine geçmiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 62): alaçu (Uyg. DLT) < ala 'yarım' + açık < yarım açık

Nişanyan (SS, 15): ET. alaçu

Anadolu Türkçesinde bir tür çadır.

Tietze (TETTL, 138): < ET. alaçu. alak, + - çuk (küçültme eki)

*Ayverdi ile Eren kelimenin kökü bilinmiyor şeklinde bilgi verseler de Gülensoy ile Tietze, sözcüğün Eski Türkçeden itibaren var olduğuyla birlikte oluşumuna dair bilgiler de vermişlerdir.

2.1.1.10.Alçı : "Alçı taşının pişirilip öğütülmesiyle elde edilen, su ile karıştırılarak çabuk donduğu için kalıp çıkartmada, dişçilikte, heykeltiricilikte ve özellikle yapılarda kullanılan beyaz toz."

Ayverdi (MBTS, 96) : Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 8) : Kökenini bilmiyoruz. Tü.> Balkan dilleri.

Gülensoy (TTTSKBS, 65) : < ET. alçığ.

Nişanyan (SS, 16): OT. <AT. alış-ıg 'yumuşamak'< al-'yumuşamak, gevşemek, güçsüz olmak'

Tietze (TETTL, 146): < Çağ. yalçu. Fakat yabancı bir kelime olduğu muhtemeldir.(Çince??)

*Gülensoy, kelime kökenini Eski Türkçeye kadar götürürken, Nişanyan Orta Türkçeye bağlar. Ayverdi ile Eren kökeni bilmiyoruz derken; Tietze yabancı kökenli hatta Çince olduğuna muhtemel bakar. Kelimenin oluşumu hakkında ise sadece Gülensoy'dan bilgi gelir.

2.1.1.11.Alıç : "Kırlarda, ormanlarda yabâni olarak yetişen sert ve sarımsı odunu çit yapımında veya tornacılıkta kullanılan, gül cinsinden dikenli ağaç."

Ayverdi (MBTS, 105) : ET. aluç < Fa.ālūçe.

Eren (TDES, 8): OT. aluç kullanılmıştır.

Kökenini belirtmez. Diğer dilbilimcilere değinir. Ör:Räsänen (V18 b) de Farsça ālūça'dan geldiğini söylemiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 65 - 66): < OT. aluç 'şeftali' (DLT)

Tü. > Fa. ālū,ālūça; Zaza. alınça 'erik'.

Nişanyan (SS, 18) : Fā.Ālūça<<OFa.alūk.Fa. ālū: Alıç, şeftali, zerdali.

Tietze (TETTL, 152): < ET. aluç

Kelimenin menşei ile ilgili farklı düşünceler vardır, der.

*Kelime kökeni ile ilgili Farsçadan veya Türkçeden geldiği yönünde iki görüş ortaya çıkmıştır. Ancak, Gülensoy köken hakkında bilgi verdikten sonra bir not düşer. Bu notta da "Sözlükçülerin hiçbirisi OT.'deki 'aluç' sözcüğünden bahsetmez ve çoğunluğu bu sözü Farsçaya bağlamaya çalışır. Diğerleri bir yana Hasan Eren'in de etimoloji denemesi yapmaması ve görüş belirtmemesi yüzünden bu sözcüğü komşuya kaptırmışız galiba!" diyerek sitemde bulunur.

2.1.1.12. Altın : "Sarı kızıl renkte, parlak ve ağır, kolayca işlenebilen, dış etkilere dayanıklı, paslanmayan, ziynet eşyası yapımında, elektrik ve ısıyı çok iyi ilettiğinden hassas ve kıymetli makine ve cihaz yapımında kullanılan kıymetli element, zer."

Ayverdi (MBTS, 122): ET, altun; kökü kesin olarak belli değildir.

Eren (TDES, 9) : Kökeni açık olarak bilmiyoruz.

ET. altun.

Gülensoy (TTTSKBS, 67): ET. altun.

OT. altun (DLT) < altın < al + tın [< āl 'kızıl' + Çin. ton] Tü > Ar. , Zaza, Rus...

Nişanyan (SS, 20) : ET. altun

Tietze (TETTL, 159): altun < ETü. altun.

*Ayverdi ile Eren kelime kökeninin tam olarak belli olmadığını söylerken Gülensoy sözcüğün kökeni ve oluşumu hakkında bize bilgi verir.

2.1.1.13. Amca : "Bir kimsenin babasının erkek kardeşi."

Ayverdi (MBTS, 130) : ET. aba eçesi "babanın ağabeyi"nden abıca > abuca > amuca > amca.

NOT: Kelimenin aslı zamanla unutulduğundan sözcüklerde Ar. 'amm "amca"dan getirilerek ayın ile 'amca şeklinde yazılmış ve bu imlâ ile çeşitli kitaplarda kullanılmıştır.

Eren (TDES, 11) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 68) : < ET. aba 'baba' ve ece / aça 'ağabey' ~amıca ~ amuca 'Baba kardeşi.'

Nişanyan (SS, 21) : TT. abıca / abuca 'babanın ağabeyi'. < Tü. 'aba eçe' < ET. apa 'baba + eçe'.

Tietze (TETTL, 163 - 164): < ET. aba 'baba' ve ece/eçe 'ağabey'.

*Genel olarak kelimenin kökeni ile ilgili Eski Türkçeden geldiği görüşünde hemfikirdirler. Ancak köken hakkındaki bilgiler aşağı yukarı aynı görünse de bazı ses değişiklikleri yine de mevcuttur. Örneğin, Ayverdi abıca > amca derken, Gülensoy amıca > amuca; Nişanyan, abıca der. Yani b / m değişikliği vardır.

2.1.1.14. Anız: "Ekinin, biçildikten sonra tarlada kökün üstünde kalan birkaç santimlik kısmı, saman sapı."

Ayverdi (MBTS, 144) : ET. angız; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 13) : Kökünü bilmiyoruz, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 71) : OT. anız (DLT) <an+ı+z

Nişanyan (SS, 27): ET. anız

Tietze (TETTL, 178): <ET. anız

*Sözlükçülerimizin üçü kelimenin Eski Türkçeden itibaren kullanıldığını söyler. Ancak Ayverdi ile Eren kökeni hakkında bilgi olmadığını söylerken, Gülensoy sözcüğü Orta Türkçeye bağlar. Bunun DLT'de de bu şekilde geçtiğini söyleyerek oluşumu hakkında da açıklamada bulunur.

2.1.1.15. Araba: "At, eşek, öküz gibi hayvanlar tarafından çekilen, yük ve insan taşıyan tekerlekli kara taşıtı. / Motorla işleyen kara taşıtı."

Ayverdi (MBTS, 156) : Kökü kesin olarak belli değildir. Muhtemelen kökü Türkçe olan kelime 'araba' imlâsıyla Arapçaya geçmiş.

Eren (TDES, 156) : Kökeni karışıktır.

Farklı dilbilimcilerin görüşlerine yer vermiştir. Örneğin, Doerfer Arapçadan; Dmitrie Türkçeden; Clausan Arapçadan; Bouvat Türkçeden geldiğini söyler.

Gülensoy (TTTSKBS, 74) : < araba, arba (Räsänen, V 23) < āraba.

Tü > Rum. Ar...

Nişanyan (SS, 32 - 33) : = Sans. ratha, Ar. 'arrāde, Lat. raeda.

At arabası ilk kez MÖ 2000 dolayında Ural Dağlarının güneydoğusunda Andronova kültürünü oluşturan ve muhtemelen Proto - Indo - Aryan dili konuşan halk tarafından geliştirildi. Türkçe sözcüğün bu dilden veya onun devamı olan bir İranî dilden alıntı olması güçlü olasılıktır. Ancak (th) > (b) evriminin mahiyeti açık değildir.

Tietze (TETTL, 190) : Kelimenin etimolojisi için birçok teklif var, deyip görüş belirtmez.

*Arabanın etimolojisiyle alakalı farklı bilgiler vardır. Bu nedenle net bilgi verilmez. Ancak Sevan Nişanyan bu konuyla ilgili bir açıklama yaparak bir olasılık ortaya atar.

2.1.1.16.Armağan:"Bir kimseye karşılıksız olarak verilen şey, hediye bergüzar."

Ayverdi (MBTS, 171) : OT. (Oğuzca) armağan <yarmağan; kökü belli değildir.

Türkçe olması muhtemel görülen kelime ermagān şeklinde Farsçaya geçmiş ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde bu imlâ ile de kullanılmış, ayrıca Balkan dillerine de geçmiştir, der.

Eren (TDES, 18) : Oğuzcada (Kaşgarlı Mahmut) armağan < yarmagan olarak geçer, -y sonradan türemiştir. Kökünü bilmiyoruz, der. Ancak sözcüğün kökeninin Farsça olmadığını söyler.

Gülensoy (TTTSKBS, 79) : armağan ~ yarmakan (DLT) < IyI armag (/k) + an
Tü > Bulg. Sırp. Fars. Ar. ermagān

Nişanyan (SS, 35) : Oğ. armagan / yarmagan < ET.yarmak + an

ET. + an çoğul ekiyle ET. yarmak sözcüğünün etimolojisi açık değildir.

Tietze (TETTL, 198) : < ET. armağan / yarmağan < Fa. armagan.

*Tietze Farsça kökenli, Eren ise kökenini bilmiyoruz dese de Farsça kökenli olmadığını söyler. Gülensoy sözcüğün oluşumunu açıklamakla yetinir. Ayverdi sözcüğü muhtemel Türkçe görürken Nişanyan da etimolojisi açık değil diyerek farklı görüş belirtmiştir.

2.1.1.17. Armut : "İki çenekliler sınıfının gülgilleri familyasından, beyaz çiçekli meyve ağacı ve bu ağacın sarı veya yeşil renkteki ufak çekirdekli meyvesi."

Ayverdi (MBTS, 172) : Fa. emrūd'dan göçüşme ile.

Eren (TDES, 18) : Yaygın bir inanca göre, Farsçadan alınmıştır.

Fa. armūd, amrūd, anbarūt

Gülensoy (TTTSKBS, 79): OT. armut (DLT) < al - mur(u)t

"Türkçedeki 'murt' bitki adı göz önüne alındığında kelimenin "almur(u)t > almurt > armut" olma ihtimali tarihi fonetik açıdan mümkündür. Hele KKlp. Özb ve Kırg. Türkçelerindeki biçimler bu görüşü destekler." der.

Nişanyan (SS, 35 - 36) : Fa. amrūd < OFa. 'ürmād.

Tietze (TETTL, 199) : < Fa. emrud / emruz.

*Genel olarak kelimenin Farsçadan geldiği görüşü hâkimdir. Sadece Gülensoy bu görüşe katılmaz. Kelimenin Orta Türkçeden geldiğini iddia ederek bu görüşünü bir notla da desteklemeye çalışır.

2.1.1.18. Arpa: "Buğdaygillerden, taneleri ekmek bira yapımında kullanılan, hayvanlara yem olarak verilen bir tahıl cinsi."

Ayverdi (MBTS, 173): Eski Türkçeden beri kullanılan kelimenin Hint-Avrupa dillerinden geldiği ileri sürülmektedir, der. Kelime belli başlı başka dillere de geçmiştir.

Eren (TDES, 19): Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Bilimsel yayınlarda Hint-Avrupa dillerinden alındığı sıklıkla dile getirilir, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 79): < arp (/b) + a (y) < Türkçe-Moğolca ortak söz.

Nişanyan (SS,36): ET. arpa

Tietze (TETTL, 200): < ET. arpa.

G.Doerfer'in Moğolcadan alıntı olabilir görüşüne yer vermiştir.

*Sözlükçülerimiz –Gülensoy hariç- kendi görüşlerine pek yer vermemişler. Daha ziyade bu kelimeyle alakalı ileri sürülen diğer bilgiler üzerinde durmuşlardır.

2.1.1.19. Aslan- Arslan: "Afrika ve Batı Asya'da yaşayan, dört ayaklı, yırtıcı, çok kuvvetli, kedi cinsinden memeli hayvan."

Ayverdi (MBTS, 189): ET. arslan; köküyle ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. (Tü.> Moğ. Balkan dilleri)

Eren (TDES, 20 – 21-22) : ET. ' den itibaren kullanılır. (arslan) OT. arslan.

< arsil + - an. Kaşgarlı Mahmut'a göre arsil 'kestane rengi, kumral' olarak kullanılır. Sonundaki -(a)n da eski ve yeni diyalektlerde yaygın olarak kullanılan bir küçültme ekidir.

Gülensoy (TTTSKBS, 82 - 83) : OT. aslan (DLT) < a(r)s+lan

Nişanyan (SS, 36) : ET.

Tietze (TETTL, 200 - 201) : < ET. arslan.

*Gülensoy dışındaki dil bilimciler, kelimenin kökenini Eski Türkçeye bağlarken; oluşumuyla ilgili net bir bilgi vermezler. Ancak Türkçe’de –lan ekiyle yapılmış hayvan isimlerini gözardı etmemek gerek. Örneğin: sırtlan, ceylan, kaplan...

2.1.1.20. Aş: "Yenilmek üzere pişirilmiş, yiyecek, yemek, taam."

Ayverdi (MBTS, 193): Eski Türkçeden beri kullanılır. Kelimenin Türkçe ve Farsça olduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Eren (TDES, 23 - 24) : Eski Çağlardan başlayarak kullanılır. OT. āş olarak geçer.

Gülensoy (TTTSKBS, 83) : OT. aş (DLT) < āş

Tü > Zaza. aşxane, Fa. āş, Ar. aşşī.

Nişanyan (SS, 40) : ET.

Eski bir İran dilinden alıntı olasılığı tartışılmıştır.

Tietze (TETTL, 214) : < ET. âş

G. Doerfer 1965 II, no 481’ e göre aslen Orta Farsça’da aş a.m.’dan çok eski bir devirde Türk dillerine geçmiştir.

*Yapılan açıklamaların sonunda farklı görüşlerin de olduğu belirtilerek, bu konudaki kararsızlık bir nevi göz önüne serilmiştir.

2.1.1.21. Ateş: "Odun, kömür vb. maddelerin tutuşup yanması ile beliren ısı; yandıktan sonraki sıcak ve kırmızı durum, yanmış kömür ve odun, kor."

Ayverdi (MTBS, 204 - 205) : Süry. > Fa. āteş.

Eren (TDES, 24) : Fa. āteş > Kırg ataş. Tkm ātaş.

Farsça ātaş, Eski Türkçe od’un yerini almıştır.

Gülensoy (TTTSKBS, 87) : 'Ateş' < ot (> od 'ateş')

Tü. otaş, ataş > Fa. Ataş.

Nişanyan (SS, 42) : ~Fa. ātaş << OFa. Ātaxş.

Tietze (TETTL, 221) : < Fa. ātiş a.m. ‘yangın’

*Ayverdi kelimenin Süryaniceden Farsçaya geçtiğini belirtirken; Hasan Eren, Sevan Nişanyan ve Andreas Tietze sözcüğün Farsça kökenli olduğunu söyler. Ancak Tuncer Gülensoy bu görüşlerden farklı olarak sözcüğü Türkçeye bağlayarak oluşumu hakkında açıklamada bulunur.

2.1.1.22. Avanak: "Çabuk aldanan, kolayca kanan, alık, şaşkın (kimse), enâyi."

Ayverdi (MBTS, 218) : Erm. havanag 'sıpa'dan.

Eren(TDES, 24) : Erm. yawanak.

Gülensoy (TTTSKBS, 88 - 89) : < ET. , OT. "ong" kolay+al-(a)k

Krş. dangalak < ET. , OT. tang'şasacak, şaşılacak şey' + al- (a)k

NOT: "TT. ve Anadolu ağızlarındaki 'avanak, avanağ, avanah, avak', 'ahmak, bön, kolay kandırılan' sözcüğü ile Ermenicedeki 'avanak(sıpa)'ın ilgisi yoktur." diyerek açıklamada bulunmuştur.

Nişanyan (SS,44) : ~ Erm yawanak > havanag 'sıpa, eşek yavrusu.'

~OFa yavānak 'yavru, insan veya hayvanın küçüğü.' < yavān / yuvān genç, civan.

Tietze (TETTL, 227) : < Erm. havanag

*Ermenice kökenli olduğuna dair genel görüş hâkimken, Gülensoy buna karşı çıkar. Türkiye Türkçesi ve Anadolu ağızlarında geçen benzer örnekleri verir.

2.1.1.23. Ayaz: "Sâkin, açık ve genellikle mehtaplı gecelerde çıkan kuru soğuk."

Ayverdi (MBTS, 231 - 232): ET. ayās.

Eren (TDES, 26 - 27) : OT. ayas olarak geçer. < ay + (-a) z. Çuv. hayaz > hayāz.

Gülensoy (TTTSKBS, 92-93) : ET. ayās

OT. ayas (DLT) < OT. aya (DLT: aya kök 'açık hava') + s

"DLT'de açık olarak 'aya' sözcüğü vardır ve 'açık, bulutsuz, parlak' anlamındadır.

'Ay' ise, farklı anlamdadır. "

Nişanyan (SS,46) : ET. ayas /ayaz 'kuru soğuk'

Etimoloji için Starostin sub Alt. anar

Tietze (TETTL, 235) : Kuru soğuk < ET. ayās 'açık havada soğuk'

*Kelimenin Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığı kabul edilir. Ancak kökeni ile ilgili görüş ayrılığı vardır. Özellikle de Gülensoy köken hakkında farklı yorum yapar.(Ay değil aya kökünden türediği) Bunu DLT'de de geçmesi itibariyle 'not' düşerek eleştirel bir yaklaşımda bulunur.

2.1.1.24. Ayva: "İki çenekliler sınıfının gülgiller familyasından, kışın yapraklarını döken, iri pembe çiçekli, yapraklarının altı tüylü, tâze filizleri, çekirdek ve tohumları çeşitli hassalar taşıyan küçük ağaç."

Ayverdi (MBTS, 242): ET. ayva, göçüşme ile ayva < Fa. ābiye.

Eren (TDES, 29): Fa. ābia, bia 'ayva'

OT. ayva olarak kullanılır.

Gülensoy (TTTSKBS, 96) : < OT. awya (DLT)

Göçüşme ile -wy > - yv -

Nişanyan (SS, 47) : ~Fa. ābiya

Tietze (TETTL, 244): < Fa. ābia.

*Farsça ābiya'dan geldiği görüşü belirgindir. Ancak Gülensoy bunu kabul etmez. Farsçaya hiç değinmez ve kelimenin Orta Türkçedeki kullanımına dikkat çekerek -wy / -yv değişimi üzerinde durur.

2.1.2. "B" Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.2.1. Bacak: "İnsanın kalça ile taban arasındaki organı / Hayvanlarda vücudun kalça ile ayak bileği veya dizle ayak bileği arasında kalan ve yürümeye yarayan kısmı."

Ayverdi (MBTS, 255) : Fa. pāçe "hayvan ayağı, paça"dan küçültme ekiyle pāçe + k > pāçak > bacak.

Eren (TDES, 31): Farsçadan alındığı anlaşıyor.

Örneğin, Korsch(Korş) (Thomsen Arm 199) OFa. pāiçak, Yeni Farsça pāça (<pay) karşılıklarını vermiş, öz Türkçe karşılığının *but* olduğunu da bildirmiştir.

Gülensoy (TTTKBS, 99) : OT. bağ 'bağ, düğüm' + çak > bacak (-ğ - düşmesi ile) >bacak

Nişanyan (SS, 49) : < ? Fa. pāça (ayak)

Türkiye Türkçesinde sözcük 17.yy'dan önce kaydedilmemiştir.

Tietze (TETTL,255) : < ?

*Kelimenin Farsçadan dilimize geçtiği görüşü hâkimdir. Hatta Nişanyan 17.yy'dan önce Türkiye Türkçesinde 'bacak' kelimesinin kaydedilmediğini söyler. Ancak Gülensoy'dan farklı bir bilgi gelir. Farsçaya hiç değinmeyen Tuncer Gülensoy sözcüğün Orta Türkçedeki varoluğu ve kökeniyle ilgili bilgi verir.

2.1.1.2. Bacı: “(Halk ağız) Kız kardeş, hemşire.”

Ayverdi (MBTS, 255): Eski kaynaklarda geçmeyen kelimenin kökü kesin olarak belli değildir.

Eren (TDES, 31-32): Eski kaynaklarda geçmeyip kökenini bilmiyoruz, der. Ancak Türk diyalektlerinde kullanılan baca 'bacanak' biçimiyle bacı arasındaki yakınlığın anlam bakımından olduğu gibi ses açısından da göze çarpıcı olduğunu söyler.

Gülensoy (TTTSKBS, 100) : < ? bāça

Nişanyan (SS, 49) : =Moğ. baca 'kızkardeş, abla'

Alıntı yönü açık değildir, der.

Tietze (TETTL, 255): Meninski 1680, 628 < Moğ. baca

*Eren ile Ayverdi kelimenin eski kaynaklarda geçmediğini söyleyip Eren'in Türk diyalektlerindeki ses benzerliğine dikkat çekmesi; Nişanyan ile Tietze'nin ise kelimenin Moğolca olduğu yönündeki savı desteklemeleri kelimenin kökeni ile ilgili ortak görüşün ortaya çıkmamasına sebep olmuştur.

2.1.2.3. Badıç: “Baklagiller bakla, bezelye, börölce, burçak, fasulye gibi taze sebzelerde, içinde tohumların sıralandığı yeşil kılıf.”

Ayverdi (MBTS, 258) : < Erm. patiç

Eren (TDES, 32): Erm. patiç.

Gülensoy (TTTSKBS, 100): OT. badıç 'asma çardağı' (DLT)

Gülensoy burada bir not düşerek Hasan Eren'i eleştirir. Sözcüğün DLT'de ve Anadolu ağızlarında beş ayrı anlamda kullanıldığını; bunu görmemesinin şaşırtıcı olduğunu söyler.

Nişanyan (SS, 49) : Yok.

Tietze (TETTL, 257): < Erm. badič.

*Sözcüğün genel etimolojisine bakıldığında Ermenice asıllı patiç/patiç kökünden geldiği anlaşıyor. Ancak Tuncer Gülensoy'un Hasan Eren'e yönelik yapmış olduğu açıklama da soru işaretini doğurmaktadır.

2.1.2.4. Bakır : "Dövme, haddeleme ve döküm yoluyla kolayca işlenip levha tel ve çeşitli şekiller verilebilen kalay, çinko vb. madenlerle karıştırılıp tunç, pirinç haline getirerek kap kacak yapımında ve elektriği çok iyi ilettiğinden elektrik sanayiinde kullanılan, tabiatta serbest ve birleşikler halinde bulunan, kırmızıya çalar renkte... metal element."

Ayverdi (MBTS, 271): Eski Türkçeden beri kullanılır. İran dilinden gelmiş olabileceği ileri sürülmektedir.

Eren (TDES, 34): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 105): OT. bakır (Uyg; DLT) < bā 'yansıma' + kır.

Nişanyan (SS, 52) : ET. < Lat. 'aes cipurum' (Kıbrıs tuncu).

Erken antik çağda dünyanın en önemli bakır kaynaklarından biri olan Kıbrıs adasının adında metatez yoluyla Türkçeye alınmış olması ihtimali üzerinde durulabilir, der.

Tietze (TETTL, 266) : < ET. bakır (İranî bir menşeden)

*İranî kökenli olduğu söylenmesiyle birlikte Latince kökenli 'aes cipurum'dan gelmiş olma görüşü de emin olunmamakla birlikte ortaya atılmıştır. Ancak Gülensoy, kelimenin oluşumunu dahi açıklayarak Türkçeye bağlar.

2.1.2.5. Bal: "Arıların çiçeklerden topladıkları bal özü denen sıvı ile yaptıkları rengi beyazdan esmere kadar değişen, koyu kıvamında tatlı madde, asel."

Ayverdi (MBTS, 275): OT. (Oğuzca)'de kullanılmıştır.

Kelimenin hangi dilden Türkçeye girdiği belli değildir.

Eren (TDES, 34-35): Kaşgarlı Mahmud'a göre, Kıpçak ve Oğuzcada kullanılmıştır. (Eren, farklı görüşleri dile getirir. Doğudan hatta Çinceden geçtiğini söyleyen Ramstedt'in görüşünü paylaşır. Sonrasında Hint – Avrupa dillerinden alınmış olabileceği fikrini dile getirir. Hint – Avrupa karşılığı olarak Latince 'mel' biçimi gösterilmiştir, der.)

Gülensoy (TTTSKBS, 106-107): OT. bal (DLT)

Gülensoy burada bir not düşer. Hasan Eren'i ve diğer farklı görüşleri eleştirir. "Bal Türkçenin en eski bir sözüdür. Bu farklı tezlerin Türk kültürünü küçük düşürmek çabasından başka bir şey değildir... Orta Asya coğrafyasında bulunan bal'ı tanımayıp Çin'e, Hind'e gidip ismini soracak halleri yok..." şeklinde sert eleştirel ifadeler kullanır.

Nişanyan (SS, 52): Oğ.bal

Karş. Moğ. bal

Tietze (TETTL, 268 - 269) : < ET. bal < Bir Hint - Avr dilinden.

*Hint - Avrupa dilinden geldiği görüşü dile getirilmiş. Ancak Tuncer Gülensoy bal kelimesinin Türkçenin en eski sözcüklerinden biri olduğunu söyleyip Orta Asya gibi zengin bir coğrafyanın bu nesneyi tanımamasının düşünülemeyeceğini söylemesi, akıllara soru işareti bırakır.

2.1.2.6.Baldıran: "Nemli yerlerde yetişen, tohumları hekimlikte ve eczacılıkta kullanılan maydanoz cinsinden zehirli bir bitki, ağa otu."

Ayverdi (MBTS, 276): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 36) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 109): < ET. baldır+gan

Nişanyan (SS, 53) : Kıp. Tü. baltır + gan

Tietze (TETTL, 270) : baldırgan

Almanca kökenli olduğuna dair görüşler vardır(G.Meyer, M.Vasmer...), der.

*Sözcüğün etimolojisi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. T. Gülensoy ile S. Nişanyan bald/tır +gan diyerek konuyu noktalamışlar.

2.1.2.7. Baldız : "Bir erkeğin karısının kız kardeşi."

Ayverdi (MBTS, 276) : Eski Türkçeden beri kullanılan kelimenin kökü belli değildir.

Eren(TDES, 36) : Kökünü bilmiyoruz. Orta Türkçede geçer.

Gülensoy (TTTSKBS, 109): OT. baldız (DLT) < bältız < ? *bāla + dız

Nişanyan (SS, 53) : ET. bältır < bāla (çocuk, küçük)

Tietze (TETTL, 270) : < ET. baldız.

*Kelimenin Eski Türkçeden veya Orta Türkçeden itibaren kullanıldığını belirten görüşler vardır. Ancak kökü hakkında tam bilgi verilememiştir.

2.1.2.8. Balta: "Odun yarmaya, ağaç kesmeye ve yontmaya yarayan ağaç saplı, demirden kesici âlet, nacak."

Ayverdi (MBTS, 280) : Eski Türkçede baltu > baldu; hangi dilden alındığı kesin olarak belli değildir.

Eren (TDES, 37-38): Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. OT. baldu.

Türkçeye hangi dilden geçtiği ile ilgili farklı görüşler vardır. Sümerceden, Asurcadan, Moğolcadan vb. deyip Türkçe 'balta'nın kökeninin bilimsel yayınlarda sürekli tartışıldığını belirtir.

Gülensoy (TTTSKBS, 110-111): ET, OT. baldu (DLT)

Tü.> Ar. , Kürt. , Romen. , Zaza.

Gülensoy, açıklamasının devamında 'not' düşüp, Nişanyan ile Tietze'yi 'balta' konusundaki görüşlerinden dolayı eleştirir.

Nişanyan (SS, 54) : ET. baltu

Yakındoğu kültürleri ile çok eski bir etkileşim muhtemel görünmektedir. (Bu görüşünü Gülensoy eleştirmiştir.)

Tietze (TETTL, 273) : < ET. baltu

Moğolca kökenli olduğuna dair görüş vardır. (Doerfer)

*Kelimenin Eski Türkçeden itibaren kullanıldığı anlaşıyor. Burada dikkat çeken husus, Türkçeye hangi dilden geçtiği ile ilgili farklı görüşlerin, emin olunmamakla birlikte, ortaya atılması ve özellikle de Gülensoy tarafından sert bir şekilde eleştirilmeleridir.

2.1.2.9. Banla - : "Yüksek sesle bağırma".

Ayverdi (MBTS, 283) : Fa. Bāng "ses"ten. Ban+la+mak.

Eren (TDES, 39) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 112): < Uyg. manra - 'bağırma' < manra - < mā / man + kır-a- EAT. Ban 'bağırma, ezan, yüksek ses'

Nişanyan (SS, 55) : Yok.

Tietze (TETTL, 277) : 'Bağırma' < ban.

*Ayverdi ile Gülensoy tarafından, kelimenin kökeni ve hangi dile ait olduğu farklı yorumlanmıştır.

2.1.2.10.Bar : "Kuzey ve Doğu Anadolu'da özellikle Erzurum civarında el ele tutuşarak oynanan bir halk oyunu."

Ayverdi (MBTS, 285) : Erm. bar.

Eren (TDES, 39) : Erm. bar (< par) 'dance'. (Donkoff: ALT 609.)

Gülensoy (TTTSKBS, 112) : OT. bar 'büyük' (DLT)

“Diğer görüşler yanlıştır. Çünkü DLT 'deki 'bar' sözcüğü bu etimoloji için yeterli kanıttır. Türkçeden Ermeniceye geçmiş olmalıdır. Ayrıca, DLT'deki barış - , barlaş - (az) vb. sözcükler de bar'ın Ermenice olmadığını göstermektedir.” der.

Nişanyan (SS, 56) : Erm. bar ‘Erzurum dansı.’

Tietze (TETTL, 278): < Erm. bar

*İlhan Ayverdi, Hasan Eren, Sevan Nişanyan ve Andreas Tietze sözcüğün Ermenice olduğunu söyler. Bu görüş üzerinden de açıklama yaparlar. Ancak Tuncer Gülensoy bu görüşü kabul etmez. Hatta sözcüğün Türkçeden Ermeniceye geçmiş olabileceğini söyler.

2.1.2.11. Bayat: "Zamanın etkisiyle tâzeliğini kaybetmiş."

Ayverdi (MBTS, 312 - 313): ET. bayât "kadim; Tanrının bir ismi; kökü kesin olarak belli değildir.

Eren (TDES, 44) : Tietze'nin görüşüne yer vermiştir.

(Tietze'ye göre Arapçadan alınmıştır. Ayrıca Farsçada da geçer.)

Gülensoy (TTTSKBS, 122): OT. Bayat 'kadim (Tanrı)' < OT, baya (az önce) + t

Gülensoy, Tietze'nin görüşünü eleştirir. Aksine Türkçeden Arapça ve Farsçaya geçtiğini söyler. Ayrıca ET.'deki 'bayat' adı ve sıfatın aynı zamanda bir Türk boyunun da adı olduğunu hatırlatır. Ar. bā'it'in anlam bakımından farklı olduğunu söyler. Sonrasında da Nişanyan'ın görüşüne değinir ve yanlış diyerek eleştirir.

Nişanyan (SS, 60) : Ar. bā'it < bāta

Tietze (TETTL, 295): < Ar. bā'it. (byt kökünden)

*Kelimenin Arapça kökenli olduğuna dair görüşler ileri sürülmüş. Buna göre de açıklama yapılmış (bā'it). Tuncer Gülensoy ise bu görüşe karşı çıkar. OT. baya+t şeklinde türediğini söyler. Sonrasında da Tietze ile Nişanyan'a sert eleştirileri olur.

2.1.2.12. Bayındır: "Bakılmış, gelişmesi için emek sarf edilmiş, imâr edilmiş (yer), mâmur, âbat, şen, âbâdan."

Ayverdi(MBTS, 313): Kökü kesin olarak belli değildir.

Abdulkadir İnan (Sanskritçe puyan ‘hayırlı iş, sevaplı iş’) ile Tietze'nin (Fars pâyende-pâyendâr ‘sürekli, kalıcı’) görüşüne yer verir.

Eren (TDES, 44): Yok

Gülensoy (TTTSKBS, 122-123): < ET. Bāy+u+n+dur.

Nişanyan (SS, 60) : YT. mâmur < öz, bayundur eski bir Türk adı.

< ET. boyu - +? ‘zenginleşmek, müreffeh olmak < bay+? Zengin.

Tietze (TETTL, 296) : < Fa. pâyanda veya pâyandâr?

* Farsça ve Türkçe sözcük olduğuna dair iki farklı görüş var. Tuncer Gülensoy; Andreas Tietze'nin Fa. pâyanda veya pâyendâr açıklamasının hiçbir dayanağının olmadığını, Sevan Nişanyan'ın ise doğru bir etimoloji yapmışsa da bayındır adının Yeni Türkçe olmadığını, en az bin yıllık bir sözcük olduğunu söyler.

2.1.2.13. Bayır: "Bir tepenin yukarılarından eteklerine doğru uzanan meyilli arâzi."

Ayverdi (MBTS, 313) : Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 44): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 123) : < ET. bāğır

(OT. bağrı 'yayın orta yeri' DLT)

Tü. > Srb. Blg. Bā'ir ile bayır arasında ses, biçim ve anlam farklılığı olduğunu söyleyerek Nişanyan'ı eleştirir.

Nişanyan (SS, 60) : ~ Ar. bā'ir; işlenmeyen toprak, yaban < bāwar (toprak).

Tietze (TETTL, 297) : < Türk dillerinde yaygın olan kelimenin ‘küçük tepe; düzlük’ mânaları da vardır, fakat henüz izah edilmemiştir, der.

*Türkçe bayır ile Arapça bā'ir arasında ses, biçim ve anlam yönünden farklılıklar vardır. Ancak yine de sözlükçülerimizden kelimenin etimolojisi hakkında farklı görüşler dile getirilmiştir.

2.1.2.14. Bayram: "Milletçe sevinç içinde kutlanan, dini veya milli bir anlam taşıyan kutsal gün."

Ayverdi (MBTS, 314 - 315): ET. bağram - bayram; kökü kesin olarak belli değildir. Kelime Rusça, Kafkas ve Balkan dillerine de geçmiştir, der.

Eren (TDES, 45): Eski Türkçeden başlayarak kullanılır.

Orta Türkçede 'badram' olarak geçer.

"Kaşgarlı Mahmud'a göre, Oğuzlar 'bayram' biçimini kullanırlar. Bu örnekte Oğuzlar - d - sesini kurala uyarak - y - ye çevirmişlerdir. Kaşgarlı Mahmud, bu anlamda öz Türkçe bir söz olduğunu seslendirmiştir."

Gülensoy (TTTSKBS, 124) : OT. beyrem ~ bağram ~ beğrem (DLT) < bağram
Tü. > Ar. , Kürt. , Tac.

Nişanyan (SS, 60) : ET. badram

< OFa. pađrām/Sogd. Patrām 'neş, huzur, mutluluk, sükûn / İr. pati- geri, tekrar(önek)+ rāma- sükûn, barış ve mutluluk.

Tietze (TETTL, 297):< ET bağram < bir İran dilinden.

*Türkçede 'badram' şeklinde kullanıldığı ifadesinde genel olarak hemfikirdir dilbilimciler. Ancak hangi dilde ortaya çıktığına dair farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

2.1.2.15.Bazlama (Bazlamaç): (Halk Ağzı) "Kızgın sac üzerinde pişirilmiş kalın yufka, bezdirme."

Ayverdi (MBTS, 317):Yun. mazi > pazı "yufka"dan pazı + lama > pazlama > bazlama > başlama + ç

Eren (TDES, 45): < bazı ~ pazı ' hamur yumağı, yufka' + - lama

Gülensoy (TTTSKBS, 125): < baz 'yansıma' + la(m) - ba (ç)

(Bk. Tuncer Gülensoy, 'Anadolu Yer Adları Üzerine Bir Araştırma: BAZLAMBAÇ" TKC. XVII, Sayı: 197 (Mart 1979), s. 41 – 44.) Eserini diğer dilbilimcileri eleştirdikten sonra, bir kanıt niteliğinde ileri sürmüştür.

Nişanyan (SS, 61) : < ?

Tietze (TETTL, 299): 'Sac ekmeği'< baz + bazı yemek isimlerinde görülen - ma eki

*Kelimenin oluşumu ile ilgili açıklayıcı bilgiler sunulmuştur. Ancak köken olarak ortak açıklamalar mevcut değildir. En iddialı açıklama ise yine Tuncer

Gülensoy'dan gelmiştir. Vermiş olduğu bilgiye dayanak olarak da bu alanda yazmış olduğu kaynağını gösterir.

2.1.2.16. Benek: "Ben gibi ufak nokta."

Ayverdi (MBTS, 336): Ben 'den küçültme ekiyle ben+ek (ET. Meñg > beñ)

Eren (TDES, 47) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 131 - 132) : ET. , OT. benek'tane, habbe' (DLT) < ben + (e) k. Tü > Fa. Kürt. Zaza.

Nişanyan (SS, 64): Fa. banak (küç.) çitlenbik, sivilce < ban çitlenbik tanesi.

Tietze (TETTL, 314): <ET. benek 'dane'

*Kelimenin Türkçe olduğu üzerinde durulmuştur. Ancak, Nişanyan sözcüğü Farsçaya bağlar. Türkçe ben (ciltte koyu renk, leke) ile benzerliğini de tesadüf olmalıdır, diye açıklamada bulunur.

2.1.2.17.Beşik: "Bebeklerin içine yatırılıp uyutulduğu, tahta veya demirden yapılmış, ayaklı bir çeşit küçük sallanır karyola."

Ayverdi (MBTS, 351) : ET.'den beri kullanılır. Beşi - mek 'sallamak' fiilinden türediği ileri sürülmektedir.

Eren (TDES, 48 - 49): Eski çağlardan beri kullanılır.

Orta Türkçede 'beşik' biçimi kullanılır.

< beşi - (~bişi-) 'sallama' +- k eki

Gülensoy (TTTSKBS, 135): ET. beşük ~OT. beşik, bişik (DLT) < bēşik < bēlçik

Nişanyan (SS, 67) : ET. beşük.

Muhtemelen pış / bış yansıma sesinden.

Tietze (TETTL, 324): < ET. beşük

*Eski Türkçeden itibaren kullanılan Türkçe kelimenin oluşumu veya kökeni hakkında ayrıntılı bir bilgi verilememiştir. Gülensoy "beşik" kelimesinin kökenini "bēlçik"e bağlarken, Nişanyan muhtemelen 'pış/bış' yansıma sözcüklerinden geldiği vurgusunu yapar.

2.1.2.18. Bıdık: "Kısa tıknaz, küçük (çocuk)."

Ayverdi (MBTS, 362) : Erm. bzdig.

Eren (TDES, 52): < Erm. pztik > bızdık. (piztik, ptik, pitilik.) Dankoff: ALT

619

Gülensoy (TTTSKBS, 140): < OT. butık 'küçük testi, boduç' (DLT)

Nişanyan (SS, 69): ~? Erm bdig / bzdig 'küçük, ufak.'

Tietze (TETTL, 331): < Erm bzdig / EErm. Pztik R. Dankoff 1995, no 619.

*H. Eren ve A. Tietze R. Dankoff'un görüşüne yer vererek sözcüğün Ermenice olmasına dikkat çekerler. Nişanyan ise emin olmamakla beraber kelimenin Ermenice kökenli olmasına ve oluşumuna yer verir. İlhan Ayverdi'nin de Ermenice bzdig dediği kelime etimolojisine Tuncer Gülensoy farklı açıklamada bulunur.

2.1.2.19. Bildırcın: "Tüyler benekli, boz renkli, bacakları kısa, gövdesi etli, sonbahara yakın avlanan, eti lezzetli, keklığe benzer küçük, göçücü bir av kuşu."

Ayverdi (MBTS, 362): Kökü belli değildir. Eski Türkçede budursın "bildırcın" anlamında geçer.

Eren(TDES, 51): Moğolcada alındığını biliyoruz. (Moğ. Bödüne)OT. budursın adı verilmiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 141): OT. budursın, < buldur + sın 'Kuş adlarına gelen ek.'

Nişanyan (SS, 69): ET. budursın.

Tietze (TETTL, 332): < ET budursun (buldursun?)

*Hasan Eren Moğolcadan alındığına dair kesin bir ifade kullanır. Diğer dilbilimciler de kelime kökeni ve oluşumu hakkında ortak bir bilgi vermemiştir.

2.1.2.20.Boğa: "İğdiş edilmemiş damızlık erkek sığır."

Ayverdi (MBTS, 400) : ET. buka.

Eren (TDES, 55): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 154 - 155): ET. būka, buka (DLT) < būka.

Nişanyan (SS, 76) : ET. bogra / bugra < HAvr bhugo - (Çift toynaklı hayvanların erkeği.)

Tietze (TETTL, 364) : < ET buka.

*Tuncer Gülensoy, açıklamasının devamında, Sevan Nişanyan'ı eleştirir. "Bozkır kültürünün temsilcisi olan Türklerin 'sığır'ın erkeğine ad bulmak için Hind - Avrupa dillerine başvurması düşünülemez..." der.

2.1.2.21. Bor: "İşlenmemiş ve işlenmeye elverişsiz, verimsiz, kıraç (toprak)."

Ayverdi (MBTS, 406): Kökü karışıktır; Moğolcadan veya Yunanca 'pori'den gelmiş olabilir.

Eren (TDES, 57): Kökeni karışıktır, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 160): Tü. Bōr> eski Kpç. Bor. DLT'te yok.

Nişanyan (SS, 77) : Yok.

Tietze (TETTL, 370) : < Tü. ve Moğ. dillerinde yaygın.

E.V. Sevortyan'a göre Eski Türçe kaynaklarında geçmediğine göre Moğolca aslından olması mümkün, der.

*Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler ve ihtimaller dile getirilmiş. Açıklamalara bakılırsa yer yer karışıklıklar da olmuş. Örneğin, Gülensoy Nişanyan'ı 'Fr. bore borakstan elde edilen ametali element' açıklamasından dolayı eleştirir. Ancak, Nişanyan bor diye metalden bahseder; verimsiz kıraç topraktan değil.

2.1.2.22. Bora: "Birdenbire çıkan çok şiddetli, sert, genellikle arkasından yağmur getiren geçici rüzgâr."

Ayverdi (MBTS, 406) : Fa. būre. Yun. >İtal. bora

Eren (TDES, 57) : İt. (Venedik) bora.

Gülensoy (KBS, 160 - 161) : Moğ. boruğan - borağan (boro (+gan/gon)

Nişanyan (SS, 77) : ET. bor + agan

Tietze (TETTL, 370) : < İt. (venedik) < EYun. (boréas) 'şimal rüzgârı'

(M. Rasanene göre < Moğ. boruğan)

*Kelimenin hangi dilde var olduğuna dair bir tutarlılık gösterilememiştir. Türkçe mi, İtalyanca mı, Moğolca mı, Farsça mı; farklı farklı bilgiler verilmiş.

2.1.2.23. Borç: "Geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi kabul ve taahhüt edilen para yâhut şey, deyn."

Ayverdi (MBTS, 407): < Soğd, purç.

Eren (TDES, 58): < Sogd pwrc 'dette'. Türkçe borç Sogdlarla Türkler arasındaki ticarî ilişkilerin eski bir kalıntısıdır.

Gülensoy (TTTSKBS, 161): < bórç (T. Tekin)

Sözcük etimolojisiyle alakalı farklı bilgiler verilmiş. Bu görüşler tartışılabilir!" şeklinde not düşer.

Nişanyan (SS, 77) : Sogd. pūrç < partu-ç = EFa. partu - 'borç vermek veya almak.' = Ave pairya-

Tietze (TETTL, 371): <Sogd. purç < Süry. Porç M.rasanen 1969, s. 80

*Genel görüş Sogdcadan geldiği üzerinedir. Kelimenin kökeni ile ilgili de purç, pwrc, purç < partu-ç açıklamaları yapılmıştır.

2.1.2.24. Boru: "İki ucu açık, içi boş, dar ve uzun, silindir biçiminde, sıvı veya gaz halindeki maddeleri bir yerden bir yere aktarmaya yarayan nesne."

Ayverdi (MBTS, 408): ET. borğuy; muhtemelen komşu dillerden alıntıdır.

Eren (TDES, 58) : Eski çağlardan başlayarak kullanılır. (borğu, trompet)

OT. borğuy. Sonundaki -y düşündürücüdür. Kumancada 'burgu' biçimi kullanılır. Eski Kıpçakçada borğu, borğa gibi biçimler göze çarpar. Eski ve yeni diyalektlerde kullanılan biçimler ses açısından düşündürücüdür. O bakımdan komşu dillerden kalma bir alıntı olduğu düşünülebilir.

Gülensoy (TTTSKBS, 162) : OT. borguy 'üflenerek öttürülen boru' (DLT)

Eski Kpç. borğu, borğa. < bo 'yansıma' + r + gu (y)

Nişanyan (SS, 78): ET. borguy.

Tietze (TETTL, 372): < ET. borğu / borğuy

*Ayverdi ile Eren tarafından eski çağlardan itibaren Türkçede kullanılan sözcüğün komşu dillerden alıntı olabileceği söylenirken, diğer dilcilerimiz Eski Türkçeye göre açıklamasını yaparlar.

2.1.2.25. Boza: "Darı hamurunun ekşitilmesiyle yapılan, çok hafif alkollü, şekerli, mayhoş, koyu kıvamda bir içecek."

Ayverdi (MBTS, 416): Fa. bûze; bazı dilcilere göre ise Türkçe olan kelimenin nihâi kökü kesin biçimde belli değildir, der.

Eren (TDES, 60) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 166) : Tü. boz-a < buz – a, boz- filinden ‘-a’ ile yapılmış bir ad olmalıdır. Çünkü, ‘boza’ mısır veya buğdayın kaynatılıp ekşitilmesi ile yapılan bir içkidir, der.

Nişanyan (SS, 79): Tü? Fa. bōza / buxsum Türkçeden alınmış olabilir.

Tietze (TETTL, 377) : Fa. būza ‘darı’

*Kelimenin Türkçe olabileceği üzerinde durulmuştur. Ancak kesin açıklama yoktur. A. Tietze ise sözcüğün Farsça olduğuna dair bilgi verir.

2.1.2.26. Börek: "Hamur veya yufkanın içine kıyma, et, peynir, tavuk gibi çeşitli şeyler konulup tava, sac yâhut fırında pişirilerek yapılan yemek."

Ayverdi (MBTS, 422): Kökü kesin olarak belli değildir.

Tü > Fa., Rus.

Eren (TDES,61) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 173): > bür - 'sarmak, burmak' + -(e) k

Nişanyan (SS, 79): Fa. būrak < būra / buğra

"Eski Türkçede Farsça sözcüğün bir Türk dilinden alıntı olması güçlü ihtimaldir. Karş. 'Yakut' börüök. Buna karşılık Türk hakanı Buğra Han tarafından veya onun adı ile adlandırıldığına ilişkin rivayeti ihtiyatla karşılanmalıdır."

Tietze (TETTL, 381): ET. bürük.

*Kökeni kesin olarak açıklanmayan sözcüğün Türkçeden Farsçaya geçtiği ihtimali üzerinde durulmuştur. Gülensoy, kelimenin kökeni ile ilgili bilgi verirken Türkçe olduğunu kasteder ancak kökeninin tam olarak nereye dayandığına dair bilgi vermez. Orta Türkçe mi, Eski Türkçe mi? Sözcüğün köküne bakıldığında ise ‘bür-(e)k, bura, bürük’ gibi farklı şekiller karşımıza çıkar.

2.1.2.27. Buğu: "Gaz hâlindeki su buharı."

Ayverdi (MBTS, 428): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 62) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 177-178) : 'Buğu' → buğ < OT. bū 'buğ, buğu' (DLT)

Nişanyan (SS, 81): ET.

"Fa būy ‘güzel koku, parfüm’ ile benzerliği dudak büzme hareketinden esinlenen ekspresif bir kaygının eseri olmalıdır."

Tietze (TETTL, 389): buhar < buğ.

*Kelimenin etimolojisi hakkında fazla bilgi verilmemiş. Andreas Tietze'nin 'buğ' deyip açıklamayı bıraktığı sözcüğü, Tuncer Gülensoy Orta Türkçe dönemi 'bū' köküne kadar indirgeyerek DLT'de geçtiğini söyler

2.1.2.28. Bulgur/Burgul: "Buğdayın kaynatılıp kurutulduktan ve kabuğu çıkarıldıktan sonra dövülerek kırılmış olan şekli."

Ayverdi (MBTS, 431): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 63): Bulgur ~burgul.

Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede 'bulıt' olarak geçer. Kökünü bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 181): < Tü. bur - 'eğirmek' + - ku - 'büzülmek' + l

Tü > Ar. , Kürt, Fa., Zaza. , Gürcü.

Nişanyan (SS, 82): ~ Fa. bargul / burğul 'kaba öğütülmüş buğday'

Tietze (TETTL, 393): bulgur / burgul. < Türkçesi eski değil. urğul, burğul

Hazırlanışı eski bir tekniğe benzediği için ismin eski bir yerli Batı Asya dilinden gelmesi muhtemeldir, der.

*Farklı görüşler dile getirilmiş. Ayverdi ile Eren kökü belli değil ya da bilmiyoruz derken Gülensoy kökenini açıklar. Eren Eski Türkçeden itibaren kullanıldığını söylerken Tietze, eski bir sözcük olmadığını söyler. Gülensoy Türkçe, Nişanyan Farsça, Tietze ise Batı Asya dilinden gelmiş olmasını muhtemel görür.

2.1.2.29. Burçak: "Baklagillerden, yuvarlak ve mercimeğe benzeyen, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan bir bitki."

Ayverdi (MBTS, 435): Eski Türkçeden beri kullanılır; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 63): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 185): ET. OT. burçak 'burçak, ter taneleri' (DLT) < bū + r + ça + k

Nişanyan (SS, 83) : ET. < ? burış - + ak → buruş

Belki spiral şeklindeki tendrillerinden ötürü.

Tietze (TETTL, 397): < ET. burçak.

*Sözcüğün eski Türkçeden itibaren kullanıldığı görüşünde dilcilerimiz hemfikirdir. Gülensoy DLT'ye dayanarak açıklama yapar. Nişanyan ise emin olmamakla birlikte kelime etimolojisi hakkında bilgi verir.

2.1.2.30. Buzağı (Buzak): "Sütten kesilmemiş inek yavrusu."

Ayverdi (MBTS, 441): ET. buzāğu; kökü kesin olarak belli değildir.

Eren (TDES, 65 - 66): Eski Türkçeden başlayarak kullanılır.

Orta Türkçede buzāğu olarak geçer.

Türkçe buzağı biçiminin yabancı kökenli bir öge olduğu sıklıkla ileri sürülmüştür, der.

Buzağı > buza - , buz - 'böğürmek kökünden' - ğu, - ğı, ekiyle türetilmiş bir türevi, akla en yakın olan görüştür.

Gülensoy (TTTSKBS, 189 - 190) : ET. , OT. buzāğu (DLT) < bızağu < bırağu < buz + ağu < bīr + ağu

Nişanyan (SS,84): ET. buzagu < ? Karş. Moğ. biragu

Karş. Fa. buzak < OFa. Büz (keçi) < HAvr bhugo - s (Çeşitli hayvanların erkeği)

Tietze (TETTL, 403): ET. buzāğu.

* Net bir bilgi verilme de kelimenin Türkçe olduğu üzerinde durulmuştur, sadece Eren 'yabancı kökenli olduğunun sıklıkla söylenmesi'ni ortaya atarak akıllara soru işareti bırakır. Bunun dışında, Sevan Nişanyan'ın HAvr açıklamasına Tuncer Gülensoy'un sert bir eleştirisi olmuştur. 'Atlı göçebe kültürüne bağlı olan Türk ve Moğolların hayvanlara verdiği adların öteki dillerden çok daha fazla olduğunu' belirtir. Bu nedenle de Hint - Avrupa dillerine gitmesini 'oldukça zorlanmaktadır' ifadesiyle karşılar. Ancak burada dikkat çeken bir husus vardır. O da, Nişanyan'ın sözcüğün kökenini HAvr dillerine bağlamamasıdır, aslında. Sadece sözcüğü karşılaştığımızda HAvr dilinde de olup zamanla Farsçaya geçtiğidir. Yoksa sözcüğün kökeniyle alakalı soru işareti (< ?) bırakmıştır.

2.1.3. "C" Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.3.1. Cepken/ Çepken: "Gömlek üzerine giyilen, kolları bol ve yırtmaçlı çoğunlukla yakasız, sırma işlemeli, bele kadar inen kısa giyecek."

Ayverdi (MBTS, 566): < çek- men > çekpen, göçüşme ile çekpen>cepken

Eren (TDES, 69) : < Çek - + - men eki

Gülensoy (TTTSKBS, 200) : < çek - men (~ -ben, ~ -pen)

Nişanyan (SS, 92): Tü. çap - + gan →çaput

Önses c / ç nedeniyle sesli incelemesi tipiktir.

Tietze (TETTL, 430): Kendi görüşüne yer vermez.

*Genel olarak, Türkçe olan kelimenin oluşumu üzerinde durulmuştur. Ayverdi, Eren ve Gülensoy'dan "çek - men" açıklaması gelirken, Nişanyan çap- + gan açıklaması yapar. Ancak -gan/ -ken eki Eren tarafından, farklı dilbilimci üzerinden tepkiyle karşılanmıştır. (Dmitriev'in cep + ken, - ken eki ile açıklanması yanlıştır, der.)

2.1.3.2. Ceviz: "İki çenekliler sınıfının cevizgiller familyasından, büyük ve kalın gövdeli, beyazımsı kabuklu, kışın yaprağını döken, uzun ömürlü, kerestesi makbul ağaç."

Ayverdi (MBTS, 490) : Fa, gevz > Ar. cevz

Eren (TDES, 69) : Fa. gauz > Ar. cauz. Fa. gauz > Tü. koz.

Gülensoy (TTTSKBS, 201): ? Tü. koz > Fa. gauz > Ar. cauz > Tü. ceviz.

Nişanyan (SS, 93) : ~ Ar. cawz

Karş. OFa. gawz, İbr. egöz, Erm. inkuyz

Tietze (TETTL, 434): < Ar. cawz

*Nişanyan ve Tietze dışındaki dilciler kelimenin Farsçadan geldiğini kabul eder. Bunun dışında, kelimenin kökeni ile ilgili de gevz, gauz, cawz gibi farklı ifadelerin kullanılması da dikkat çekicidir.

2.1.3. 3.Cıcık: "(Halk ağzında) İç organlar, göbek, derisi sıyrılmış et."

Ayverdi (MBTS, 494): Kökü bulunamamıştır.

Eren (TDES, 70): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 201): < cıc 'yansıma' + - (ı) k

Nişanyan (SS, 93): Erm. dzidzig < dzudz, dzdz 'emmek'

Tietze (TETTL, 436): Köken hakkında bilgi vermemiş.

*Halk arasında söylenen bir kelime olması nedeniyle ortak bir bilgi bulmak zordur. Ancak dikkat çeken bir unsur vardır. O da, Tuncer Gülensoy'un açıklamasının ardından Sevan Nişanyan'ın yorumuna yapmış olduğu eleştirisi. "Cücük, cücü, cıcık, cüce, çucuk, çüçük... sözleri Türklerin de bilebileceği, bunu illâ ki Ermenilerden almaya gerek olmadığı"dır.

2.1.3.4. Cılbır/ Çılbır : "Suya kırılıp pişirilmiş yumurtaların üzerine yoğurt ve kızgın yağ dökülerek yapılan bir yemek."

Ayverdi (MBTS, 583) : Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 89): Kökenini bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 202): Tü. < cıl 'yaş, sulu' + bur [< ? bür - (yan)]

Nişanyan (SS, 109) : ~ Erm. çırır / çılbır / çılpık

Erm. tsvabur 'yumurta aş'; tsv 'yumurta', abur 'aş'.

Tietze(TETTL, 508): Eski bir Bosna kaynağına göre kelimenin aslı Farsça cunbul 'dilenci'dir, der. Ardından da diğer dilcilerin fikirlerine değinir; fakat kendi görüşünü belirtmez.

*Ayverdi ile Eren kökenini bilmediklerini söylerken, Nişanyan ile Gülensoy tekrar fikir çatışması yaşamışlar. Özellikle, Gülensoy sert bir şekilde Nişanyan'ı eleştirir, - abur ekinin hiçbir yerde kullanılmadığını savunur. Fakat Andreas Tietze'nin Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'nde kelimeyle alakalı açıklama yaparken U. Bläsing dilbilimcinin görüşüne de yer verir ve U. Bläsing burada Ermenice 'abur (aş, çorba)' sözcüğüne de değinir. T. Gülensoy'un neye dayanarak bu ekin veya kelimenin hiçbir yerde kullanılmadığını söylemesi tartışılır.

2.1.3.5.Cılız: "(İnsan için) Zayıf, çelimsiz, sıksa."

Ayverdi (MBTS, 494) : Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 70): "Dankoff'un Ermenice claz ve bunu birleştirdiği birtakım görüşleri"ne yer vermiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 202) : < cılız [> cılız / iç ses - ğ - düşmesi ile]

TT: cılız + (laşma / laş - / - lık)

Nişanyan (SS,93-94):~ Erm. cladz 'aşırı zayıf, veremli' < clcl aşırı zayıflamak, veremli olmak.

Tietze (TETTL, 437): < Erm. cılız.

*Gülensoy, kelime ile ilgili verdiği bilgi sonrası bir not düşmüştür. Kelimenin Ermeniceye bağlanmasını doğru bulmaz. Hatta Hasan Eren ile Sevan Nişanyan'ın Ermeni asıllı oldukları için 'cılız' sözcüğünü Ermeniceye bağlamaya çabaladıklarını dile getirir.

2.1.3.6.Cop: "Polis veya polis görevi yapan askerlerin, gereğinde birine vurmak üzere yanlarında taşıdıkları ucu şişkin kauçuk sopa"

Ayverdi (MBTS, 509): Fa. çüb > çop > cop.

Eren (TDES, 72) : Fa. çöb

Gülensoy (TTTSKBS, 207): OT. çöp 'tutmaç parçası'

Nişanyan (SS, 98) : Fa. / OFa. çüb / çob 'dal, sopa, değnek.'

Tietze (TETTL, 453): < Fa. çöb.

*Genel görüş, Farsçadan geldiği yönündedir. Ancak Tuncer Gülensoy'un farklı bir görüşü olmuştur. Ayrıca diğer dilbilimcilerin savlarının da yanlış olduğunu söyler. Özellikle de Tietze'nin görüşünü eleştirir. Eski Türkçedeki 'çöp' ve türevlerini göz önüne almamasıyla yargılar.

2.1.3. 7. Cücük: "(Soğanlı bitkilerde) Filiz, tomurcuk. (1)

Soğan, marul gibi kat kat olan bitkilerin en içteki göbek kısmı. (2)

Kuş yavrusu, tavuk yavrusu, civciv. (3)

Ayverdi (MBTS, 513) : Kelimenin asıl anlamı "civciv"dir. Fa. cücek "yavru"

Eren (TDES, 72): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 208) : Cucuk < cö (~ ü) c [~çüç] + (u / ü) k 'Peynir mayası'

cicuk < ci + cu 'yansıma' + k 'küçültme eki' . Civciv < yansıma: ci(v)ci(v) ~ cu cu

Nişanyan (SS, 99): 'civciv, kuş yavrusu', 'cicik, bitkinin yerden ilk çıkan yeşilliği. < ? Fa. Cücak.

Tietze (TETTL, 454)< cucuk / cücük.

* Dilbilimcileri, kelimenin hem 'civciv' hem de 'tomurcuk' kısmına dikkat çekerek Farsçadan geldiğini iddia etmişlerdir. Ancak bu konuyla alakalı, Tuncer

Gülensoy farklı açıklamalarda bulunmuş. Civeiv / Tomurcuk / Peynir mayası diye, kelimeyi üç farklı anlamda ele almış, ayrı ayrı oluşumlarını incelemiştir. 'Cücük' kelimesinin Farsçadan da gelmediğini söyler. Sözcüğün kökündeki 'cüc / cöc / çüç'ün 'yeşillenmek, filizlenmek'le ilişkisi üzerinde durur. Anadolu ağızlarındaki farklılıklara değinerek (tomurcuk; filiz, çil; soğanın tohum veren uzun, sert yaprağı; meyve sebzelerin en küçüğü; ...) anlamları nedeniyle, kök üzerinde farklı incelemeler yapılması gerektiğini vurgular.

2.1.4. "Ç" Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.4. 1. Çabuk: "Hızlı, süratli, seri; karşıtı yavaş."

Ayverdi (MBTS, 519) : Fa. çābuk'tan

Bazı dilcilere göre ise, kelime çap-mak "vurmak; koşturmak" fiilinden gelmiş ve çābük şeklinde Farsça'ya da geçmiştir.

Eren (TDES, 75): OT.'de şabük olarak geçer. Clauson'a göre Farsçadan geçmiştir, der. Kendi görüşünü belirtmez.

Gülensoy (TTTSKBS, 209): < ET. çap-~şap -

"Sözcük Farsçadan alınmış değil, ET.'deki çap - 'hızlı koşturmak; atılmak' fiilinden türetilmiş olup, Farsçaya da geçmiştir." der.

Nişanyan (SS, 101): ~ Fa. çābuk / çabuk << OFa. çāpūk < ? ETü çap-ık

"Türkçe sözcüğün Farsçadan alındığı muhakkaktır. Buna karşılık Farsça biçiminin nihaî olarak Türkçeye dayanması olasılık dâhilindedir. Ancak bu halde 5.yy'dan itibaren kaydedilen Erm. çapuk > cabug (hızlı, çevik) biçimini açıklamak gerekir."

Tietze (TETTL, 461): < çapuk / çabuk

*Görüldüğü gibi Türkçe veya Farsça asıllı olduğuna dair iki farklı sav ve bu savları destekleyen açıklamalar yapılmıştır.

2.1.4. 2. Çadır: "Barınmak maksadıyla yere çakılmış kazıklara keçe, kalın bez, kıl dokuma veya deri gerilmek sûretiyle açık havada kurulan, kolayca sökülüp taşınabilir barınak."

Ayverdi (MBTS, 520): ET. çâtır; Farsça çāder'den veya Türkçe çat – fiilinden.

Eren (TDES, 75 - 76) : Eski çağlardan başlayarak kullanılır.

OT. çâtır/ çāçır/çovaç / çuvaç

Kökeni karışıktır. Eski ve yaygın bir görüşe göre Fa. veya OFa.'dan alınmıştır.

Son zamanlarda Türkçe çat-fiilinden geldiği görüşü de yaygındır.

Gülensoy (TTTSKBS, 209 - 210): < OT. çaçır, çaçır, çatır (DLT) < çāt - ır.

Tü > Srp. Blg., Yun., Rus., Fa. Ar., Zaza.

"Sanskritçeye, Orta Farsçaya, İrancaya (!) götürülmek istenen bu sözcüğün 'anavatanı' Türkçedir. Çünkü Türkler tarihleri boyunca 'YURT - CURT = ÖY / ÜY / EB / EW / EV adını verdikleri yaşadıkları yeri, ağaçları 'ÇATARAK' kurmuşlardır. ÇAT - fiili bu ad için en uygun olanıdır. Türkler hiç mi sözcük bilmiyorlardı da Farsın çādor'unu ya da Sanskrit'in chattra'sını alarak bütün Türk şivelerine götürüp verdiler? Buna Türk'ün göçebe kültürünü tanımamak ya da inkâr etmek denmez mi?" şeklinde bir not düşer.

Nişanyan (SS, 101): Fa. / OFa. çādar / çādur (=Sans çhāttra < çhadati örtmek)

<< HAvr sked - örtmek.

Tietze (TETTL, 462):< Fa. çādar

Aslen Sansk. çattra- 'güneş semsiyesi' kelimesinden alınan kelime, ET'de de tespit edilmiştir.

*Görüldüğü gibi farklı görüşte bulunan Tuncer Gülensoy'un konuyla alakalı sert bir görüşü olmuştur.

2.1.4.3. Çam: "Çamgiller denen büyük bitki familyasını meydana getiren, iğne yapraklı reçineli ağaçların ortak adı."

Ayverdi (MBTS, 531): Ar.şem "mum" dan.

Şem' > şam > şam ağacı > çıra ağacı > çam ağacı, kısaltma yoluyla çam; halk ağzında şam olarak da geçer.

Eren (TDES, 77): Arapçadan kalma bir alıntı olduğu anlaşıyor. (Ar.şam')

"Çam gibi reçineli ağaçların yağlı ve çabuk yanmaya elverişli bölümlerinin çıra olarak kullanıldığını biliyoruz. Bu nedenle şam (> çam) ağacı, yani 'çıra veya mum ağacı' değerini kazanmıştır. Ağızlarda şam 'mum' olarak da geçer. Arapça ş-'lerin Türkçede ç-'ye çevrildiğine sık sık tanık oluyoruz." der.

Gülensoy (TTTSKBS, 216): EAT. Çam 'toplu, kümeli ağaç' < çam

Nişanyan (SS, 103): < ? Tü.

"Türkçenin sadece Oğuz ve Kıpçak kollarına özgü bir kelime olması düşündürücüdür. Ancak Ar. Şam'(mum, balmumu) sözcüğüyle birleştirilmesi mümkün görünmüyor." der.

Tietze (TETTL, 471): Köken hakkında bilgi vermemiş.

*Ayverdi ile Eren, kelimenin Arapça kökenli olduğunu belirtirken Nişanyan ve Gülensoy Türkçe olduğunu, hatta Arapça ile ilişkilendirilemeyeceğini söyler. Hatta Gülensoy'un bu konu ile ilgili yapmış olduğu açıklamada: "... Anadolu ağızlarında: çam ~ çama, 'toplu, kümeli olan şey', çama 'demet, tutam' çamça ~ çamçak 'ağaçtan oyularak yapılmış büyük kaşık' < çam + ça + k, çamçak-çambardak 'tahta faraş' < çam + ça + k / çam + bardak sözcüklerindeki ÇAM kökünü de ŞAM'a bağlamamız gerekecektir ki bu da oldukça zordur..."

2.1.4.4.Çamçak: "Genellikle çam ağacından, sonradan şehirlerde bakır, gümüş, cam ve kıymetli taşlardan yapıp bâzan meşin bir mahfaza içine de konulan, kulplu veya kulpsuz, dibi yuvarlak, yayvan bir taş biçimindeki su kabu, çapçak."

Ayverdi (MBTS, 532): Sap'tan sap + çak > şapçak > çapçak > çamçak.

Eren (TDES, 78): Türkçe sap kökünden geldiği anlaşılıyor: sap+ - çak eki
sapçak > şapçak > çapçak.

Son olarak çapçak biçimi - p - > - m - değişmesine uğradıktan sonra çamçak biçimi oluşmuştur.

Gülensoy (KBS, 216 - 217) : < çam + ça + k

"... ' Eski çamlar bardak oldu!' deyimindeki çam sözcüğü sap + çak' tan türemiş gibi görünmüyor. Kırgız Türkçesindeki çapçak < çam + çak'tan - m - > - b - > - p - değişmesi ile olmuştur. Kırgızca ve Kazakçada l b l > l m l değişmesi doğaldır. Bayram > Kırg. mayram; Kzk. meyram; başak > Kırg. maşak; Kzk. masak...

Ayrıca Anadolu ağızlarında (Haydarlı "Dinar-Af; Aşağıkaya Tosya- Ks.) yalnız iki köyünde sapçak sözcüğü tespit edilmiştir... Bu kökten türetilmiş SAP + (+lak / +lā / + lah / + layah + lı / + avcık) adlarının 'saplı su taşı, maşrapa' anlamlarında olması, sap'ın çam ile ilgisi bulunmadığını göstermektedir... SAP ile ÇAM ayrı iki köktür." der.

Nişanyan (SS, 103): Yok.

Tietze (TETTL, 471): Kendi görüşüne yer vermemiş.

Räsänen'e göre çamça 'kepçe'den, mana bakımından çok uygun; sonundaki -k ilavesinin izahı güçtür.

*Türkçe kökenli kelimeyle ilgili Ayverdi ile Eren'in benzer görüşü olmuştur. Tietze kendi görüşüne yer vermemiş. Gülensoy ise diğerlerinden farklı bir açıklama yaparak 'sap' ile 'çam' köklerinin aynı görülmesini eleştirir.

2.1.4. 5. Çanak : "Pişirilmiş topraktan yapılma yayvan kâse."

Ayverdi (MBTS, 533-534): ET. çan "büyük kap"tan küçültme ekiyle, çan + ak

Eren (TDES, 78) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 218): OT. çanak (DLT) <çanak[< çân 'çukur, oyuk; bardak' + (a) 'küçültme eki']

Nişanyan (SS, 103): (ET) UyB, Kaş. Çanak < Çin. zhân + Ak [Uy] kadeh, kâse.

Tietze (TETTL, 472):< ET. çanak

*Çan kökünün -k küçültme ekiyle oluşumunu açıklayan dilcilere, Sevan Nişanyan'dan farklı bir açıklama gelmiştir, 'zhan+ak' Çince.

2.1.4.6. Çanta: "Beraber taşınması gereken eşya, yiyecek, para, evrak gibi şeyleri koymaya yarayan deri kumaş vb.nden yapılmış elde taşınır mahfaza."

Ayverdi (MBTS, 534) :< Rume. guenta (?)

Eren (TDES, 78): Kendi görüşünü belirtmez.

Doerfer'e göre, Rumenceden alınmıştır, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 218 - 219): Tü. çanta< çan 'çanak; tuzluk ve tuzluğa benzer ağaçtan oyulmuş.

"Rumence guentā ile Türkçe Çanta (~ Şontay, çontoy, çuntak, çöntük) arasında fonetik bakımdan açıklanması gereken olaylar var: g - > ç -, ş - olmuş ; - ea > - a -, - o -, - ö -, - u -'ya dönüşmüş (!) Tek benzerlik - tā = - ta...

Sözcüğü bir de 'anlam' açısından değerlendirirsek, ortaya 'boğanın erkeklik bezi torbası' çıkmaktadır... Doerfer dedi diye, bir sözcüğü yabancı dile teslim etmek niye?

Bir de tarihî gerçeklere bakacak olursak, Romanya tarihinde Kuman- Kıpçak, Osmanlı, Tatar, Nogay gibi Türk boylarının hâkimiyeti altında çok uzun yıllar yaşamış bir ülkedir..." şeklinde eleştirilerini dile getirir.

Nişanyan (SS, 103): ? Fa. tança 'kese, torba' < tancīdan 'dürmek, boğmak.'

t / ç metatezi halk ağızlarından bir alıntıyı düşündürür. Farsça sözcüğünün evrimi için karşı. TT. boğ - > boğca.

Tietze (TETTL, 473): Kendi görüşüne yer vermemiştir.

"Rum. veya Tü. olduğuna dair görüşler vardır." der.

*Sözcüğün fonetik ve semantik yönünden Rumenceden gelmesinin mümkün olamayacağını söyleyen Gülensoy, sözcüğün yabancı bir dile teslim edilmesini yanlış bulur. Buna rağmen sözcüğün Rumence, Türkçe ve Farsça oluşumuna dair farklı etimolojik çalışmalar yapılmış.

2.1.1.7. Çay I : "Çaygillerden, kokulu, beyaz ve sarımsıçiçekler açan, sert, dişli ve kısa saplı yaprakları olan bir ağaççık."

Ayverdi (MBTS,549) : Çin. ça-ye; Türkçeye muhtemelen Farsçadan geçmiştir.

Eren (TDES, 81-82) :Kendi görüşüne yer vermez. Murayama'ya göre çağdaş Türk diyalektlerinde kullanılan çay biçim Moğolca'dan geçmiştir. Moğ. çai biçimi de Kuzey Çin'de çay yaprağına verilen addan alınmıştır.

Gülensoy (TTTSKBS, 225) : Yok.

Nişanyan (SS, 105):?Fa. çay. Çin kökenli olan bitkinin Farsçadan mı yoksa Rusçadan mı alındığının belli olmadığını ileri sürer.

Tietze (TETTL, 485): Çin. ça 'su; çay'

*Kelimeni Çince kökenli olduğu yönünde aynı bilgiler verilmiş. Ancak Türkçeye Farsçadan mı, Rusçadan mı, Moğolcadan mı geçtiği yönünde ortak bilgi yoktur.

2.1.1.8. Çay II: "İrmaktan küçük, dereden büyük akar su."

Ayverdi (MBTS, 549) : < Çağ. çay

Eren (TDES, 81): Çağdaş diyalektlerde 'küçük akarsu', 'ırmak', 'küçük akarsu yatağı' olarak kullanılan say biçimi ile birleştirilemez, der. Başka görüş de belirtmez.

Gülensoy (TTTSKBS,225) : < say'kara taşlık yer; çakı taşıdığı dere yatağı' (DLT)

Nişanyan (SS,105):Çağ. pav

Tietze (TETTL, 485): < Çağ. çay

*Genel görüş sözcüğün Çağatayca ‘çay’ olduğu yönündedir. Ancak Gülensoy kelimenin ‘say’ kökenli olduğunu söyler. Ancak kelimenin ortaya çıktığı zamana yönelik bir açıklamada bulunmamıştır.

2.1.4.9.Çemen: "Maydanozgillerden bir bitki ve bu bitkinin kokulu tohumu."

Ayverdi (MBTS, 563): Erm. çaman.

Eren (TDES, 84): Kendi görüşünü belirtmemiştir. Drimba'nın görüşüne göre Rumcadan alınmıştır, der.

Latince 'cuminun' yoluyla Almanca'ya, oradan da Kuzey Slav dillerine, Macarcaya geçmiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 229 - 230): <OT. çümgen (DLT)

"OT. (DLT)'deki çümgen sözcüğü ile Arapça kemmūn (<Yun.)'dan Türkçeye ödünç alındığı bilinen 'kimyon' arasında oldukça büyük fark görülüyor. Tü. çümgen mi çemen'e daha uygun, Rum. kuminon > kemmūn > kimyon mu? Yoksa Ermeniceye < OFa. < Akadçadan alındığı iddia edilen kamūnu mu ?

Görüldüğü gibi bu çok önemli ve değerli(!) sözcük de Türkçe olabilir kaygısı ile tâ Akadçaya kadar götürülüyor da DLT'te benzeri var mı yok mu, araştırılmıyor!" şeklinde bir not düşmüştür, Gülensoy.

Nişanyan (SS, 107): Erm. ç'aman / ç'amun, kimyona benzer bir bahar, Karaman kimyonu, carum carvi (5.yy) = Akad. kamūnu kimyon.

Tietze (TETTL, 494) : < Erm. çaman

*Kelimenin, Ermenice, Macarca kökenli olduğunu dair görüşler vardır. Gülensoy ise Türkçe olduğunu iddia ederek, farklı söylemler üzerine sert bir eleştiride bulunmuştur.

2.1.4.10.ÇENE: "Omurgalılarda, üzerinde dişler bulunan kemik parçası ile etrafındaki yumuşak kısımlardan meydana gelen ağzın alt kısmı, yüzün hareketli olan uç kısmı."

Ayverdi (MBTS,564): Fa. çāne - çene

Eren (TDES,84): "Dilimizde kullanılan organ adlarının öz Türkçe köklerinden geldiğini biliyoruz. Türkçe ağız, ayak, boğaz, boyun, burun, göz, avurt, kulak gibi... O bakımdan çene'nin Farsça bir alıntı olması çarpıcı ve düşündürücüdür.

Yaygın bir inanca göre çene, Farsçadan alınmıştır. (Fa, çāna. çana) Farsçada çāna, çana biçimlerinin etimolojisini bilmiyoruz... Ayrıca Türkçede 'enek' diye kullanılır.

Gülensoy (TTTSKBS, 230 - 231): Çene (< ? + anak + çaka)

(DLT'deki çangıla - 'döğülerek çenilemek; kötü söyleyip bağırarak' fiilinin çangı kökünü unutmamak gerekir.) Çangı > çanı > çene.

Nişanyan (SS, 107) : ~ Fa. çāna << EFa. çanu - << HAvr. genu -

"Türkçe olduğu varsayımıyla YT. türevleri yapılmıştır. Karş. Fa. çāna zadan (=çene çalmak) >> çenebaz."

Tietze (TETTL, 495):< iç - engek / enek

*Organ adlarının öz Türkçe köklerinden geldiği görüşünü belirten Eren, çenenin Farsçadan gelmiş olabilme ihtimalini düşündürücü bulur. Farsça veya Türkçe ikilemi kanısı yaygındır.

2.1.4. 11. ÇEPER: "Duvar, çit" (Gülensoy)

Ayverdi (MBTS, 566): Yok.

Eren (TDES, 85): Kendi görüşünü belirtmemiştir. Tietze'nin görüşünün düşündürücü olduğunu söyler.

Gülensoy (TTTSKBS, 231): OT. çew - [> çeb - > çep -] (DLT) + ir -çep : 'Barikat, set; sığınak.'

Tü.> Fa. çapar (Doerfer: TMEN 106)

Nişanyan (SS, 107): Fa./ OFa. çapar / çanbar < Fa. çapīdan dönmek.

Tietze (TETTL, 430): ceper / çeper < ET. çeb - 'çevirmek' + geniş zaman eki.

*Ayverdi ile Eren tarafından bilgi verilmeyen sözcük Tietze ve Gülensoy'dan Türkçe 'çeb-'; Nişanyan'dan ise Farsça çabar/çanbar şeklinde açıklanmıştır. Böylece Türkçeden mi Farsçaya yoksa Farsçadan mı Türkçeye geçmiştir? Etimolojisi nasıldır? Nesnel bir bilgi yoktur.

2.1.4.12.Çepik: "Alkış, el çırpma." (Gülensoy)

Ayverdi (MBTS, 566) : Yok.

Eren (TDES, 85): Kendi görüşü yoktur. Ağızlardan cipik, çibik, şepik, şebik, şipik olarak da geçer. "Dankoff'a göre (ALT 293), Ermenice'den alınmıştır.

Erm. cap' 'clapping', yer, jap', c'ap, c'ap'ik 'clapping.'

Gülensoy (TTTSKBS, 232): OT. çap çap 'ses bildiren bir kelime'(DLT); çap çap yemek 'şapır şupur yemek. Çap - 'el vurmak' < Tü. çap- (ı) k.

Nişanyan (SS,108): Yok.

Tietze(TETTL, 476): (çapuk / çepik / çepük): < Kürt. Çep'avuç'+ küçültme eki

*Gülensoy Tü. çap- > Erm. c'ap olarak kabul eder. Yine eleştirel görüşünü belirtmiştir. Eren'in Anadolu ağızları ile Kerkük Türkçesindeki çap- fiili ile yapılmış ad ve fiilleri görmezden geldiğini söyler. (bk. DS. 111, 1075)

2.1.4.13.Çerçi: "Köyleri dolaşarak ufak tefek satan ayak satıcısı."

Ayverdi (MBTS, 567):< çert + çi. (ET.'de çert âleti, "çerçi eşyası" demektir.)

Tü.> Fa.,Blg.ve Sırp.

Eren (TDES, 86):< çert +çi eki. Eski kaynaklarda çert âleti 'çerçi eşyası' olarak geçer. Türkçe çertçi türevinde - rtç - seslerinden oluşan düğüm, - t - nin düşmesiyle çözülmüştür.

Gülensoy (TTTSKBS, 232): < ? OT. çar çur 'abur cubur' (DLT) > çarçu > çerçü > çerçi.

Tü.> Fa. , Kürt., Blg., Srp

Nişanyan (SS, 108): = ? Moğ. carçi / caruçi 'hizmetçi, ayak işlerini yapan < caru- 'kullanmak, istihdam etmek.'

"Önerdiğimiz etimoloji geçerli ise /c/ öncesi Moğolcadan veya bir Doğu Türk dilinden alıntıya işaret eder.

Tietze (TETTL, 498):< Fa. çarçī< cārçī 'haberci, münadi' Moğ. car 'haber' + - çi

*Kelimenin etimolojisi ile ilgili farklı bilgiler verilmiştir. Ayverdi ile Eren aynı açıklamaları yaparken, diğer dilciler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. En ilginç bilgi ise Gülensoy'dan gelir. Verdiği bilgilerin akabinde yapmış olduğu açıklamada, TS'de çert-diye bir fiil yoktur, der. Ardından da şunları söyler: "Çent- 1.Bir şeyin kenarında kertik

açmak; 2. Soğan, salatalık gibi şeyleri ince parçalar dururmunda doğramak' fiili vardır... Çerçi, bir şeyi satarken çertmez ki!.."

2.1.4.14. Çıgan: "Fakir, çingene." (Gülensoy)

Ayverdi (MBTS, 575): Yok.

Eren (TDES, 89): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 234-235): ET. (Uyg) ,OT. çığan.,çığay(DLT) <.çığay Tü.> Mac., Fr., Yun., Rus.

Nişanyan (SS, 109): Yok.

Tietze (TETTL, 515) : < Fr. tzigane < Mac. czigány 'çingene.'

*Sadece Gülensoy ile Tietze görüş belirtmiştir. Ancak bu görüşler arasında da tutarlılık olmamıştır.

2.1.4.15. Çıngıl: "Bir üzüm salkımını meydana getiren küçük salkımcıklardan her biri, cingil, çitmik."

Ayverdi (MBTS, 584): Yun.

Eren (TDES, 90): Rum.

Türkçe çıngıl'ın çıngın biçiminden benzeşmezlik sonunda ortaya çıktığı anlaşıyor, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 237):< Tü. çın + gı + l ~ şıngıl (Özb.)

Özbekçedeki şıngıl 'küçük salkım, çıngıl', sözcüğün Türkçe olduğunu kanıtlamak için yeterlidir, der. Ayrıca Eren'in Özbekçedeki şıngıl biçiminin düşündürücü, demesini de eleştirir. Gülensoy "Ne yazık ki düşünmekten öte bir yorum getirmemiştir. Hiç olmazsa ç - > ş - olmuş diyebilirdi." der.

Ayrıca krş. OT. (DLT) çıngıl çıngıl'ı da hatırlatır.

Nişanyan (SS, 109): Yok.

Tietze (TETTL, 438) : (cıngıl / çıngıl / cığıl) < Yun (atsingano)

(Asıl manası, çingene)

*Yunanca kökenli olduğu görüşü, ağırlıklıdır. Ancak Tuncer Gülensoy bu görüşü reddeder. Sözcüğün Türkçe etimolojisini açıklar.

2.1.4.16. Çıplak: "Üzerinde gerekli olan veya bulunması bir güzellik verecek olan şeyden bulunmayan, giyecek, örtecek, koruyacak, süsleyecek vb. bir şeyi mevcut olmayan, üryan."

Ayverdi (MBTS, 585): çılba- mak "soymak"tan çılba - k, göçüşme ile çıblak >çıplak

Eren (TDES, 90) : "çılbak > cılbak

Türkçe çılba - 'soymak' kökünden - k ekiyle yapılmıştır.

Çılba - + - k eki. Buna göre, çıplak biçiminin göçüşme yoluyla ortaya çıktığı açıktır.

Gülensoy (TTTSKBS, 238): < ET. yabı - "örtmek" + - l - (a) k

ET. yabın- < yabı-n- (~yabıdak ~ yabıtak) (DLT) [> yabılak > çabılak > çapılak > çıplak < çıplak]

Nişanyan (SS, 109): cavlak / cıbılak/ cıbıldak / cıblak/ cullak / şabalak / şabıldak / şallak giysisiz veya kılsız / saçsız. < onom cıbı / cıbıl

Cıbı: TT. özgü bir türevidir.

Tietze (TETTL, 510):< çıpla - + fiilden sıfat yapan - k < çıb / çıp + - la.

*Türkçe sözcüğün kökeni hakkında 'çıb/ yabı-/ çılba-'şeklinde farklı tezler ileri sürülmüş.

2.1.4.17. Çiğit: "Çekirdek, pamuk çekirdeği."

Ayverdi (MBTS, 592): Fa.

ET, çiğit < Fa (?)

Eren (TDES, 92): OT, çiğit olarak geçer, diyen Eren köken hakkında ve nerden geldiği ile ilgili bilgi vermez. Ancak Doerfer'in görüşüne yer verir:

Doerfer'e göre (CAJ 37: 41), tipik bir kültür sözü olarak Türkçeden çok İran kökenli bir ögedir.

Gülensoy (TTTSKBS, 241): OT. çiğit (DLT) < OT. çik [çikin 'üzüm bağlarında biten hayvanların yediği başaklı bir ot' < çik + in (DLT)] + in

Nişanyan (SS, 110):< ?

Tietze (TETTL, 516) : (çiğid / ciyit / çivit) < ET. çiğit

*Türkçe ve emin olunmamakla birlikte Farsça kökenli olduğuna dair görüşler vardır. Etimolojiyle alakalı en açıklayıcı bilgi Tuncer Gülensoy'dan gelir.

2.1.4.18.Çinakop - Çinekop: "Lüfer balığının küçüğüne verilen isim."

Ayverdi (MBTS, 596): Yun. Tsinokopos.

Eren (TDES, 94): Rumca'dan alındığı alnlaşıyor.

Gülensoy (TTTSKBS, 244):<çene + kop (kopar- fiili)

Nişanyan (SS, 111): Yun. Tsinokopos.

Tietze (TETTL, 519) : < Yun.< Tü. çene ve kóptö 'kesmek'

*Rumcadan/Yunancadan alındığı ile ilgili görüşler vardır. Gülensoy ise kelimenin ortaya çıkış şekli ile ilgili bilgi verdikten sonra Tietze'nin bilgisine yer vermiştir. Bu durumda, Türkçe ve Yunanca kelimelerin bir araya gelerek kelimenin ortaya çıktığını kabul eder.

2.1.4.19.Çingene:"Menşeleri kesin olarak bilinmeyip Hindistan'dan çıktıkları sanılan; çalgıcılık, falcılık, ayakkabı boyacılığı yapmak ve elek, ızgara, maşa, çiçek gibi şeyleri satmakla geçinen, bütün Avrupa'ya yayılmış, çoğu göçebe topluluk, kıptî, roman."

Ayverdi (MBTS, 596):< çingāne

Eren (TDES, 94) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 244): Çıgan. ET. (Uyg), Çıgay

OT. çığan, çıgay (DLT) < çıgay.

Nişanyan (SS, 111): Çingene, Roman; çingen ~ Fa. çingāna

"Nihai kökeni Türkçe olmakla birlikte Farsça biçim benimsenmiştir." der.

Tietze (TETTL, 519): Hindistan asıllı göçebe halkı < Yun.

*Kökenin çingāne / çıgay / çingen olduğuna dair görüşler belirtilmiştir. Nerden geldiğine dair ise ortak bir görüş belirtilmemekle beraber Tietze'den Türkçe Farsçadan farklı bir açıklama gelmiştir.

2.1.4.20.Çivit: "Çin, Yemen ve Hindistan'da yetişen bir bitkiden elde edilen veya sun'î olarak yapılan mavi renkli toz boya."

Ayverdi (MBTS, 600): ET. 'cüvit "renk"; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 95): OT. çüwit, çüvit 'boya'.

Clauson ile Räsänen'in görüşlerine yer vererek kelimenin kökeni hakkında bilgilendirip, Kazakların toprak boyasına 'cosa' adını vermelerinden ötürü, bu adın Moğolcadan geldiğinin anlaşıldığı, görüşü üzerinde durur.

Gülensoy (TTTSKBS, 245 - 246): OT. cüvüt, çücüt, çüwüt. (DLT)

Nişanyan (SS, 112) : ET. çüwit.

Tietze(TETTL, 524): < ET.çivit

*Türkçe kökenli kelimenin geriye dönük seyriyle ilgili farklı bilgiler ortaya atılmıştır. Ayrıca Eren'in Moğolca görüşü üzerinde durması da düşündürücüdür.

2.1.4.21. Çizme: "Ayağı bacakla birlikte örtüp koruyan bir çeşit uzun ayakkabı."

Ayverdi (MBTS, 601) : < Çiz-me (çöz-me) edik 'çözülüp bağlanmak suretiyle giyilen pabuç'tankısaltma yoluyla.

Eren (TDES, 95-96): Yalnız Türkçede kullanıldığı anlaşıyor. < Edik'in yerini çizme adının aldığı açıktır.

Gülensoy (TTTSKBS,246) : <Çek – 'çözmek'+ -me

Nişanyan (SS,112):İran Türkisinde çekme derler. < ? Tü. çiz-ma

Semantik evrimi açık değildir, der.

Tietze (TETTL,525): Kendi görüşünü belirtmez.

*Sevan Nişanyan'ın İran Türkisi ya da semantik evrimi açıklamalarına diğer dilciler hiç değinmemiştir. İlginç olan ise sözcüklerin Türkçe asılları ve anlamları doğrultusunda sıklıkla açıklama yapan Tuncer Gülensoy'un, 'edik' sözcüğüne hiç değinmemiş olması.

2.1.4.22.Çoban: "Koyun, keçi, manda, sığır gibi ehli hayvan sürülerini güdüp otlatan kimse."

Ayverdi (MBTS, 602): Fa. çöbān – şöbān.

Tü.> Balkan dillerine de geçmiştir.

Eren (TDES, 96): Fa. çöbān, şöbān, şuvān < göbān

Gülensoy (TTTSKBS, 246 - 247): OT. (DLT) çupan 'köy büyüğünün yamağı, gizir.'

Nişanyan(SS, 112-113): Fa. çöbān/ çubān/ şubān/ şivān 'davargüden'

OFa. şupān.

Tietze (TETTL, 529): < Fa. çobān / çöpān < şubān

*Farsçadan geldiği yaygın olan görüşü, Gülensoy sert bir dille eleştirir. "Niye Türklerin çoban ~ çulpan sözcükleride itibar etmezler acaba!" diye bir çıkışı olur. Ayrıca, kelimenin kökenine baktığımız da ortak bir görüş yok gibidir. "Şōbān, gōbān, çupan, şivān, şubān gibi farklı köken bilgileri sunulmuştur.

2.1.4.23. Çömçe-Çemçe: "Tahta kepçe, büyük tahta kaşık, çemçe. "

Ayverdi (MBTS, 609): Fa. çemçe > OT. (Oğuzca) çömçe.

Eren (TDES, 99): OT. çömçe 'kepçe' (Oğuzca) olarak geçer.

Farsçadan bir alıntı olduğu anlaşılıyor.

ET.'de kepçeye 'kamıç' adı verilirdi. Ancak bu ad, çağdaş diyalektlerde dar bir alanda kalmıştır.

Gülensoy (TTTSKBS, 253 - 254): OT. çömçe (DLT) <çöm - 'dalmak, çimmek' + - (ü)ç + e (ya da: < çom 'ağaç gövdesindeki yumru' + ça.)

Tü > Kürt. çemçık, çemçiğ, çocık.

Nişanyan (SS,114): Oğ. çömçe / çömçü / çömiç < ET çom- / çöm- +?

Tietze (TETTL, 534): Mesele halledilmiş değildir, der.

Aslı ne olursa olsun, Anadolu'daki çömçe her halde birçok ev eşyasının tesmiyeleri gibi İran'dan alınmıştır. (Fa. çumça) Bunu Farsça küçültme eki olan -çe de gösteriyor.

*"Çömçe" üzerine genel bilgiler verilirken, hangi dilde ortaya çıktığı ile alakalı farklı görüşler dile getirilmiş. Farsça veya Orta Türkçeden itibaren kullanıldığı söylenen görüşe yine en sert eleştiriye Gülensoy yapmıştır. "Farsçadan alıntı olsaydı eğer 'çamça' olarak kullanılırdı..." Bu görüşün yanı sıra Tietze ile alakalı da "kelime kökenini çözememiştir" açıklamasında bulunmuştur.

2.1.4.24. Çömlek: "Süzülmüş çamura istenen şekil verildikten sonra pişirilmek sûretiyle elde edilen tencere, küçük küp vb. kaplara verilen isim."

Ayverdi (MBTS, 609 - 610): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 100): Kökünü bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 254): ET. çönek 'kova' <çon 'dalsız budaksız ağaç gövdesi' + lak (çon > çöm (> şöm) + lak)

An.ağl.: çölmek, çöltek.

Nişanyan (SS, 114) : ET. çönek.

Tietze (TETTL, 534): (çölmek / çömlek) < Tü.

*İlhan Ayverdi ile Hasan Eren sözcüğün kökü belli değil derken, Sevan Nişanyan ile Tuncer Gülensoy Eski Türkçede 'çönek' olarak geçtiğini belirtir. Sonrasında da Nişanyan'dan kelimenin oluşumu hakkında açıklama gelir.

2.1.4.25.Çörek: "Yumurtalı, az yağlı, şekerli veya şekersiz muhtelif şekilde yapılmış, ufak hamur işi yiyeceklerin ortak adı."

Ayverdi (MBTS, 610 - 611): Orta Türkçeden beri kullanılır; kökü belli değildir. Tü. > Fa. ve Balkan dilleri.

Eren(TDES,101):Orta Türkçeden başlayarak kullanılır (çörek).

Kökünü bilmiyoruz. Türkçe bir türev olduğu açıktır.

Tü. > Fa. , Blg., Srp., Ar., Zaza., Kürt.

Gülensoy (TTTSKBS, 255):= ET, OT. çörek (DLT); Uyg. çürek < çö(ü)r+ e - k

Nişanyan (SS,144): ET. çörek.

Tietze (TETTL, 536):< ET. çörek.

*Türkçe kökenli kelimenin oluşumu sadece Gülensoy tarafından açıklanmakla beraber, Eski Türkçe veya Orta Türkçeden itibaren kullanıldığına dair farklı görüşler dile getirilmiştir.

2.1.4.26.Çubuk:"Maden veya herhangi sert bir maddeden sopa biçiminde dar, ince ve düz parça."

Ayverdi (MBTS, 612 - 613): ET. çıp "ince dal"dan çıp + ı + k > çıbuk >çubuk

Tü > Balkan dilleri, Ar.

Eren (TDES, 101): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 256-257):< çıp "ince, yumuşak dal" + (ı)k (DLT) < çıp + (u) k

Nişanyan (SS,114): ET. çıpık ince dal, değnek; çıbuk = ? Fa

Fa. çöbak, çubuk <çöb 'değnek, dal' →çöp

"Farsçadan alıntı tartışmaya açıktır. Eğer Farsça ise ses evrimini açıklamak güçtür; buna karşılık Türkçe tatmin edici bir etimoloji mevcut değildir.

Tietze (TETTL, 537): < çıbık / çıbuk

*Gülensoy, Nişanyan'ın aksine, Türkçeden Farsçaya geçtiğini iddia eder. Nişanyan Türkçe tatmin edici etimolojinin mevcut olmadığını belirtmekle beraber Gülensoy ve Ayverdi'den açıklama gelmiştir.

2.1.4.27.Çürü- : "Çeşitli dış sebeplerin veya mikropların etkisiyle kimyevi değişikliğe uğrayıp bozulmak, dağılmak."

Ayverdi (MBTS, 617):<çüri-mek; kökü bulunamamıştır.

Eren (TBES, 102):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 257):< çüri - (T.Tekin)

Nişanyan (SS, 115): Kıp. çürü- < ? ET. çuwşa - 'ekşimek, bozularak köpüklenmek.'

Tietze (TETTL, 541): (çüri - / çürü -) < Tü.

*Köken olarak net bir bilgi verilememiştir. 'Çüri-' şeklinde açıklaması yapıp bırakılmıştır. Ancak Nişanyan, emin olmamakla birlikte Eski Türkçe "çuwşa-" fiilini ortaya atmıştır.

2.1.5. “ D” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.5.1.Dalyan: "Denizlerin, sahile yakın olan dalgaların hücumuna ve akıntıya karşı korunmuş yerlerinde, göl ve nehirlerin ağızlarında balık yakalamak için suyun içinde hazırlanan düzenek."

Ayverdi (MBTS, 632):< talyan; kökü kesin olarak belli değildir.

İtalyanca veya Yunancadan geldiği ileri sürülmüştür, der.

Eren (TDES, 103 - 104):< talyan; kökenini açık olarak bilmiyoruz.

Ancak kök olarak Türkçe olmadığı açıktır, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 263):< tal (> dal) + yan < OT. talyang er 'ince, kibar, ... (DLT)

OT.'deki tay 'tay', taygan 'tazı, av köpeği', taylang, tayuk sözcüklerinin kökeni < tay 'genç, zayıf, ince' olmalıdır, der.

Nişanyan (SS, 117):< ?

Yun. alieùō (balık tutmak) fiilinden.

Tietze (TETTL, 523): < Yun.

*Yunanca kökenli olduğuna dair görüşler ağırlıklıdır. Hatta Hasan Eren kök olarak Türkçe olmadığı açıktır dese de Gülensoy da köken hakkında bilgi vererek Türkçe olduğu yönünde açıklamada bulunur.

2.1.5.2.Dana: "Buzağılıktan çıkıp sütten kesilmiş sığır yavrusuna, iki yaşına kadar verilen isim."

Ayverdi (MBTS, 637): < tana; Hint-Avrupa dillerinden geldiği ileri sürülmektedir.

Tü > Mac. , Bulg.

Eren (TDES, 105): OT. tana biçimi geçmemektedir. Buna karşılık Eski Kıpçakçada tana olarak kullanılır. Yaygın bir görüşe göre, Hint - Avrupa dillerinden alınmıştır. Ancak bu görüş birkaç yönden düşündürücüdür. Türk diyalektlerinde tana (> dana) 'ineğin erkek yavrusu' veya 'düve' olarak geçer. Sanskrit dhēna ise 'inek, sağmal inek' olarak kullanılır. Hint - Avrupa ana dilinde dheinā 'buzağılanmış (inek)' anlamına gelir.

Gülensoy (TTTSKBS, 265 - 266): < ET. tana

Nişanyan (SS, 118): Kıp, tana I < AT. tana

Tietze (TETTL, 557): < EFa. daenu.

*Kelimenin kökeni ve nereden geldiği ile ilgili ortak bir görüş bulunmamaktadır. Hint-Avrupa dillerinde kullanıldığı söylenmekle birlikte Kıpçakçada geçtiğine de yer verilmiştir. İlginç olan, Eren'in Orta Türkçede bu kelimeye rastlanmadığını söylemesine karşın Gülensoy'un bu sözcüğün Eski Türkçeden itibaren kullanıldığını söylemesidir.

2.1.5.3.Dangalak: "Kalın kafalı, budala, akılsız (kimse), patavatsız."

Ayverdi (MBTS, 638): Ses taklidi kelime (?)

Eren (TDES, 105): Dankoff'a göre Ermenice'den alınmış, der ve görüş bildirmez.

Gülensoy (TTTSKBS, 266): < tan - 'hayret, şaşırmak' (DLT) + - āl - 'hayrette kalmak, şaşırmak' + - (a) k.

Gülensoy, açıklamasının ardından bir not düşer. Nişanyan ve Tietze'nin görüşüne yer verdikten sonra "...Türkçe köke dayanan sözcük, 'Türkçe olmasın da ne olursa olsun!' zihniyetiyle Farsçaya, olmadı Ermeniceye mal edilebilmektedir."

Nişanyan (SS, 119): TT. dangel / dıngıl ebleh, biendam kişi, deyyus; dangalak dangıl dungul kimse, kaba adam ll < onom dangıl, boş bir nesneye vurma sesi.

Tietze (TETTL, 558): <Belki Erm. dan gluh.

*Ayverdi ile Nişanyan kelimenin ses taklidinden, yansımadan oluşan bir kelime olduğunu söyler. Eren ile Tietze Ermeniceye değinirken; Gülensoy kesinlikle Türkçe olduğunu iddia ederek kökenini açıklar ve diğer dilbilimcileri de sert bir dille eleştirir.

2.1.5.4. Demirhindi: "İki çenekliler sınıfının baklagiller familyasından, boyu 20 - 25 metreyi bulan, Hindistan ve Tropik Afrika'da yetişen sıcak iklim ağacı."

Ayverdi (MBTS, 674): Ar. temr "hurma" ve Hindi "Hindistan'a ait" ile temr-i Hindi'den.

Eren (TDES, 108): Fa. tamr-i hindī 'tamarind'.

Türkçe *demirhindi* biçiminin halk etimolojisi sonunda oluştuğu anlaşıyor.

Gülensoy (TTTSKBS, 276): Kendi görüşünü belirtmemiştir.

Nişanyan (SS, 126): Ar. tamr-i hindī , tamarind <tamr 'hurma'. (= İbr. tamar, hurma ağacı)

Tietze (TETTL, 555) : (damarhindi / demirhindi) < Ar. tamr hindī a.m. (tamr 'hurma' ve hindī 'Hind, Hindistan'a ait.')

*Hasan Eren sözcüğün Farsça kökenli ancak demirhindi biçiminin halk etimolojisi olduğunu; İlhan Ayverdi ve Andreas Tietze Arapça ve Hintçe kelimelerinin birleşimi; Sevan Nişanyan ise tamamen Arapça kökenli olduğunu belirtir. Böylece Arap, Hint, Fars karışımı bir kelime ortaya çıkmış adetâ.

2.1.5.5.Denk: "Bir yük hayvanının iki yanına yükletilen yüklerden her biri, tay."

Ayverdi (MBTS, 680): ET. teng "denk, benzer" < Çin. teng "terāzi; denk, eşit", ayrışma ile teng, sertleşme ile tenk > denk.

(Farsça deng'den geldiği de ileri sürülmüştür.)

Eren (TDES, 109): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 277): ET. tang ~ OT. teng (ten) (DLT)<teng.

Nişanyan (SS, 127): ET. teg - + IK denk olmak, eşit olmak.

Tietze (TETTL, 587-588): (deng / teng / tek / denk) Fa.'dan çıkmış olabileceğini söyler, fakat kesin görüşe yer vermez.

*Çince veya Türkçe kökenli olduğuna dair görüşle birlikte, Farsça olabileceğine dair ihtimal de ortaya atılmış.

2.1.5.6.Deve: "Geviş getiren memelilerden sırtı bir veya iki hörgüçlü, eti yenip sütü içilen, bacakları ve boynu çok uzun, yük ve binek hayvanı."

Ayverdi (MBTS, 699): ET. teve – tevey.

Eren (TDES, 110 - 111): Eski çağlardan başlayarak kullanılır. Orta Türkçede geçtiği gibi, Eski Kıpçakçada da kullanılır... Oğuzların dewe biçimini kullandıkları açıktır. Kıpçakların ise tewe ve dewe biçimlerini kullandıkları anlaşılıyor.

Gülensoy (TTTSKBS, 279 - 280): OT. devey, tewey, teve, tewe, tewi, tiwi; tiwé (DLT) < Tü. tewä ~ Moğ. teme(+gen)

Nişanyan (SS, 131): ET. tebe / teve

Tietze (TETTL, 602): < ET. teve.

Moğollardan Türkçeye geçtiğine dair görüşler de vardır, der.

*Eski çağlardan itibaren Türkçede kullanılan sözcüğün, Ayverdi, emin olmamakla beraber, Gülensoy ve diğer dilbilimcilerin de değindiği gibi *tevenin* Moğolca *temegenden* geldiği ihtimali üzerinde durulmuştur.

2.1.5.7.Dışkı: "Yenilen maddelerin bağırsaklar ve anus yoluyla vücuttan dışarıya atılan posası, insan veya hayvan pisliği, kazurat, gāita."

Ayverdi (MBTS,708): Fışkı'nın ilk hecesinin yerine 'dış' kelimesinin konmasıyla yapılmış olmalıdır. (yeni)

Eren (TDES, 111):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 281):< dış [< tış] + k1, OT. tışıkmağ 'dışarı çıkmak' ~ taşıkmak (DLT)

Nişanyan (SS, 133) : YT. (1945) < Tü. dış + GU → Dış

Anadolu ağızlarındaki fışkı < Yun 'fouski' sözcüğünden esinlenmiş olduğu açıktır.

Tietze (TETTL, 610): 'Mevaddı gaita < fışk kelimesinin ilk hecesinin yerine dış konmakla sun'î manalandırılış (halk etimolojisi değil, Prof K. H. Menges'in tâbirine göre)

*Kelimenin etimolojisi hakkında farklı bilgiler verilmiştir. Dışkı ile fışkı arasında ilgi kuran dilbilimcileri, özellikle de Nişanyan'ı, Gülensoy 'yanlış' bulur. 'Dışkı' ile 'Fışkı' sözcüklerinin yapı olarak birbirinden farklı olduğunu ve fışkının yansıma bir sözcük olduğunu belirtir. Ayrıca Yunanca olamayacağı üzerinde de durur.

Açıklamalara baktığımda dışkı ile fışkı meselesi değil de Gülensoy'un önceki açıklamalarında olduğu gibi 'yansıma bir sözcük için ta Yunancaya bağlamaya gerek yok' diye bir açıklama yapılacak gibi duruyordu.

2.1.5.8.Dink: "Tahılın kabuğunu ayırmak veya bulgur dövmek için kullanılan taş dibek, hayvanların çevirdiği büyük taş silindir."

Ayverdi (MBTS, 727): Fa. ding

Eren (TDES, 114):Fa. ding.

Gülensoy (TTTSKBS, 286 - 287):< ET. ting 'seda, sesperdesi';

OT. ting (DLT: tingıla - / tingile - 'ağır bir şey' yere düşerek ses vermek.)

Gülensoy, kelimenin Farsçaya bağlanmasını yanlış bulur. Kelime ET. ve OT.'de görüldüğü gibi yansımadan başka bir şey değildir, der.

Nişanyan (SS,136): Yok.

Tietze (TETTL, 622): (ding / dink) < Fa. ding

*Farsça ve Türkçe kökenli olduğu ile ilgili iki farklı görüş vardır. Ayverdi, Eren ve Tietze Farsça kökenli oluşumuna göre açıklama yaparken Gülensoy Türkçe kökenli kabul edip buna göre açıklamada bulunmuştur.

2.1.5. 9. Dirgen: "Harmanda demetleri kaldırmak ot ve sapları karıştırmak ve yaymak için kullanılan, ucu ağaç ve demirden, iki, üç yahut dört dişli, çatal biçiminde, uzun ağaç saplı tarım âleti."

Ayverdi (MBTS, 730): Yun. dikrani > diğren.

Eren (TDES, 112) : Rum. 'heugabel', Türkçe dirgen göçüşmeli bir biçimdir. diğren > dirgen.

Gülensoy (TTTSKBS, 288) :< ter - 'dermek, toplamak' + - gen (ser - gen gibi)

Anadolu ağızlarında Rumcadaki *dikrani* biçiminde hiç örnek yoktur. Bu sözcüğü Rumlar, Türklerden almış olmalıdır, der.

"DER - (> dir -, dır -) + GEN (>gön, gan, ğen)

DİVRAN ~ DİYRAN vb. biçimleri göçüşme ile oluşmuştur." şeklinde benzer oluşuma örnek vermiş.

Nişanyan (SS, 137): digren < Yun. dikráni (iki uçlu çatal)

< Eyun dikrânon (di - dı 'iki' + krânon 'boynuz')

Tietze (TETTL, 614): (diğren / digren) Kendi görüşüne yer vermez.

*Sözcüğün ortaya çıktığı dil ile ilgili farklı savlar ortaya atılmıştır. Rum./Yun. görüşü ağırlıklı dile getirilmiş. Sadece Gülensoy sözcüğün etimolojisini Türkçeye bağlar.

2.1.5.10.Domalan:"Yerden 10 - 20 santim derinde yumrular hâlinde yetişen, yenebilir asklı mantar, yer mantarı, domuz elması, keme."

Ayverdi (MBTS, 755): <domal - an

Eren (TDES, 118): "Türkçe 'top' kökünden geldiği anlaşıyor. Bu kökün Türkçede topaç, topak, topal, topuk gibi birçok türevi kullanılır... Domalan adı dobalan biçiminden çıkmıştır. Anadolu ağızlarında kullanılan dolaman, göçüşmeli bir biçimdir: Domalan > dolaman... Türkmenler domalana donuz topalak veya topalak adını verirler. Türkmence topalak adının da top köküne dayandığı anlaşıyor." şeklinde açıklamada bulunur.

Gülensoy (TTTSKBS, 297): < dom - [< tom 'yuvarlak, yumru'] + - al - an

Eren'in açıklamasını eleştirir. Top değil de tom kelimesinin yuvarlak, yumru biçiminden çıkmış olabileceğini söyler.

Nişanyan (SS, 142) :<Tü total - / domal - + GAN → DOMAL-

Tietze (TETTL, 643): < domal – fiilinin - an fiilinden sıfat eki < dom

*Ayverdi ile Nişanyan domal- şeklinde kelimenin kökenini söylerken Eren ve Gülensoy daha küçük parçaya bölmüştür sözcüğü. Ancak top ve tom olarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

2.1.5.11.Doruk: "Dağ, ağaç gibi şeylerin en yüksek noktası, zirve, tepe, şâhika."

Ayverdi (MBTS, 759):< toruk; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 120): < toruk / toru. Kökünü bilmiyoruz, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 299-300): toruk < tur - [<ET. , OT. tur- 'çıkma, yükselmek] + - (u)k

Nişanyan (SS, 143): Kıp. torağı 'zirve, kale', doru, toru < AT.

Karş. Moğ. torug / turug (yükseklik) < toruy - (yükselme, çıkma, başkaldırmak). Moğolca'dan alıntı muhtemeldir, der.

Tietze (TETTL, 647): Görüş belirtmemiş.

*Gülensoy köken hakkında bilgi verirken; Ayverdi, Tietze ve Eren kelime kökeninin belli olmadığını belirtmişlerdir. Nişanyan ise konuyu farklı yöne çekmiştir. Moğolcadan alınmış olmasını muhtemel olarak değerlendirir.

2.1.5.12. Döğen / Döven / Düven: "At ve öküz tarafından çekilen harmandan ekinin tâne ve saplarını birbirinden ayırmaya yarayan, altına sivri çakmak taşları çakılmış kızak biçiminde tahtadan âlet."

Ayverdi (MBTS, 771): < Yun. doukane

İlk şekiller döv - mek / döğ - mek fiilinin etkisiyle ortaya çıkmış olmalıdır.

Eren (TDES, 127): düven < düğen < Rum 'Dreschgreät'

"döğ - > döv - kökünden geldiği yönündeki açıklama yanlış, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 300 - 301): < tög - en

Nişanyan'ın Türkçedeki döğ- < tög- fiilini görmezlikten gelmesi etimolojik sözlük yazarı için affedilmez hatadır, der.

Nişanyan (SS, 149): düven, Yun., dukáni < EYun tykane

Tietze (TETTL, 649): < Yun dokari

*Türkçe, Rumca, Yunanca olduğu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Gülensoy her ne kadar Nişanyan'ın açıklamasını eleştiriyor olsa da aslında diğer dilciler de Nişanyan'a benzer ifadeler kullanırlar.

2.1.5.13. Düden: "Kireçli arazilerde suların toprağı oyması, çökmeler vb. olaylar sonunda meydana gelen tabîî kuyu.

Ayverdi (MBTS, 786) : 'Kalın bağırsağın son kısmı' göden>döden>düden

Eren (TDES, 125) : Kalın bağırsağın son kısmı göden'den geldiği anlaşılıyor, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 309) :EAT.(xvı) düden < OT. tüt- ‘emmek’ (DLT)+en

Nişanyan (SS, 147): TT. (xıv)

Tietze (TETTL,668): Yabancı dilcilerin < Çağ. dödän görüşüne yer verir.

*Çok farklı bilgiler verilmiş. Kalın bağırsağın son kısmı ‘göden’den mi, OT. ‘tüt-‘ fiilinden mi, Çağ. dödän mı yoksa TT. Bu haliyle mi vardı?

2.1.6. “E” Harfi ile Başlayan Harfler

2.1.6.1.Ece: "1.Eskü Türkiye Türkçe’sinde "ileri gelen kimse, reis, ulu" anlamındaki kelime bugün halk ağzında "büyük kardeş, ağabey; baba, amca; abla; babaanne" gibi çeşitli manalarda kullanılmaktadır.

2. (yeniden) Kadın hükümdar, kraliçe."

Ayverdi (MBTS, 811): Moğ ece(n) "sahip, efendi; Tanrı"

Eren (TDES, 129): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 317): OT. ece~ eze ~ eke 'Büyük kızkardeş' (DLT)

Nişanyan (SS, 151): ET. eçi / eçü baba, amca, ata, ağabey; eçe / eke büyük kız kardeş, abla.

Tietze(TETTL, 686):<ET. eçi

*Kelimenin etimoljisine bakıldığında dilbilimciler tarafından farklı anlamlara göre incelenmiş. Birinci anlam Türkçe ‘eçi’; ikinci anlama göre de Moğ. ece olacaktı gibi açıklama yapılmış.

2.1.6.2.Edik (~Hedik): "Yumuşak ve renkli sahtiyandan yapılan yarım konçlu, lapçin, koncu kısa çizme, konçlu mest."

Ayverdi (MBTS, 816): ET. etik - etük "pabuç"; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 129): OT. etik, etük "pabuç".

Türkçe bir türev olduğu anlaşılıyorsa da kökünü bilmiyoruz, der.

Hedik'in Ermenice'den geldiğini ileri sürenler de olmuştur. (Blasing, Dankoff)

Gülensoy (TTTSKBS, 318): ET. etük, edük.

OT. etik, etük (DLT) [h + türemiş ikincil bir sestir.] < ötlüg 'delilik, delinmiş' (DLT) < öt 'delik, çukur' + lüg [> - l - düşmesi ile ötüg]

Nişanyan (SS, 152): etük < ET. et + IK.

Tietze (TETTL, 689): edük / edik < ET. etük / edük.

*Sözcüğün eskiliği ile alakalı farklı bilgiler verilmekle beraber, ayrıntılı açıklama Gülensoy'dan gelir. Bunun yanı sıra Eren'in açıklamasından yabancı dillilerin kelime etimolojisi hakkında farklı bilgi verdiğini de öğrenmiş oluyoruz.

2.1.6.3.Egemen: "Kudret ve kuvvet sahibi olup hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan buyruğunu yürüten, hükmeden (kimse), hâkim."

Ayverdi (MBTS, 823): ET. ege - iye > iye + men ekiyle yapılmış gibi görünüyorsa da kelimenin ortaya çıkışında Yun. hegemon'un etksi olmalıdır; g'nin iki seslinin arasında ğ'ye dönmemiş olması da kelimenin yabancı kaynaklı olduğunu gösterir, der.

Eren (TDES, 129): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 319): < Tü. ege [< iye < idi < idi] 'sahip' + men

"Bir gramer terimi olarak da kullanılan iyelik (< iye+ lik)deki 'iye' sözcüğü ET. idi 'sahip' sözcüğünün TT.'ndeki biçimidir. Yunanacadaki hegemon kelimesine benzerlikten başka akrabalığı yoktur." şeklinde açıklama yapmıştır.

Nişanyan (SS, 153): YT. 1935, hâkim. < EYun (h)ēgemōn → hegemonya

Fr hégémon (egemen) sözcüğünden esinlendiği açıktır.

1935'ten eski örneği bulunmayan ege (veli?) sözcüğünden türetilmesi fantezidir." diye açıklamada bulunmuştur.

Tietze (TETTL, 693) : < Fr. hégémonie < EYun. hēgemonia.

*Sözcüğün hangi dilde doğduğu ve kökeni ile ilgili net ve ortak bir bilgi sunulamamıştır. Ayverdi Yunancanın etkisi olmuştur; Nişanyan Fransızcadan esinlendiği açıktır der. İhtimaller, olabilecekler üzerinde durulmuş, ancak kesin bilgi verilmemiştir. Nişanyan ve Gülensoy'un da vermiş oldukları bilgilere bakılırsa laf atışması da olmuştur.

2.1.6.4.Eğic: "(Halk ağzı) Yemiş toplarken dalları çekip eğmekte vb. işlerde kullanılan, ucu eğri, ağaçtan kanca."

Ayverdi (MBTS, 824): < Erm. agiş.

Eren (TDES, 130): eğiş (< eyiş) < Erm. akis.

Gülensoy (TTTSKBS, 320): <eğ -iş

Nişanyan (SS, 154): Yok.

Tietze (TETTL, 694): < Erm. agiş

*Sözcüğünün Ermeniceden alıntı olduğu yönündeki açıklamayı Gülensoy eleştirir. Sözcüğün en az bin yıllık Türkçenin öz malı olup başka bir dilden ödünç alınmadığını söyler.

2.1.6.5. Eğreti (İğreti): "Geri verilmek üzere ödünç olarak alınmış, âriyet."

Ayverdi (MBTS, 826 - 827): Ar. 'âriyet "emanet, ödünç" ten 'âriyeti kelimesinin göçüşmeli şeklidir.

Eren (TDES, 131): Ar. 'âriyet.

Gülensoy (TTTSKBS, 323): <egre - [< egle - (DLT)] + - ti

Nişanyan (SS, 154): < Ar. 'âriyya → ariyet.

Tietze (TETTL, 697) : <ariyeti kelimesinin metateze uğramış varyantı.

*Kelimenin Arapça kökenli olup 'âriyet'ten geldiği görüşü hâkimken Gülensoy bu fikre karşı çıkar. Arapça olan kelimenin Türkçeleşebilmesi için birçok değişiklik geçirmesi gerektiğini, ancak illâki dedikleri gibi olacaksa da Cezayir Arapçasında kullanıldığı gibi ('irâtlî) kalabileceğini ifade eder.

2.1.6.6.Eldiven: "Elleri dış etkilere korumak için giyilen, deri, yün, kumaş veya kauçuktan el giyeceği."

Ayverdi (MBTS, 850) : 'El'den türediği anlaşılan ve yalnız Türkiye Türkçesinde kullanılan kelimedeki 'diven' ögesi açıklanamamaktadır, der.

Eren (TDES, 132): "El" açıktır. İkinci bölümü (diven veya divan, duvan) açıklamaya muhtaçtır, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 328): < Tü. el + Fa + (t)ivan

Farsçadaki destivan sözcüğündeki 'dest' yerine Türkçe el kullanılmıştır.

Krş. darağacı < Fa.dar. 'ağaç.' + Tü. Ağaç+ ı" açıklamasında bulunur.

Nişanyan (SS, 158 - 159): eldüven, Tü. el + Fa. (das) tuvān dast, el + vān < Fa. dastuwān (eldiven) sözcüğünden uyarlanmış.

Tietze (TETTL, 707): < Fa. dastuvān.

*Tamamen Farsça ya da Türkçe-Farsça oluşumuyla ortaya çıktığına dair görüşler ortaya atılmıştır. Ancak genel bakıldığında ‘el’ kelimesinin Türkçe; ‘diven’ sözcüğünün Farsça olduğunu söylemek mümkün görünüyor.

2.1.6.7. Elemye(Elemge): "Bir mil üzerinde dönen ve çile hâlinde ipliği masuraya sarmaya veya yumak yapmaya yarayan, birkaç değnekten ibâret kafes şeklindeki dolap, iplik sarılan çıkırık."

Ayverdi (MBTS, 853): < elemiye < Yun. alemida

Eren (TDES, 132): Rumcadan alındığı anlaşıyor. Ancak, Türkçede kullanılan biçimlerle Rumca karşılıklar arasındaki bağlantı ses bakımından açıklanmaya muhtaçtır.

Gülensoy (TTTSKBS, 328-329): < el + e - me

Nişanyan (SS, 159): Yok.

Tietze (TETTL, 709): < Yun. anemiða / alemiða

*Yunanca/ Rumca kökenli olduğu görüşü yaygındır. Ancak Gülensoy Eren’in yapmış olduğu yoruma değinerek Rumca olamayacağına dair imâda bulunur.

2.1.6.8. Elti: “Kardeş hanımlarının birbirine göre akrabâlık adı, bir kadına göre kayınbirâderinin karısı.”

Ayverdi (MBTS, 856) : Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 134) : Kökünü bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 330) : <il+ti < OT. el ‘iki bey arasında barışıklık’ (DLT)

Nişanyan (SS, 160): OT. ilti kadın

Tietze (TETTL, 713): < ??

*Ayverdi, Eren, Tietze kelime kökenini bilmiyoruz derken Gülensoy kelime kökenini açıklar. Ona benzer açıklama Nişanyan’dan da gelir.

2.1.6.9. Enişte: "Kız kardeş veya kadın akrabâlardan birinin kocası."

Ayverdi (MBTS, 873): Fa. enkîşte'den

Eren (TDES, 136): Fa. ankîšta

Gülensoy (TTTSKBS, 335): < OT. enüç 'göze inen perde' (DLT) + te (enüşte > enişte) = Çağ. enişte.

Nişanyan (SS, 164): Çağ. 'yakın akrabânın kocası.'

< ? Fa. angušta 'zengin çiftçi, kodaman' < ? angušt parmak. Farsça sözcükle ilişkisi anlam bakımından açıklanmaya muhtaçtır, der.

Tietze (TETTL, 368): < Çağ. enişte.

*Farsça veya Türkçe olduğuna dair iki farklı görüş ortaya atılmış.

2.1.6.10.Eşek: "Tek parmaklılardan, uzun kulaklı, attan küçük binek ve yük hayvanı, merkep."

Ayverdi (MBTS, 898 - 899) : ET. eşyek > eşgek

Kökü kesin olarak belli değildir. Tü > Fa. ve Rus.'ya geçmiştir.

Eren (TDES, 138 - 139): Eski çağlardan başlayarak kullanılır. Orta Türkçe'de eşgek, eşyek olarak geçer.

Kökeni karışıktır.

Gülensoy (TTTSKBS, 343 - 344): ET. , OT. eşgek ~ eşyek ~ eşek (DLT) < eş + (g) ek

Nişanyan (SS, 172): ET. eşgek.

5.yy'dan itibaren örnekleri bulunan Erm. éş/ işak sözcüğü ile muhtemel etimolojik ilişkisi 200 yıldan beri geniş çaplı olarak tartışılmıştır. Ermenice sözcük muhtemelen HAvr 'ekwos' (at) kökünün türevidir, der.

Tietze (TETTL, 746): < ET. eşgek.

*Kökenin karışık olduğu belirtilmekle beraber oluşumunu açıklayan dilbilimci de olmuştur. İlginç olan Eski Türkçede 'eşgek' olarak geçtiğini belirten Nişanyan'ın yapmış olduğu açıklamadır.

2.1.6.11. Etek: "Elbisenin belden aşağı kısmı."

Ayverdi (MBTS, 905): ET. etek; kökü belli değildir.

Eren(TDES, 140): Orta Türkçeden başlayarak kullanılır.

Kökünü bilmiyoruz, der.

Gülensoy(TTTSKBS, 346): ET. , OT. etek (DLT) < et 'vücut' + (e)k 'vücudun altı kısmı'

"Anadolu ağızlarında yaşayan sözcüklerin anlamlarından çoğu 'namus; utanma; günah sayılan işler' le ilgilidir. Demek ki, etek sözcüğü 'vücudun alt tarafı'nı tanıtmaktadır." demiştir.

Nişanyan (SS, 172): ET. 'giysi eteği' << AT. "Dağ eteği" anlamı sonradan türemiştir.

Tietze (TETTL, 749): < ET. etek.

*Kökü belli değil ya da bilmiyoruz diyen Ayverdi ile Eren'in aksine Gülensoy kelime etimolojisini açıklar.

2.1.6.12.Evlek: "Bir tarlanın, tohum atılmadan önce sabanla derin bir iz yapılarak bölünen dört kısmından her biri."

Ayverdi (MBTS, 914): Yun. avlaki

Eren (TDES, 141): < Rum.

Gülensoy (TTTSKBS, 349 - 350) : < ET.,OT. ewle- 'toplamak, yağmak'(DLT)
+ - k

Diğer dilbilimcilerin neden ew - , üy - kök ve anlamlar üzerinde tartışmayıp da kökeni Rumca'ya, Yunanca'ya dayandırdığını sorgular.

Nişanyan(SS, 174): < Yun. avlaki << EYun aûlaks < (h)elkō<<HAvr 'selk-' Aynı HAvr kökten Lat sulcus (evlek)

EYun. (h)elkō: EVLEK, FİLİKA

Tietze (TETTL, 755): < Yun. avlāki

*Kelimenin Yunanca hatta daha da ötesi HAvr dillerinden geldiğine dair bilgi verilmiş. Bu görüşe sadece Gülensoy katılmaz. Farklı bilgi vererek sözcüğün Türkçe oluşunu açıklar.

2.1.6.13. Ey: "(Ünlem) Hitap edilen kimsenin dikkatini çekmek veya anlamı güçlendirmek için kullanılır."

Ayverdi (MBTS, 918): < iy

Eren (TDES, 142): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 350): ET. , OT. ay! (DLT)

Tietze'nın Farsça kökenli kabul ettiği "ey" ünlemi için, "... Demek ki atalarımız bir Ay! diyemeyecek kadar söz fukarası imiş!!!" der.

Nişanyan (SS, 175): Yok.

Tietze (TETTL, 757): < Fa. ay.

*Gülensoy'un notu ilginçtir. İroni bir dil kullanarak eleştiride bulunmuştur.

2.1.7. “F” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.7.1.Ferik:"1.Kümes hayvanlarının, keklik, bıldırcın gibi kuşların civcivlikten çıkmış yavruları, piliç. (Fere de denir) (E.T.Türk ve halk ağzı)

2.Ateşte kavrulup yenen taze buğday taneleri, firik. (Halk ağzı.)"

Ayverdi (MBTS, 955) : 1.<Erm verek.

2.<Ar. ferik.

Eren (TDES, 144): 1 Firik, dar bir çevrede ise verik(varik)olarak da kullanılır.
2.. <Ar. firik .

Gülensoy (TTTSKBS, 353): 1.,2. :[bili bili 'yansıma' > bili + ç > piliç> filiz > firik > ferik (+ e) ~ ferük ~ firig; filiz > finik > fenik]

‘Ferik’ sözcüğü Ermenice *varikten* öte Türkçedir.

Kürtçedeki firik de pek çok sözcükte olduğu gibi Türkçeden alınmıştır. Bu sözcüğün, 1100 tarihlerinden beri Türklerle iç içe yaşayan Ermeniceye Türkçeden girmiş olması hem tarihi gerçeklere hem Türkolojinin kurallarına daha uygundur." şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Nişanyan (SS, 184): (Bu anlamlarda) Yok.

(Askeri birlik anlamında < Ar. farîk.)

Tietze (TETTL II, 47): 1. < Fa. farūk

2. < Ar. farîk

*Kelimenin ferik, farîk, farūk, firik gibi birçok kökeni dile getirilmiş. Bu ifadeler de sözcüğün anlamına göre değişiklik göstermiş. Yani 1.anlamda kullanılmışsa verek/farūk, 2. anlamda ise farîk/firik şeklinde bilgi verilmiş. Ancak Gülensoy her iki kelimenin kökenini de aynı alıp ortak açıklamada bulunmuştur.

2.1.7.2. Fışkı:"Hayvan tersi; taze gübre."

Ayverdi (MBTS, 972): Yun. phouski > fuşki > fışkı.

Eren (TDES, 145):< Rum. 'Mist, Dünger.'

Gülensoy (TTTSKBS, 354):< fış 'yansıma' + kı

Gülensoy; Eren ile Nişanyan'ın vermiş oldukları bilgileri yanlış bulur. Fış ile fis kelimelerinin yansıma olması ve + kı ekinin Türkçede pek çok fiilin ve adın üzerine

gelmesi nedeniyle bu kelimenin Türkçeden diğer dillere geçmesini, daha kolay ve daha doğru bulur.

Nişanyan (SS, 187): fıski / fıskı < Yun fúski << EYun physkē

Tietze (TETTL II, 58):< Yun. fuskí

*Gülensoy dışındaki dilciler sözcüğün etimolojisini Yunancaya / Rumcaya bağlar, "fuski" olarak.

2.1.7.3.Filiz: "Bir bitki üzerinde yeni süren küçük dal veya yaprak sürgün."

Ayverdi (MBTS, 979): bili "piliç"ten + zekiyle genişletilmiş ses taklidi; anlam genişlemesiyle aşağıdaki manayı kazanmıştır; kelime bazı kaynaklarda Yun. filisa 'yaprakçık' tan getirilmektedir.

Eren (TDES, 146): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 354):< bili + ç [> biliç > biliz > filiz]

Nişanyan (SS, 188 - 189):< Yun. filisa 'yaprakçık, küçük taze dal < filo yaprak, taze dal << EYun phyllon < phléō 'bitmek, yeşermek' << HAvr bhl- e < bhel

Tietze (TETTL II, 64):< EYun fülis / filis.

*Bili+ç ya da Yunanca 'filisa' kökenli olduğuna dair bilgiler verilmiştir. Hatta Nişanyan daha eskilere giderek Hint Avrupa diline kadar gider.

2.1.8. “ G ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.8.1. Gem:"Zaptetmek veya istenilen tarafa çevirmek için atın ağzına takılan demir âlet."

Ayverdi (MBTS, 1044): Kökü belli değildir. Yalnız Anadolu ağızlarında kullanılır.

Eren (TDES,153): Yalnız Anadolu ağızlarında kullanılır. Kökeni belli değildir.

Gülensoy (TTTSKBS, 363):< kem

Nişanyan (SS, 206):< Yun. kimós <<Eyun kēmós

Tietze (TETTL II, 126) : Kendi görüşüne yer vermez.

*EYun 'kēmós' ya da Türkçe 'kem' kökenli olduğuna dair iki farklı görüş belirtilmiş. Ancak Ayverdi ile Eren'in 'yalnız Anadolu ağızlarında kullanılır' ifadesi Anadoludan uzak olan Yunanistan'bağlamayı doğru kılar mı?

2.1.8.2.Geveze: "Çok ve yerli yersiz konuşan, çenesi düşük (kimse), çalçene, çenebaz, lâfazan."

Ayverdi (MBTS, 1058): Fa. gep "boş laf" ve bāz "oynayan" ile gep - bāz > gep - bāze'den

Eren (TDES, 155): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 367):< Tü. gev - e - z + e(n) 'çok konuşan, lafçı' <gev - 'lafı ağızında dolaştırmak' < ET., OT. kew - (DLT) + - en

Nişanyan (SS, 208): gevzen / gebzen < Fa. gapzan < gap + zan

Tü. gevme (ağızında çiğnemek, gevelemek) fiilinden türetilmesi zorlamadır; + eze eki Türkçe ile açıklanamaz.

Tietze (TETTL II, 140):< gev - + ?

*Ayverdi ve Nişanyan sözcüğün kökenini Farsça gep-bāz/gap-zan olarak iki farklı şekilde açıklamışlar. Gülensoy ise Türkçe kökenli 'gev-' açıklamasını yapmış. Ortak köken bilgisi verilememiştir. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise her zaman diğer dilbilimcileri eleştiren Gülensoy'un, bu kez Nişanyan tarafından eleştirilmesidir.

2.1.8.3.Giyim: "Giyilen şey, giyecek, elbise."

Ayverdi (MBTS, 1077):< giy - i - m

Eren (TDES, 156): Yok.

Nişanyan (SS, 210): TT. geyim < Tü giy - + IM → Giy -

Gülensoy (TTTSKBS, 372): kiyim < ET. , OT. < ked - im.(DLT) kedgü (giyecek)

Tietze (TETTL II, 142):< gey-/ gi - + - im

*Gülensoy, giymek fiilinin de ked- >key- > kēy- > kiy- > giy " şeklinde oluşumunu gösterdiğinden giyim de kiyim < ked-im şeklinde oluşmuş demektir. Nişanyan ise giymek fiilini açıklarken kedim, giyim açıklamasında bulunmasına rağmen 'giyim' kısmında bu bilgiye değinmemiştir.

2.1.8.4. Göbel: "(Halkağızı) Babası belli olmayan çocuk, piç, kobil."

Ayverdi (MBTS, 1081): < Yun, kopil < kopeli.

Eren (TDES, 157): Tietze'nin başka bir kaynağında yer verdiği bilgiyi sunmuştur. Kaynakta da Rumcadan alındığı belirtilmiş. Oluşumu hakkında ise bilgi verilmemiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 373): < ? köp 'gür ve sık' + (e) l

Nişanyan (SS, 212): Yok.

Tietze (TETTL II, 161): < Yun. Kopéli.

*Gülensoy'un bu konu ile ilgili açıklaması olmuştur. "Sözcüğün "kopil" biçimi TT.'nde yalnız 'argo'da kullanılır. Edebi dilde çocuk anlamında kullanılmaz. "Kopil" söylenişi Rumcadan alınmıştır, ama "göbel" ile ilgisi yoktur..."der.

2.1.8.5. Göce: "(Halkağızı) Dövülerek kabuğu çıkarılmış buğday."

Ayverdi (MBTS, 1081): Fa. güce.

Eren (TDES, 157- 158): Fa.

Gülensoy (TTTSKBS, 373 - 374): kök > gök > göv + ce > gö: ce > göce

Tietze başka bir kaynakta sözcüğün Rumcadan geldiğini söyler... Karakalpak, Altay, Sagay, Teleüt ve Kırgız gibi Türk şivelerine Rumcadan girmesi imkânsızdır, der.

Nişanyan (SS, 212): Yok.

Tietze (TETTL II, 166): < Yun kokkí

*Sözcüğün Türkçe, Rumca ya da Farsça olduğuna dair farklı görüşler vardır. Gülensoy, Rumlardan alınması imkânsızdır, der ancak Farsçadan alınmış olabileceğine de bir açıklık getirmez.

2.1.8.6. Gömlek: "1. Elbise altına giyilen bez, ipek veya naylondan iç çamaşır.

(!) 2. Erkeklerin ceket veya yelek altına giydikleri vücudun üst kısmını örten giyecek."

Ayverdi (MBTS, 1087): ET. könglek, könül (gönül)'den küçültme ekiyle könül + ek > könglek > gönlek > gömlek

Eren (TDES, 160 - 161): OT. könlek.

Tü. Könül (gönül)'den; könül+ -(e) k

Gülensoy (TTTSKBS, 380): ET., OT. könlek (DLT) <kö:n'lek < ET. kö:n 'deri, hamderi, işlenmemiş deri' + lek

Nişanyan (SS, 213): ET. könlek 'göğüslük' ET. könül + AK > Könlek

Tietze (TETTL II, 173): gönlek < ET. könlek

*Eski Türkçe ya da Orta Türkçeye kadar giden dilbilimcilerde könül(gönül)'den geldiği görüşü yayginken, Gülensoy kön 'deri'den geldiği söyler.

2.1.8.7. Gömü: "Saklanmak için toprak altına gömülmüş olan altın, para vb. kıymetli şeyler, define."

Ayverdi (MBTS, 1087):<göm - ü (yeni)

Eren (TDES, 161): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 381): OT. kö - m - ü. kömüç ~ kömçü (DLT)

Nişanyan (SS, 213): Yok.

Tietze (TETTL II, 172):< göm - + - ü

*Gülensoy köken hakkında farklı bilgi verir.

2.1.8.8. Gözde: "Göze giren, kayırılan kimse."

Ayverdi (MBTS, 1109): Fa. güzide "seçilmiş, seçkin"den,

Kelimenin bu şekli almasına Türkçe göz (> göz + de) kelimesinin etkisi vardır, der.

Eren (TDES, 164): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 390):< göz + de

"Bu konuda bk. N.Özkan 'Hâl Eklerinin Kalıplaşması Üzerine, İlmî Araştırmalar Dergisi."

Nişanyan (SS, 214): Fa. guzīda

"Göz sözcüğüyle birleştirilmesi halk etimolojisidir."

Tietze (TETTL II, 183):< güzide < Fa. guzīda

*Farsça kökenli guzīda'dan geldiği görüşü ağırlıklı olarak kabul edilmiştir. Ancak konuya farklı açıklık getiren Gülensoy, bu konuya kaynak göstererek savını desteklemeye çalışır.

2.1.8.9. Güderi: "Dağ keçisi, koyun, kuzu ve özellikle geyik derilerinin yağla sepiyenerek hazırlanması sûretiyle elde edilen çok yumuşak, yıkanmaya elverişli, ince makbul deri."

Ayverdi (MBTS, 1122): Fa. kûder'den. Türkçe deri'nin etkisiyle küderi.

Eren (TDES, 165): Fa. kûdar'ın güderi'ye çevrilmesinde Türkçe deri'nin rol oynadığı anlaşıyor. (halk etimolojisi)

Gülensoy (TTTSKBS, 393): Moğ. Küderi.

Karakırgız ve Yakut Türkçelerinde de bulunur.

Nişanyan (SS, 217): Yun. kodári < EYun kōdion 'koyun postu.'

Tietze (TETTL II, 200) : Yok.

*Ayverdi ile Eren'e göre Farsça; Gülensoy Moğolca; Nişanyan da Yunanca olduğunu iddia ettiği söcüğün kökeni hakkında ortak bilgi verilmemiştir. Ancak Ayverdi'nin başka dilcilerin Moğolca küderi 'misk geyiği'nden Türkçeye geçtiğinin söylemesi, bu konuda netliğin olmadığını gösterir.

2.1.8.10. Gūdük: 1. "Bir tarafı eksik."

2. "Boyu kısa, eni çok."

Ayverdi (MBTS, 1122): Fa. gūdek "küçük"ten.

Eren (TDES, 165): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 393): küt 'eksik, kırık' + (ü)k.

Nişanyan (SS, 218): Fa. kūdak << OFa. kōtak.

Tietze (TETTL II, 200) :< ET. kūdük.

*Ayverdi ile Nişanyan sözcüğün Farsçadan alındığı ile ilgili hemfikir iken; kökeni ile ilgili 'gūdek, kōtak' gibi farklı bilgiler vermişlerdir. Gülensoy ile Tietze ise Türkçe oluşumuna göre daha benzer açıklamada bulunurlar.

2.1.8.11. Gümüş: "Tabiatta altın, bakır, bâzan platinle birlikte bulunan, altından sonra en kolay dövülüp haddelenebilen, ısı ve elektiriği en iyi ileten, ziynet ve kıymetli süs eşyası..."

Ayverdi (MBTS, 1130): ET. kümüş.

(Kelime gümāşe biçiminde Farsçaya da geçmiştir.)

Eren (TDES, 166): ET. OT. kümüş.

Gülensoy (TTTSKBS, 395): ET. , OT. kümüş (DLT) < künü < ETü. kü - 'saklamak, korumak.'

Nişanyan (SS, 218): kümüş < ET. künü.

Tietze (TETTL II, 206): ET. kümüş.

*Sözcüğünün Türkçe olup eski çağlardan itibaren kullanıldığı konusunda aynı görüşte olan dilciler arasında köken hakkında en ayrıntılı bilgiyi Gülensoy verir.

2.1.9. “H” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.9.1. Habazan: 1. “İşsiz, başıboş, serseri.”

2. “Budala.”

3. Pisboğaz, obur." (T.Gülensoy)

Ayverdi(MBTS, 1146): Yok.

Eren (TDES, 171): (argo) Çingeneceden alınan habe'ye dayanılarak kurulmuş bir Türkçe biçim olduğu düşünülüyor.

Xabe 'yemek, yiyecek, içecek.'

Gülensoy (TTTSKBS, 402):< (h) abaz + an

Sözcüğünün Çingeneceden olduğu tartışmaya açıktır, der. Çünkü Anadolu ağızlarında habba (yemek), habbak, habuk (süt, yoğurt) çocuk dilinde kullanılır.

Nişanyan (SS, 221): Yok.

Tietze (TETTL II, 220 - 221):< Rom. habezánis

*Nişanyan ile Ayverdi sözcüğe yer vermezken, Eren Çingeneceden olduğunu söyler. Gülensoy ise Anadolu ağızlarında bu sözcüğün kullanıldığını söyleyerek bu görüşe katılmadığını belirtir. Tietze ise Romence kökenli yorumunu yaparak aslında bir nevi Çingeneceyi kasteder. Bu durumda sadece Gülensoy farklı yorumda bulunmuş oluyor.

2.1.9.2. Halı: "Yere veya mobilyaya üzerine serilmek, duvara süs olarak gerilmek üzere yün veya iplikten dokunmuş kısa tüylü yaygı."

Ayverdi (MBTS, 1174): Fa. kālī > ETT. kalı > halı

Eren (TDES, 171): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 402): ET., OT. kalıng 'kadına çeyiz olarak verilen şey' (DLT)

Nişanyan(SS, 224): Fa. kālī, kalı / kali; xalice / xalıça

Nihai kökeni belirsizdir, der.

Tietze (TETTL II, 240): kali (Fakat 'k' harfi yayımlanamamıştır.)

Farsça kökenli olduğu görüşü hâkimdir, der.

*Farsça veya Türkçe kökenli olduğuna dair iki farklı bilgi verilmiş. Farsça kökenli oluşunu da sadece Gülensoy kabul etmez.

2.1.9.3. Hanım: 1. “(Kibar konuşmada) Kadın.”

2. “Eş, karı, zevce.”

Ayverdi (MBTS, 1192): >han'dan iyelik ekinin kalıplaşmasıyla.

Eren (TDES, 172): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 174): ET. kang 'akrabalık bildirene ad; baba, peder.' kang + (u) m (> kanum > hanum > hanım). Hangsız 'babasız'

Nişanyan (SS, 227): Tü. xan + um 'hükümdar' > xanum 'soylu kadın'

"Eski kaynaklarda daima xānum şeklinde geçen sözcüğün birinci tekil şahıs iyelik eki + ım ile birleştirilmesi güçtür.

Tietze (TETTL II, 251 - 252):< ET. han + - ım

*Eski çağlardan itibaren kullanılan sözcüğün kökeni hakkında ‘han, kang, xan’ şeklinde farklı bilgiler verilmiş.

2.1.9.4.Hav: "Bâzı kumaşların üstünü kaplayan ince tüy."

Ayverdi (MBTS, 1228): Erm. veya Fa.

Eren (TDES, 174): Farsçadan veya Ermeniceden alındığını söyleyen dilcilerin görüşlerine yer vermiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 406): kaw (DLT) ‘Kav mantarından elde edilen süngerimsi madde...’

DLT: kawık ~ kavık 'kepek' şaw şuw 'dikişin büzülmesi, çekilmesi'

Nişanyan (SS, 231 - 232):hāv < ?

Tietze (TETTL II, 274):< Erm haw.

*Net bilgi verilmemiş. Ermenice ve Farsça ikilemi arasında kalmakla birlikte Türkçe kökenli olduğu görüşü de ileri sürülmüştür. Ancak Gülensoy bir açıklamada bulunur. ‘Hav’ köküne gelen +lu eki (havlu) Ar., Fa. ve Erm. dillerinde bulunmadığına göre sözcük Türkçedir, der.

2.1.9.5. Hedik: "Kaynatılmış buğday, mısır, bulgur vb. hubûbat."

Ayverdi (MBTS, 1254): Erm. hatik.

Eren (TDES, 176): Erm. hat: hatik 'grain.'

Gülensoy (TTTSKBS, 407 - 408): OT. katık (DLT) < kat - (ı) k

Kelimenin Ermenice olduğu kanısını yanlış bulur.

Nişanyan (SS, 235): Erm. hadig 'tanecik, tahıl' < had 'tane.'

Tietze (TETTL II, 288 - 289):< Doğu Erm. hatik / Batı Erm. hadig 'hububat tanesi'.

*Ermeniceden geldiği görüşünü sadece Gülensoy kabul etmez. Aynı zamanda farklı bir çözümlemeye de bulunur. *Katık* sözcüğü aslında Anadolu’da ‘yoğurt, peynir, çökelek’ gibi süt ürünleri için kullanılır. Bu nedenle Gülensoy’un yapmış olduğu çözümleme akılda soru işareti bırakır.

2.1.9.6. Hışır: 1. “Kavun veya karpuzun kabuğa yakın sert ve beyaz kısmı.”

2. “Olgunlaşmamış kavun veya karpuz.”

Ayverdi (MBTS, 1281):< Erm. hoşor.

Eren (TDES, 178): < Erm. xosor.

Gülensoy (TTTSKBS, 409): hıs 'yansıma' + ır

Nişanyan (SS, 240): Yok.

Tietze (TETTL II, 310):< hışır?

*Gülensoy, kelimenin 29 farklı anlamının olduğunu söyler. Kelimenin kökenini incelerken de farklı bilgiler ileri sürmüştür. Bunun dışında daha önceki kelime kökenleri ile ilgili verdiği bilgilerde de özellikle de fişki gibi yansımadan oluşabilecek sözcüklerin yabancı dillere bağlanmasını sert dille eleştirmiştir.

2.1.9.7. Hödük: "Anlayışsız, görgüsüz, incelikten nasibî olmayan, kaba (kimse)."

Ayverdi (MBTS, 1310): Öd "safra" dan. Öd + ü + k."h" türemesiyle hödük 'korkak.'

Eren (TDES, 180) : öt (öd) + - (ü) k, - (e) k h - sonradan türemiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 411):höt (ünl) 'yansımaya' + (ü)k

Nişanyan (SS, 247):< ?

Tietze (TETTL II, 330):< ? krş. Erm. hortik.

*Kelimenin ortaya çıkışıyla ilgili farklı bilgiler verilmiştir. Safra kesesi 'öd'den mi yoksa 'höt'yansımadan mı?

2.1.10. " I " Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.10.1. Isık: "Dudakları büzererek veya parmağı dilin üstüne koyarak çıkarılan keskin, kuvvetli ses."

Ayverdi (MBTS, 1344): ETT. sıklık > ısıklık > ısılık > ıslık. Ses taklidi kelimedir.

Eren (TDES, 184): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 420): > ĩs 'yansımaya' + lık

Nişanyan (SS, 252): ET. sıkır- + ık → sığırık

Tietze (TETTL II, 355):< ?

*Ses taklidi, yansımadan türemiş olabileceği görüşü ağırlıklıdır. Hasan Eren'in kaynağında bulunmayan sözcük Andreas Tietze tarafından da belli değil şeklinde yer almış.

2.1.10.2. Işkın:"C vitamini bakımından zengin, çiğ veya yemeği yapılarak yenen, kuşkonmaza benzer bir sebze."

Ayverdi (MBTS, 1348): Fa. eşhūn > ET. ışgun

Eren (TDES, 184): Fa. aşxūn sözünden alınmıştır. OT.'de ışgun (ve kışgun) olarak geçer.

Gülensoy (TTTSKBS, 422): OT. uşgun ~ kuşgun 'ekşi bir çeşit ot.' Tü. uşgun > ışgın

DLT'te kuşgun biçimindeki k+ ikincil ses olabilir.

Nişanyan (SS, 252): Yok.

Tietze (TETTL II, 359): < ET. ışgun < Fa. aşhuwān

*Farsçadan geldiği görüşü ağırlıklıdır. Köken olarak ‘eşhūn, aşxūn, aşhuwān’ gibi sesfarklılıklarının olduğu kelimeler gösterilmiştir. Bu görüşe de sadece Gülensoy katılmaz. Türkçe sözcüğün DLT’deki şekline göre yer vermiş.

2.1.11. “ İ ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.11.1. İğne: “Dikiş dikmekte, nakış işlemekte kullanılan, bir tarafından iplik geçirilecek bir deliği bulunan, ucu sivri, ince çelik âlet.

Ayverdi (MBTS, 1377): ET. yigne.

Kökü kesin olarak belli olmayan kelimenin başındaki ‘y’ sesi sonradan türemiştir.

Eren (TDES, 187-188): OT.’de yigne olarak geçer. Çağdaş diyalektlerde kullanılan biçimlere göre, başındaki y sonradan türemiştir. Diyalektlerde ‘dikiş’ olarak kullanılan yik’ten geldiği yolundaki görüş düşündürücüdür, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 426): ET. igne~ yigne < ig, ik; OT. yig, yik ‘iğ’; yigne, yinne(DLT)

Nişanyan (SS, 258): ET. yinne / yigne < ET. ig +? → iğ

Tietze (TETTL II, 372): < ET. igne

*Sözcüğün etimolojisine bakınca net, ortak bilgi var gibi görünüyor. Ancak ayrıntılı bakıldığında Ayverdi, sözcüğün kökü kesin olarak belli değil derken; Gülensoy kökünü açıklar. Nişanyan soru işareti koyarak emin olmadığını söylerken; Eren diyalektlerdeki açıklamayı düşündürücü bulur. Kısacası konunun biraz daha aydınlatılmaya ihtiyacı var gibi görünüyor.

2.1.11.2. İnci: "İstiridye cinsinden deniz hayvanlarının içinden çıkarılan ve süs eşyası olarak kullanılan küçük, yuvarlak, sert, sedefli tâne."

Ayverdi (MBTS, 1425): Çin. çen - çu > ET. yinçü > incü.

Eren (TDES, 190 - 191): En eski çağlardan beri kullanılır.

Gök Türkçe ve Uygurca'da yinçü olarak geçer. Çince'den geldiği anlaşıyor.

"çen - çu"

Gülensoy (TTTSKBS, 435): ET. y(ö)nçü, y(i)nçü OT. cincü - yincü- yinçü

Çince'den geldiğini söyleyenlerin görüşlerinin faraziyeden başka bir şey değildir, der.

Nişanyan (SS, 266):~Çin. chen - chu > yençü.

Tietze (TETTL II, 397):< ET. yinçü.

*En eski çağlardan itibaren kullanılan sözcüğün 'çen-çu ya da yinçü' kökeni ses özellikleri bakımından Çinceye benzetilmiştir. Ancak Tietze ve Gülensoy yine de sözcüğü Türkçe kökenli kabul eder.

2.1.11.3.İncin(mek): "Görünürde bir değişiklik olmadığı halde zedelenip insana ağrı ve zahmet vermek."

Ayverdi (MBTS, 1246): ET. yunçı-mak 'yoksulluk nedeniyle kötü duruma düşmek' < inci - n - mek (inci - t - mek)

Eren (TDES, 191): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 436): OT. Yunçı - 'kötüleşmek, yoksullaşmak; ısırmak' (DLT) yençimek, yençmek = tençmek

Nişanyan (SS, 266): inçin - < yinçil - <<AT. hinç - + IN

Tietze (TETTL II, 397):< inci - ?

*Ayverdi ile Gülensoy'un benzer açıklaması olmuştur. Sözcüğün 'yunçı- (yoksullaşmak vb.)' kökünden türediğini belirtirler. Yalnız zaman olarak Eski Türkçe mi yoksa Orta Türkçeden itibaren mi ortaya çıktığına dair aynı bilgi yoktur.

2.1.12. “ K ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.12.1. Kabala: 1. “Toptan, götürü, kabâle.”

2. “Her harfe gizli ve mistik bir anlam vererek Kitab - ı Mukaddes metnindeki bātını mānāyı anlamaya çalışma Yahûdi doktrini, Yahûdilerin bātını Tanrı ve kâinat telakkisi.”

3. “... gizli ve esrarlı ilim.”

Ayverdi (MBTS, 1514): 1. Ar. qabāle "senet, sorumluluk"tan

2. İbr. qabbālāh > İng. Cabbala.

Eren (TDES, 199): 1. Ar. qabāla

Gülensoy (TTTSKBS, 447): 1. < kaba + la

Nişanyan (SS, 285): 2. İng.cabbala ~ İbr. qabbālāh < qibbel → Kabul

*Gülensoy birinci anlamdaki sözcüğün Arapça kökenli oluşunu kabul etmez.

Nişanyan ise sözcüğün ikinci anlamına daha ayrıntılı bilgi verir.

2.1.12.2. Kabza: "(Kılıç tabanca, ok vb. nin) Tutulacak yer."

Ayverdi (MBTS, 1519): Ar. qabz 'avuçla almak ve tutmak'tan qabza

Eren (TDES, 200): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 449): ET. kavza- 'sıkıştırmak.'

Nişanyan (SS, 286): Ar. qabḏa → kabz

*Nişanyan ile Ayverdi sözcüğün ‘kabz’ kökünden türeyen Arapça kökenli bir kelime olduğunu belirtirken; Gülensoy bu görüşü kabul etmez. Sözcüğün Türkçe ‘kavza-’ kökünden türediğini söyleyerk fikir ayrılığında bulunur.

2.1.12.3. Kaftan: "Ekserisi süslü ve kıymetli kumaştan, boyu diz kapağına veya topuklara kadar inen, önde açık, bâzısının kolları yarıya kadar yırtmaçlı, astarsız hafif üst giyeceği."

Ayverdi (MBTS, 1533): Fa. ḥaftān

Eren (TDES, 200): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 451): OT. kaftan (DLT) < kap + tān 'elbise'

Nişanyan (SS, 289): Ar. kaftān / kaftān 'önü açık cübbe.'

*Arapça (kaftān), Farsça (haftān), Türkçe(kap + tāt) olduğuna dair üç farklı bilgi sunulmuş.

2.1.12.4.Kalça: "İnsan ve hayvan vücûdunun, bacakların üst kısmı ile böğür arasında kalan, iki yana doğru çıkıntılı kaba et kısmı."

Ayverdi (MBTS, 1545): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 202): Kökünü bilmiyoruz, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 454): < Moğ kalca 'ön karşı; önde, ileride.'

Nişanyan (SS, 291): İt. calza < Lat calceus 'pabuç' → KALÇIN

*Köken hakkında bilgi veren Gülensoy ile Nişanyan'dan çok farklı açıklamalar gelmiştir. Köken bilgisi açıklamalarında diğer dilcilerin yabancı kaynağa bağladıkları bir sözcüğü genellikle te başına Türkçeye bağlayan(kabala, kaftan, kabza...) Gülensoy, bu defa Moğolca kökenli diyerek farklı bir açıklamada bulunmuş. Ancak yine de tek bilgi ortaya çıkmamış. Ayverdi ile Gülensoy kökünün belli olmadığını söylerken, Nişanyan sözcüğün kökenini Latinceye kadar götürerek 'calceus' bilgisini verir.

2.1.12.5. Kambur (Kanbur): "Sırt ve göğüste bir kemik sakatlığı veya hastalığı sebebiyle meydana gelen çıkıntı."

Ayverdi (MBTS, 1561): Kökü kesin olarak belli değildir; Yun. kampura > kampuris'ten geldiğini söyleyen bazı dilcilerin olduğunu söyler.

Eren (TDES, 204): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 456):< ? OT. kamğı 'eğri büğrü, çarpık'... (DLT) <kamğı + r (> kambur)

Nişanyan (SS, 294): ~ Yun. kambilos << EYun kamylos 'sırtı bükük kişi' (<kampto) < HAvr. kamp -

*Gülensoy'un Türkçe kökenli olduğuna dair emin olmadığı görüşüyle birlikte; Ayvverdi Yunanca kökenli olduğuna dair görüşlerin olduğunu söyler. Nişanyan da daha eskiye giderek Yunancaya Hint - Avrupa dilinde geçtiğini söyler.

2.1.12.6. Kamış: "Buğdaygillerden, sulak yerlerde yetişen, çeşitli türleri olan, içi boş, yüzü boğumlu bitki."

Ayverdi (MBTS, 1563): Eski Türkçeden beri kullanılır.

Eren (TDES, 204 - 205): En eski çağlardan itibaren kullanılır.

OT. kamış olarak geçer.

Gülensoy (TTTSKBS, 457): ET. kamış - kamuş - OT. kamış (DLT) < Uyg. kam

Nişanyan (SS, 294): Yun. kálamus > Tü. kalamış.

*Eski çağlardan itibaren Türkçede kullanıldığını söyleyen dilcilerin yanı sıra Nişanyan, sözcüğün Yunanca 'kalamus'tan Türkçeye geçtiğini söylemiştir.

2.1.12.7. Kancık: "Dişi (hayvan)."

Ayverdi (MBTS, 1570): ET. kançık; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 206 - 207): OT. kançık 'dişi köpek' olarak geçer. Kökünü bilmiyoruz, der.

Yalnız, sonundaki ekin küçültme eki olduğunu anlaşıldığını söyler.

Gülensoy (TTTSKBS, 458): OT. kançık (DLT) < ? kanç + (ı)k 'küçültme eki.'

Nişanyan (SS, 296): Sogd. kančik < Sogd kanīg 'kadın' (OFa. Kanīçak)<< HAvr.

Jinekoloji: Aynı sözcük Farsçada kanıza (kenize, genç kız) şekliyle mevcuttur. Karş. Erm. Knik. >gnig(kadın)

*Sözcüğün kökü kesin olarak belli olmayıp eski çağlardan itibaren Türkçede kullanıldığı görüşü vardır. Bunun yanı sıra Sevan Nişanyan kelimeyi önce Hint- Avrupa diline bağlar, ardından da jinekolojiden yola çıkarak Ermenice *knikten* gelebileceği fikrini ortaya atar.

2.1.12.8. Kaval: "Yaklaşık 40-80 cm. uzunluğunda, önde 7,arkada 1 perde deliği bulunan, ince bir boru şeklindeki dilli veya dilsiz üflemeli halk çalgısı."

Ayverdi (MBTS, 1629):Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 219):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 478): <kav (>kow~ kof) 'içi boş'+(a)l

Nişanyan (SS, 310): ? Ar. kawwāl→KAVİL

Türkçe bir kökten türetilmesi gerek yapı gerek ilk kaydedilme tarihi açısından problemli görünmektedir, der.

*Nişanyan'ın yapmış olduğu açıklamada ilk olarak emin olmadığı görülüyor. Ardından da Türkçe kökten türetilmesinin problemli olduğu yönünde görüş belirtmiş.

Ancak sözcüğün nerden, nasıl geldiği yönünde bir netlik de ortaya koyamamıştır. Tuncer Gülensoy ise sözcüğün Türkçe oluşumu yönünde bilgi vermiş.

2.1.12.9. Kaytan: "İpek ya da pamuktan yapılmış sicim."

Ayverdi (MBTS, 1643): Lat.> Yun. gaitani.

Eren (TDES, 223): Rum.< Orta Çağ Lat. gaitanum. Kökeni karışıktır.

Gülensoy (TTTSKBS, 486): Yok.

Nişanyan (SS, 313):<? Tü. Kayt- + gan +GAN< ET. kay-

Yun gaitani, Ar. qaytān muhtemelen Türkçeden alıntıdır. İtalyadaki Gaeta kent adıyla birleştirilmesi dayanaktan yoksundur, der.

*Gülensoy'un sözlükte yer vermediği sözcüğün kökeni Ayverdi ve Eren tarafından Latinceye bağlanır. Ancak Eren yine de kökeninin karışık olduğunu söylemekten geri kalmaz. Nişanyan ise emin olmamakla beraber Türkçe kökenli olabileceği üzerinde durur.

2.1.12.10. Kekik: " Ballıbabagillerden, odunsu saplı, başak durumunda beyaz, pembe ve kırmızı çiçekler açan, karşılıklı, küçük yapraklı, çok yıllık, ıtırılı sürüngen bir bitki."

Ayverdi (MBTS, 1655): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 227): Kökenini bilmiyoruz, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 492-493) : <? kēkilik otu.

Nişanyan (SS, 316): ? Fa. Kākul/kākūti.

*Gülensoy, kelimenin kökeninden emin olmamakla birlikte, Nişanyan'ın kekik ile kākūti arasındaki ses değişiminin açıklanmasını zor bularak, bu görüşe "Yanlıştır!" der.

2.1.12.11.Keleş: (Halk Ağzı)1. "Güzel, yakışıklı (kimse)."

2. "Yiğit."

3. "Kel."

4. "Salak."

Ayverdi (MBTS, 1657): Ar. kelec "yiğit" ten.

Eren (TDES, 228): Ar. kalac.

Yerel ağızlarda keleş "kel" olarak da kullanılır.

Gülensoy (TTTSKBS, 494- 495): <külüg 'ünlü, şanlı' +(e)ş.

Nişanyan (SS, 316-317):<?

*Ayverdi ile Eren Arapça kelec/ kalac kökenlerine dayandırırken, Gülensoy farklı bir açıklamada bulunur. Türkçe,"külüg+(e)ş" şeklinde açıklama sunar.

2.1.12.12.Kepek: "Kebe denen en kalın keçeden dövülerek yapılmış, kolsuz çoban üstlüğü."

Ayverdi (MBTS, 1669):Türkçe olmayan kelimenin kökü belli değildir.

Eren (TDES, 231):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 497-498): <kap+a-n-(a)k.

Nişanyan (SS, 318): OTü.'de sözcük geçer. = Moğ. kebenek 'çoban keçesi, aba üstlük.'

Ar. qabā ve OLat. Capa/ cappa biçimleriyle benzerliği ilgi çekicidir.

*Ayverdi'nin kesin Türkçe değil dediği sözcüğü Nişanyan da Moğolcaya bağlar. Ancak, Nişanyan'ın görüşünü, 'atlı göçebe bir kavmin kullanabileceği bir sözcüğü, çok sıcak bir iklimin kavmi olan Araplarda ve Avrupa kavmi Latinlerde aramak niye?' şeklinde, Gülensoy'un serzenişi olmuştur.

2.1.12.13. Kete: "Külde pişmiş çörek."

Ayverdi (MBTS, 1685): Erm. get'ey.

Eren (TDES, 235): < Erm gat'ay.

Gülensoy (TTTSKBS, 504): < köb- (<köm-)+ et - e

Nişanyan (SS, 321): < ?

* Nişanyan kökünü bilmediğini belirtirken, Ayverdi ile Eren'den -e/-a ünlü değişimi haricinde aynı açıklama gelmiştir. Gülensoy ise Türkçe etimoloji bilgisi verir.

2.1.12.14. Kırbaç: "Tek parça deriden yapılmış kamçı."

Ayverdi (MBTS, 1700): < Kır-maç. Tü.>Blk dilleri, Rus. Alm. Fr.

Eren (TDES, 237): Tü. kır- + -maç > kırbaç.

Gülensoy (TTTSKBS, 511): < kur 'kemer, kuşak'+baç.

Nişanyan (SS, 323): < Tü. kırp- aç 'makasla kesmek'→Kırp-

Muhtemelen "makas sesi" benzetmesiyledir. Rus. karbaç > Pol. carabacz > Alm. karbatsch, Fr. cravache biçimleri Türk dillerinden alınmıştır.

*Kelimenin Türkçe olduğu konusunda aynı görüşte olan dilciler, kelimenin kökeninde farklı yorumlarda bulunmuşlar.

2.1.12.15. Kilit: "Anahtar, düğme vb. bir parça ile işleyen kapatma âleti."

Ayverdi (MBTS, 1728): Yun. kleid > Fa. kilid.

Kelime Orta Türkçede kirit biçiminde geçer.

Eren (TDES, 244): Türkçe'ye Farsça'dan geçtiği anlaşıyor, der. Gr.> Fa. kilīd > Tü. kilit.

OT.'de kirit biçiminin oluşmasında Türkçe kir-(>gir-) kökünün baskısının olduğunu söyler.

Kaşgarlı Mahmud'a göre, bu söz Arapçada anahtara verilen 'iqīd' adına benzer.

Gülensoy (TTTSKBS, 525): OT. kirit 'anahtar, kilit' (DLT).

Farsça, Arapça, Yunanca'dan kök aranmasını yanlış bulur. Halk ağzında dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan dişli araç olan "kirkir" sözcüğünü hatırlatır.

Nişanyan (SS, 327): ~ Fa. kilīd- ~ OYun. Klidi =EYun. kleis, kleid< kleō 'kapatmak, kapalı olmak, örtmek' << HAvr. klāu.

*Genel olarak bakıldığında sözcüğün Orta Türkçede 'kirit' şeklinde kullanıldığı, ancak köken olarak Yun. olduğu yönündedir. Yalnız Tuncer Gülensoy bu görüşü kabul etmez. Yapılan açıklamaları 'düşündürücü' bulur ve sert eleştiride bulunur.

2.1.12.16. Kirve: "Sünnet sırasında çocuğu tutan, sünnet masrafını üstlenen ikinci bir baba durumundaki kimse."

Ayverdi (MBTS, 1736): <Erm. k'awor.

Eren (TDES, 246): Erm. k'awor> Kürtçe k'irva, k'ivra, k'riva.

Gülensoy (TTTSKBS, 528): < kir-me.

"...Ermenilerde İslâmî sünnet geleneği var mı ki çocukların elini kolunu tutsunlar?..." şeklinde gerekçeli bir açıklama yapmıştır.

Nişanyan (SS, 328): Kürd. kirva/ kirve =OFa. kirpak/ kirba sevab, hayırlı iş, özellikle Zerdüştinin yüklediği dini görevler. "Eski İran törelerinin devamıdır." der.

*Ayverdi ile Eren aynı görüşte iken, Gülensoy ile Nişanyan'dan farklı açıklamalar gelmiş. Ancak Gülensoy'un yapmış olduğu açıklamada doğruluk payını aramak gerek.

2.1.12.17.Koca: "Ölçüleri emsâlinden çok daha büyük olan, büyük, geniş ve iri."

Ayverdi (MBTS, 1743): ETT.(XIII. yy.) koca"ihtiyar"; kökü bulunamamıştır.

Eren (TDES, 247): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 529) : <koca-"yaşlanmak."

Nişanyan (SS, 331): Fa. X^wāca→hoca

Eş anlamlı olan Fa. X^wāca ve xodā (efendi, ulu kişi) biçimlerine karşılık olarak Batı Türk lehçelerinde koca/koda ve kocaman/kodaman sözcüklerine rastlanır.

*Türkçe ve Farsça kökenli olduğuna dair iki görüş belirtilmiştir.

2.1.12.18. Koçan: 1. "Marul, lahana vb. sebzelerde yaprakların çıktığı sert gövde kısım."

2. "Mısırın tanelerini taşıyan, üstü yapraklarla sarılı, sert, silindir biçimindeki, alt ucu püsküllü meyvesi."

Ayverdi (MBTS,1744): Muhtemelen Slav dillerinden alınmıştır.

Rus. koçan, Bulg. koçan; Türkçe koç kelimesinden türemiş olabileceği de ileri sürülmüştür.

Eren (TDES, 248): Büyük bir olasılıkla Slav dillerinden alınmıştır.

Gülensoy (TTTSKBS, 530): <koç-'kucaklamak'+-an

Nişanyan (SS, 331): ~ Bul./Sırp.

*Slav dillerine değinilmiştir. Ancak Gülensoy "koç-'kucaklamak'+-an" şeklinde Türkçe kökenli olduğuna dair açıklayıcı bir bilgi vermiştir.

2.1.12.19. Kokoreç: "Soğan suyu, tuz, kekik ve karabiberle ovulmuş kuzu veya koyun bağırsağının şişe sarılarak kızartılması sûretiyle yapılan yemek."

Ayverdi(MBTS, 1747): Yun. kokoretsi.

Eren(TDES, 249): <Rum.

Gülensoy(TTTSKBS, 533): <Tü. kok-ar+aş

Nişanyan (SS, 333): Yun. kokorótsi 'mısır koçanı' (Arnavut ağzı, argo.)

*Yunanca 'kokorótsi' kökenli olduğuna dair görüş yaygındır. Ancak burada Gülensoy'un eleştirisi olmuştur. Sözcüğün Türkçe olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu, çünkü Türklerin hayvanın derisini, sütünü, içkembesini vs. en iyi değerlendiren halk olduğunu söyler.

2.1.12.20. Kom: (Halk Ağzı) 1. "Duvar ağılı."

2. "Ağıl civarında bulunan çobanların gecelemesine mahsus baraka, yayla evi."

Ayverdi(MBTS, 1755-1756): Erm. gom.

Eren (TDES, 250): < Erm. gom.

Gülensoy (TTTSKBS, 536): OT. kom. "ağıl, ahır."(DLT) < ço:-m

Nişanyan(SS, 334):Erm. gom>kom. <<HAvr. gho-mo- 'ahır, hayvan barınağı.'

*Nişanyan sözcüğü Hint-Avrupa diline bağlarken, Ayverdi ile Eren Ermenice "gom"dan geldiği üzerinde durur. Gülensoy ise bu görüşe tamamen karşı çıkar. Hatta Eren'in DLT'deki 'kom' sözcüğünü gözden kaçırdığını söyler. Aslında diğer dilciler de Hasan Eren'in söylediğini söyler. Bu durumda Gülensoy'un hepsi için DLT'deki bilgiyi gözden mi kaçırmışlar, demesi gerekiyor.

2.1.12.21. Kopça:"Metal bir halka ve çengelden oluşan, elbise, çamaşır vb. inde kumaşın karşılıklı iki yanını bitştirmeye yarayan küçük âlet."

Ayverdi (MBTS, 1768): Mac. kapocs> Bulg. kopçe-kopça.

Eren (TDES, 251-252): Balkan dilleri yoluyla Macarca'dan alınmıştır.

Gülensoy (TTTSKBS, 540-541): <kop+ça

Kop- fiili ve -ça eki Türkçe olduğu için diğer görüşleri yanlış bulur. Ayrıca 1988 yılında basılan "Türkçe Sözlük"ün başkanlarından biri olan Hasan Eren'in Türkçe gösterdiği bu sözcüğü, on bir yıl sonra farklı göstermesini eleştirir.

Nişanyan (SS, 342): ?Tü. topçak (çağ),topçuk< top+çak→ Top.

Karş. Moğ. topçi:/t/>/k/ dönüşümü açıklanmaya muhtaçtır. Bulg./ Sırp kopça Türkçeden alınmış olmalıdır, der.

*Kelimenin Macarca kökenli olduğunu söylediği sözcük, Gülensoy tarafından özellikle de Hasan Eren üzerinden sert bir dille eleştirilmiş.

2.1.12.22. Koruk: "Olgunlaşmamış, ekşi ve ham üzüm. "

Ayverdi(MBTS, 1773): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 2537):Orta Türkçede koruğa "talka, tarka" adı verilirdi.

Gülensoy(TTTSKBS, 544): <kor 'yoğurt mayası' (DLT) + (u) k

Bu sözcüğün Azeri, Özbek ve Uygurcadaki biçimleri Farsçadan alıntıdır.

Ancak ET.'deki kor sözcüğü "ekşi" anlamında olup ses bakımından da uygundur, der.

Nişanyan (SS,344): Fa. gûra.

*Türkçede "kor 'yoğurt mayası'+(u)k" ile Farsça "gûra"dan geldiğine dair iki farklı görüş belirtilmiştir.

2.1.12.23. Kotan: (Halk Ağzı)"Büyük Pulluk".

Ayverdi (MBTS, 1777):: Erm. kōt'an.

Eren (TDES, 253-254): Eski Türk diyalektiklerinde kullanılmadığı anlaşıyor. <Erm. yer. gut'an, kōt'an.

Gülensoy (TTTSKBS, 546): <OT. kot- (bırakmak, koymak)+ -(a)n

Eren'in görüşünü eleştirir."Ermenice gut/ k'ōt ile 'an nedir?" diye sorar.

Nişanyan (SS, 345): Yok.

*Eren Türk diyalektiklerinde kullanılmadığını söyleyip Ermenice "gut'an, kot'an" şeklinde köken bilgisini verirken, Gülensoy Orta Türkçeden itibaren kullanılan sözcüğün kökenini kot+-(a)n şeklinde açıklar. Sözcüğün Ermenice olmasını da kabul etmez.

2.1.12.24. Koyu: "Sıvılık derecesi fazla olan, yoğunluğu sebebiyle güç akan, akışkanlığı az olan, kesif."

Ayverdi (MBTS, 1780): ET. koyuğ; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 254): Uygur Türkçesinden başlanarak kullanılır. OT.'koyuğ' olarak geçer.

Gülensoy (TTTSKBS, 549): <koyuğ ' (akarlarda) koyu' (DLT)

Nişanyan (SS, 345): koyug < ET koyu-IG= ? koy-/ kuy- →KUYUM

*Genel olarak kelimenin tahlili yapılırken *koyuğ*dan öteye gidilmez. Giden Nişanyan'ı da Gülensoy "yanlışlık yapmıştır" der. Bunun dışında sözcüğün eskiliği konusunda (OT. /ET.) hemfikir olunmamış.

2.1.12.25.Koz: "Ceviz."

Ayverdi (MBTS, 1781): Fa. gavz.>koz 'ceviz'.

Eren (TDES, 255): Fa.gawz, Arapça yoluyla Türkçeye "ceviz" olarak geçmiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 550): <Tü. koz (? > Fa. Gawz > Ar. cauz.)

Nişanyan (SS, 345-346): Fa. Gawz /göz << OFa. göz.

*Farsça kökenli olduğu görüşü hâkimdir. Gülensoy Türkçe olduğunu söylerken Farsçaya da geçmiş olabileceği ihtimalini parantez içinde belirtir.

2.1.12.26.Köpek:"Köpekgiller familyasından, birçok çeşidi bulunan, bekçi olarak ve avcılıkta kullanılan, sâdık, evcil, memeli hayvan."

Ayverdi (MBTS, 1786): Kıp. köpek "çok tüylü köpek"; kelimenin köpeğin çıkardığı sestten geldiği ileri sürülmektedir.

Eren (TDES, 257-258): Orta Türkçede geçmediği anlaşıyor.

Köpeğin çıkardığı sestten (göv göv, köv köv) geldiği anlaşıyor.

Gülensoy (TTTSKBS, 554-555): < OT, küwük "erkek."

küwük muş 'erkek kedi' (DLT) (küwük>küwek>kübek>köbek>köpek)

Nişanyan (SS, 347): Tü. köp+ak > köpük / köbük / köfük / köpek.

Köpik veya köpek biçimlerinin her ikisinde de küçültme eki olan -IK/+AK mevcuttur.

*Kelimenin oluşumuyla alakalı farklı açıklamalar yapılmış. Köpeğin çıkarmış olduğu sestten ya da küwük/köp+ak sözcüklerinden türediğine dair farklı görüşler dile getirilmiş.

2.1.12.27.Köse: "Sakalı ve bıyığı çıkmayan veya çok seyrek olan kimse."

Ayverdi (MBTS, 1790): Fa. Kūse.

Eren (TDES, 260): Fa. kōsa

Gülensoy (TTTSKBS, 558): <kō:se

Nişanyan (SS, 347): Fa. Kōsa

*Farsça "kōsa/kūse" kökünden geldiğine dair üç dilbilimcimiz aynı görüşte bulunur. Gülensoy ise Farsça bilgisini vermez, ancak Türkçenin hangi aşamasından itibaren ortaya çıktığına dair bilgi de vermez. Sadece kö:se şeklinde açıklama yapar.

2.1.12.28. Kötek: "Dayak."

Ayverdi (MBTS, 1792-1793): <köt-ek.

Eren (TDES, 263): <köt-t-(e)k

Gülensoy (TTTSKBS, 560): <köt-‘gütmek’ (DLT) + - (e)k

Nişanyan (SS, 348): Fa. kōtang ‘çırpıcı tokmağı, ağır sopa.’

*Nişanyan görüş ayrılığında bulunmuştur. Sözcüğü Farsçaya götürür, ancak ‘kökeni belirsizdir’ diyerek (köken hakkında) bilgi vermez.

2.1.12.29.Kukumav: "Baykuşgiller familyasından bir gece kuşu, bir nevi baykuş."

Ayverdi (MBTS, 1803): <Yun. koukoubagie

Eren (TDES, 264): <R.

Gülensoy (TTTSKBS, 564): <kuku ~gugu~ guku~kuko(yansıma)+ ma-v

Nişanyan (SS,352): Yun. kukuváyia

*Gülensoy'un sadece eleştirisi olmuştur. "...Aynı yansıma Türkçede de vardır. Türkler kendi kulaklarıyla duydukları bir kuşun sesini niye Yunancadan alsınlar!" şeklinde eleştirisi olur.

2.1.12.30. Kundak: "Yeni doğmuş çocuğun soğuktan korunmasını, kemiklerinin düz durmasını sağlamak amacıyla içine sarılıp sarmalandığı büyük bez."

Ayverdi (MBTS, 1812-1813): Lehçelerde geçen kunda-mak'tan kunda-k veya Farsça kunde "kalın ağaç, tomruk"tan küçültme ekiyle kunde+k

Eren (TDES, 267): Etimolojisine ilişkin iki seçenek üzerinde durulabilir.

1.Türkçe kundamak ‘kundağa sarmak, kundaklamak’ fiilinden: kunda-+-k eki

2.Farsça kunda sözünden Türkçe -k küçültme ekiyle oluşturulmuştur ve doğrudan doğruya Orta Farsça kundaktan alınmıştır.

Gülensoy (TTTSKBS, 568-569): <Uyg. kong 'kalça'+da- ‘+-k ‘kalçasından bağlamak.’

Nişanyan (SS, 354): Fa. gundak< gund/gunda = OFa gund. 15yy'dan önce Türkçe dillerde kaydedilmemiştir, der.

*Ayverdi ile Eren iki farklı yaklaşımda bulunurken Gülensoy ile Nişanyan net ve tek bir açıklamada bulunmuşlar. Gülensoy'un bu konuda yorumu da olmuştur. Hem Kuzey(Kıpçak) hem de Batı(Oğuz) grubu Türk şivelerinde kullanılan bu sözcüğün Yun. ve Erm.'den alınmasının mümkün olamayacağını söyler.

2.1.12.31.Kurmay: “(Yeni) Harp Akademileri'ne sınavla girip belli bir eğitimden geçirilmiş subay, erkân-ı harp.

Ayverdi (MBTS, 1818): Nasıl türetildiği kesin olarak belli değildir; kur-mak fiilinden veya cep kılavuzunda "heyet=corps" karşılığı teklif edilen kur kelimesinden getirilmiş olabilir.

Eren (TDES, 268): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 572): < ET. kur ‘mertebe, aşama’ (DLT) + beg

Nişanyan (SS, 355): YT.<Tü. Kur + ? ‘divan, heyet’ →kurul

TT. kur-fiiliyle ilişkilendirilmesi keyfidir ve +may ekinin yapı ve işlevi meçhuldür, der.

*Türkçe kökenli oluşumuna dair farklı açıklamalarda bulunulmuş. Ancak burada dikkat çeken bir husus var ki, o da Ayverdi ve Nişanyan'ın yeni dediği sözcüğü, Gülensoy'un Eski Türkçeye bağlamasıdır.

2.1.12.32. Kurna: "Hamamda muslukta akan suyun içinde biriktirildiği yuvarlak taş tekne."

Ayverdi (MBTS, 1818-1819): Yun. krounion.

Eren (TDES, 268): Kendi görüşünü belirtmemiştir.

“Donkoff Ermeniceden, Räsänen Arapçadan, Tietze ise ağızların Kürtçeden alındığını söyler.”

Gülensoy (TTTSKBS, 572-573): < ET. ,OT. , kurman 'yay kabı, gedeleş.' (DLT)

Nişanyan (SS, 355): Yun. Kruniá<< EYun. krouneion< krounós çeşme, musluk.

*Ayverdi ile Nişanyan ortak görüş belirtmekle birlikte bu sözcüğün kökeniyle alakalı yabancı dilbilimcilerin de farklıfarklı görüşleri olmuştur. Yunanca, Arapça, Kürtçe, Türkçe...

2.1.12.33. Kutsal: "(Yeni) Dini bir saygı uyandıran, kutsî, mukaddes."

Ayverdi (MBTS, 1833): <kut+sal

Yapı açısından kut kelimesinden türetilmiş gibi görünüyorsa da anlam bakımından Ar. kuds.> kudsî'den etkilenmiştir ve bu kelimenin anlamını taşımaktadır.

Eren (TDES, 271):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 582-583): <Tü. Kut + Fr. sal eki

"Ar. qds sözcüğünden esinlenilmemiştir. Tü. KUT ad köküne, o zamanların modası olan Fr. +sal (+sal/+sel/+al/+el/+l) eki getirilerek yapılmış uydurma bir sıfattır." şeklinde, Arapça diyenlere yönelik bir eleştiride bulunur.

Nişanyan (SS, 357) :< ET. kut+sal →KUT

Ar. quds > qudsî sözcüğünden çağrışım yoluyla türetildiği açıktır.

*Kelimenin oluşumu hakkında farklı yorumlar yapılmış. Ağırlıklı olarak kut sözcüğünün Eski Türkçede var olduğu, ancak kutsal kelimesini Arapça kuds kökünden türediği yönünde bilgi verilmiş.

2.1.12. 34. Külek:"Süt, bal, yağ, yoğurt vb.ni koymaya yarayan, yarım fıçı biçiminde, tahtadan kulplu kap."

Ayverdi (MBTS, 1846): <Erm. kovlak.

Eren (TDES, 273): <Erm. kovlak. OT.'de kullanılmadığı göze çarpıyor.

Gülensoy (TTTSKBS, 589): <ET, OT, köli- "gömmek" (DLT) +-k

Başka dilden geldiğini söyleyen Eren ve diğer dilcileri Kırgızcadaki Kültük 'çömlek' sözcüğünü görememekle eleştirir.

Nişanyan (SS, 359):Yok.

*Ayverdi ile Eren tarafından Ermenice kökeni açıklanan sözcük, Gülensoy'un farklı yorum yapan dilcileri sert bir şekilde eleştirmesine neden olmuştur.

2.1.12.35.Küme: "Tümsek hâlindeki yığın."

Ayverdi (MBTS, 1849): Ar. üme; Farsçada da kullanılır.

Bazı dilcilere göre ise ET. ük-mek 'biriktirmek, yığmak' fiilinden gelmektedir, der.

Eren (TDES, 274): Kendi görüşünü belirtmemiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 590): ET. , OT. , kü- ‘saklamak, korumak’+-me

Nişanyan (SS, 380):~Ar. kūma ~ EYun kýma < kýo << HAvr.

*Gülensoy; "Nişanyan'ın aklına hiç ET'deki kü- 'saklamak, korumak' fiili gelmemiş!!!" şeklinde sert bir eleştirisi olmuştur. Ancak genel görüş, Arapça olduğu yönündedir.

2.1.12.36. Kúp: "İçine su, yağ, pekmez gibi sıvılar ve buğday, un, vb. erzak konan, karnı geniş, dibi derin toprak kap."

Ayverdi (MBTS, 1851): Eski Türkçeden beri kullanılır.

Eren (TDES, 275):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 591): <ET. ,OT. , kúp (DLT)

Nişanyan (SS, 360): ~Fa. Kúp = Aram. gubbā~Akad gubbu

*İlhan Ayverdi ile Tuncer Gülensoy sözcüğün Eski Türkçeden itibaren kullanıldığını söyleyerek ayrıntıya girmez. Nişanyan ise farklı bilgi vererek kelimeyi Farsçaya hatta Aram dillerinde de kullanıldığını belirtir.

2.1.12.37. Kütük: "Kalın odun, kesilmiş ağaç gövdesi."

Ayverdi (MBTS, 1858): <küt+ü+k(?).

Eren (TDES, 276): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 593-594):<YUyg. küték "tomruk"<küt"kesik, kırık"+(ü)k

Nişanyan (SS, 361): kötük~Yun kodikos ~ Lat. caudex/ cōdex, cōdic

*Ayverdi ve Gülensoy tarafından Türkçe köken bilgisi verilen sözcük, Nişanyan tarafından –emin olmamakla beraber- Latinceye bağlanır.

2.1.13. “L ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.13.1. Laçın: Beyaz renkli, ayakları kırmızı bir çeşit şahin.

Ayverdi (MBTS, 1860):ET. laçın; kökü kesin olarak belli olmayan kelimenin yabancı bir kökten gelmiş olması muhtemeldir, der.

Eren (TDES, 277):Eski çağlardan itibaren kullanılır. Moğolca ‘naçin’ biçimi Türkçeden alınmıştır, der.

Gülensoy (TTTSKBS,595):OT.< ala 'yüksek, ulu, büyük' OT. çın'doğru'

“Anadolu ağızlarında pek çok hayvan adı ALA ile yapılmıştır. ALA+abak; arga; baba 'akbaba'...”

Nişanyan (SS, 362):<? ET./l/ sesiyle başlayan sözcüğün yabancı bir dilden alındığı muhakkaktır, der.

*Sözlükçülerimiz kelimenin eski çağlardan itibaren kullanıldığı görüşünde hemfikirdir. Ancak sözcüğün Türkçe mi yoksa yabancı bir dilden mi alınmıştır, konusunda fikir ayrılığı görülür.

2.1.14. “M ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.14.1.Mantar:"Pek çok çeşidi olan, bazıları zehirli, yapraksız, çiçeksiz bir bitki."

Ayverdi (MBTS, 1960): Yun. manitâri.

Eren (TDES, 287):<Rum.

Gülensoy (TTTSKBS, 599): OT. mandar 'ağaçlara sarılan bitki, sarmaşık' (DLT)

“... DLT'deki 'mandar' biçimini dikkate almalıyız. Eren ve Nişanyan DLT'deki yazılışı gözden kaçırmışlar.” der.

Nişanyan (SS, 387): Yun. manitâri < EYun. amānitēs.

*Yunancadan geldiği görüşü hâkimdir. Ancak Gülensoy DLT'deki 'mandar' biçiminin dikkate alınması gerektiğini söyler.

2.1.14.2. Melisa (Melissa): "Oğul otu."

Ayverdi (MBTS, 2020): Yun. Melissa.

Eren (TDES, 291): <Rum.

Gülensoy (TTTSKBS, 600):Yok.

Nişanyan (SS, 398):~Yun. / EYun. Mélissa 'hoş kokulu bir bitki.' Oğul otu < meli 'bal' < HAvr. melit→MELAS

*Köken olarak Nişanyan, Hint- Avrupa dillerine kadar geriye gitmiştir. Ayrıca oluşumu, kökeni hakkında daha ayrıntılı bilgi verir.

2.1.14.3. Mertek: "1.Kalın ve uzun dört köşe kereste."

2.Çatılarda veya damlarda kiriş yerine kullanılan ince uzun çam veya kavak ağacı."

Ayverdi (MBTS, 2046): Kesin görüş belirtmemiştir.

Bazı dilcilere göre Ermenice martag'dan gelmiş, bazılarına göre ise Türkçeden Ermeniceye girmiştir.

Eren (TDES, 293): Kökeni karışıktır. Tü.>Erm. ya da Erm.>Tü. şeklinde savlar vardır.

Gülensoy (TTTSKBS, 600-601):Eski Kpç. mertek 'tavan kirişi.'

OT. merdek (g), 'ayı, domuz yavrusu' (DLT). Me(r)t'çelik çomak oyunundaki 'çelik' +(e) k 'küçültme eki'. (Sırık ya da kerestelerin ayı ya da domuz gibi kuvvetli olmalarına benzetilerek verilmiş bir ad olabilir.)

Nişanyan (SS, 402):~Fa. mardak "adamcık", çatı kirişi, kalın direk <mard. 'adam' →MERT

*Ayverdi ile Eren kesin bilgi vermezlerken; Gülensoy Türkçe, Nişanyan ise Farsçadan geldiğini ileri sürer.

2.1.14.4. Mıhlama: "(Halk ağzı) Tereyağından pişirilen mısır ununa çökelek veya peynir konularak yapılan yemek."

Ayverdi (MBTS, 2088): Ar. mukle'den geldiği ileri sürülmüşse de kökü kesin olarak belli değildir.

Eren (TDES, 295): Ar. muqla

Gülensoy (TTTSKBS, 601) : <Tü. buğu+ la- ma > buhulama > buhlama > muhlama > mıhlama. Tü.> Laz. muxlama (LTS,230)

Nişanyan (SS, 409): < ?

Ar. muqla (göz) ile ilgisi olmadığı açıktır. Belki <Erm. mux (duman).

*Arapça, Türkçe ve belki Ermenice olduğuna dair görüşler ileri sürülmüş. Nişanyan; Ayverdi ile Eren'in görüşünü kabul etmemiş ama net bir bilgi de sunmamıştır. Gülensoy ise tamamen farklı bir sözcüğün kökeninden hareketle *mıhlamay*ı bulur.

2.1.14.5. Minder: "Oturmak, yaslanmak veya yatmak için pamuk, yün, sünger vb. maddelerden biriyle doldurularak dikilen, kullanıldığı yere yahut içindeki maddeye göre sedir minderi, yer minderi, ot minderi gibi isimler alan şilte, döşek."

Ayverdi (MBTS, 2104): Kökü belli değildir.

Tü.>Sırp. , Yun. , Bulg.

Eren (TDES, 296):Kökenini bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 602):< min- 'binmek' +de-r. DLT: munderü 'ipekle süslenmiş gelin odası' <ET. mün-'binmek'+ der- + ü

Nişanyan (SS,412): < ?

*Köken hakkında "bilmiyoruz" ya da "belli değil" ifadeleri kullanılırken Gülensoy'dan köken hakkında açıklama gelmiştir(<ET. mün-'binmek'+ der- + ü).

2.1.15. “ N ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.15.1.Ne: “Hangi şey.”

Ayverdi (MBTS, 2343):Eski Türkçeden beri kullanılır.

Eren (TDES, 299):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 605):OT.

Nişanyan (SS, 455): Eski Türkçe olup n ile başlayan tek sözcüktür.

*Kelimenin Eski Türkçe ya da Orta Türkçeden itibaren kullanıldığı söylenmiş.

2.1.16. “ O ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.16.1.Oğul: "Cinsiyeti erkek olan evlât."

Ayverdi (MBTS, 2408): Eski Türkçeden beri kullanılan kelimenin kökü hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de kesin bir sonuca varılamamıştır.

Eren (TDES,305): Eski çağlardan başlayarak kullanılır.

OT. oğul olarak kullanılır.

Gülensoy (TTTSKBS,615-616): ET. oğul~ OT. oğul "oğul, çocuk" (DLT) <oğ-(~yoğ-) ‘yoğunlaşmak’ + -l

Nişanyan (SS,455): ET. ogul.

*Kökeni hakkında kesin bir sonuca varılamamıştır, diyen Ayverdi'ye karşılık Gülensoy'dan kesin olduğu yönünde bilgi gelmiştir.

2.1.16.2.OLUK: "Bir şeyin akmasına yarayan, üst tarafı açık boru."

Ayverdi (MBTS, 2418): Eski Türkçeden beri kullanılır.

Tü.> Mac. Sırp. , Yun.

Eren (TDES, 306): Kökünü bilmiyoruz, der.

*Gülensoy (TTTSKBS, 622):*OT., oluk< OT. Oy"yerdeki oyukluk, çukurluk."
(DLT)+ luk

Nişanyan (SS, 457): ET. oluk.

*Eski Türkçeden itibaren kullanıldığını söyleyen Ayverdi'ye karşılık Gülensoy Orta Türkçeden beri görüldüğünü söyler. Ayrıca Eren kökenini bilmiyoruz, derken Gülensoy sözcüğün köken bilgisini verir.

2.1.16.3. Omurga: "Omurgaların eklem oluşturacak şekilde birleşmesiyle meydana gelen ve kafatasından leğene kadar uzanan kemik, iskelet, bel kemiği."

Ayverdi (MBTS,2420): ET. oğurğa; ETT. oñurga, kökü belli değildir.

*Eren (TDES,307):*Eski kaynaklarda onurga olarak geçer.

Gülensoy (TTTSKBS,623-624) : ET. oğurğa (EUTS,140)

OT. (DLT)'de yok.<Moğ. omuruğu(n)

*Nişanyan(SS,457):*Tü. om+IRGA

*Eski çağlardan itibaren Türkçede kullanıldığı söylenir. Nişanyan sözcüğün Türkçe oluşuna açıklık getirirken, Gülensoy sözcüğün Moğolcadan ödünç alındığını belirtir.

2.1.16.4.Onur: "Haysiyet, öz saygı, şeref, izzetinefis"

Ayverdi (MBTS, 2423-2424): <Fr. honneur.

"XIX. yy. ortalarında Kırım Savaşı esnasında Türkçeye geçmiş ve halk ağzında da kullanılmıştır; ancak dil devrimi sırasında Türkçe sanılarak Ar. şeref karşılığı olarak teklif edilmiştir."

Eren (TDES, 308): Fr. honneur.

Gülensoy (TTTSKBS,627-628):< Tü. on 'çok, bol, verimli; sağ'+ur.

“TT. yazı dilindeki onur < ? Fr. honneur ile ilgisi yoktur. Fr. dan geldiği yolundaki sav yeniden gözden geçirilmelidir.”der.

Nişanyan(SS,458):YTü.~? Fr. honneur << Lat. honos, honor→ONORE

“...1934’ ten önceki herhangi bir yazılı kaynakta rastlanmamıştır. Fransızcadan serbest çağrışım yoluyla türetildiği varsayılabilir.”

*Sözcüğün Fransızca ‘honneur’dan türediği, 19./20. yüzyılda Türkçeye geçtiği şeklinde bilgiler verilmiştir. Ancak Gülensoy bu görüşe katılmaz. *onurun* Fr. *honneur* sözcüğüyle ilgisinin olmadığını söyler. Kelimenin kökenini de Türkçe oluşumuna göre açıklar.

2.1.16.5.Orcik: "Cevizli sucuk." (Tuncer Gülensoy)

Ayverdi (MBTS, 2426): Yok.

Eren (TDES, 309):< Erm. rocik.(Dankoff: ALT 648)

Gülensoy (TTTSKBS, 629): < ET. , OT. öl ‘ıslak, nem, yaş’ -(i)ş- ‘nemlenmek’ (DLT)+ik

Nişanyan (55, 459): Yok.

*Ermenice ve Türkçe kökenli olduğu yönünde iki farklı görüş dile getirilmiş. Ancak Gülensoy, Eren’in Dankoff’a dayanarak vermiş olduğu bilgiden dolayı eleştirir. Anadolu ağızlarındaki ‘ölçik’in Elazığ’da ya da ‘örücük’ün Bolu’da kullanıldığını görmemesine, örneklendirmemesine sitemde bulunur.

2.1.16.6.Oya: "İpek ibrişim, iplik vb. malzemeden tığ, iğne, mekik ve firkete ile yapılan yemeni, başörtüsü, mendil kenarlarından vb. yerlere dikilen bir nevi ince örgüden süs.

Ayverdi (MBTS, 2440): Lehçelerde geçen oya-mak veya Moğ. eyi-mek fiillerinden gelmiş olmalı; bazı dilcilere göre ise aslı Yun. ūia kelimesidir.

Eren (TDES, 311):Yok

Gülensoy (TTTSKBS, 640): <öy- ‘oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak, dikmek’ (DLT) + -a

Nişanyan (SS, 464): Yun. ūia / ūyia, ovia /ovyia << EYun. ōia.

Oymak fiilinden türetilmesi halk etimolojisidir, der.

*Farklı bilgiler verilip ilginç yorumlar yapılmış. Ayverdi oya- ya da Moğ. eyi-fiilerinden gelmiş olmalıdır, derken; Nişanyan oy- fiilini halk etimolojisi olarak değerlendirir.

2.1.16.7.Ozan: "Saz şairi."

Ayverdi (MBTS, 2445): Moğolcadan geldiği söylenen kelime Türkçeden Arapça ve Farsçaya da geçmiştir.

Eren (TDES, 311):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS,645): < ? ET. oz- 'kurtulmak, uzaklaşmak.' (EUTS, 145; DLT) + -an.

Nişanyan (SS, 464-465): (Tü. ?) ozan/uzan.

Oğuzca sözcük muhtemelen Doğu İran dilinden alıntıdır, der.

*Kelmenin kökeni hakkında net bir bilgi ortaya konmamış, olasılıklardan bahsedilmiştir. Moğolcadan geldiği söyleniyor, emin olmamakla beraber Eski Türkçe kökenli ya da muhtemelen Doğu İran dilinden gibi.

2.1.17. “ Ö ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.17.1. Öbek: "Aralarında ortak veya yakın nitelikler bulunduğu için bir araya gelen yâhut getirilen nesne veya canlılar topluluğu, küme, grup."

Ayverdi (MBTS, 2446): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 313): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 646):< OT. öw- 'ufalamak' (DLT) + e(k)

Nişanyan (SS, 466):<?

*Ayverdi köken hakkında, belli değil derken; Gülensoy sözcüğün etimolojisi hakkında bilgi verir.

2.1.17.2.Öküz: "Çift sürmek, araba çekmek gibi hizmetlerde kullanılan enenmiş erkek sığır."

Ayverdi (MBTS, 2452): ET.'den beri kullanılır.

Kökü karışık olup Toharca'dan yahut Hint-Avrupa dillerinden geldiği yolunda bazı görüşler ileri sürülmüştür; Tü. > Moğ.

Eren (TDES, 314-315-316): Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. (öküz).

OT'de öküz olarak geçer. EKıp'da öküz biçiminde kullanılır.

Kökeni karışıktır. Birçok sav ileri sürülmüştür.

Gülensoy (TTTSKBS, 658): ET. öküz < ök (~g)ü (>i~e) + z < AnaTü. pöker

Nişanyan (SS, 467): ~ Toh. Okso /okās 'sığır, iğdiş edilmiş sığır << HAvr. Uk^wsō.

Aynı kökten Sans. uksán /auksá, EYun. oksas, Alm. ochse, İng.ox(öküz), Moğ. üker (a.a.) benzer bir kaynaktan veya Türkçeden alıntıdır.

*Kökü hakkında birçok görüş ileri sürülmüştür. Ayverdi ile Eren net görüş belirtmezlerken; Gülensoy Ana Türkçeden; Nişanyan ise Toharcadan geldiğini ileri sürer. Kelimenin oluşumu hakkındaki bilgiyi de Gülensoy verir.

2.1.17.3.Önder(yeni): "Bir toplumu veya bir topluluğu yöneten, onlara yön veren kimse, lider."

Ayverdi (MBTS,2460): Ön'den geldiği belli olmakla birlikte kelimenin son kısmı açıklanamamaktadır.

"Kelimenin türetilmesinde lider'in etkisi olabilir."

Eren (TDES, 316):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 664): <Ön+de-r

Nişanyan (SS, 468): <Tü. ön+ ?→ ÖN

Yapı ve işlevi belirsiz olan +der ekinin İng. leader (önder) sözcüğünden serbest esinleme yoluyla türetildiği muhakkaktır. Önde- fiili mevcut değildir.

*Nişanyan'ın yukarıdaki açıklamasına yönelik, Gülensoy: "Nişanyan"ın bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Çünkü TTü. ağızlarında önde- 'çağırmaq' < ön + de – öndün 'önde giden, öncü' < ön + dü- örneklerinde görüldüğü gibi, +de-/düş- addan fiil yapan ekler de vardır." demiştir.

2.1.17.4.Örcin: "İp merdiven, üzgeç."

Ayverdi (MBTS, 2462): Fa. erçîn'den.

Eren (TDES, 316): Fa. arçîn.

Gülensoy (TTTSKBS, 666-667): < ör-c(1)n.(-cın eki için krş: güvercin < gök+er-cin)

"Bana göre, örcin sözcüğü Türkçedir. Çünkü OT. (DLT)'de örçük, örgüç, örküç 'örülmüş saç' biçiminde sözcükler vardır ki bunların kökeni de Türkçe < ör- fiilidir... Farsçaya, Türkçeden girmiş olamaz mı?"

Nişanyan (SS, 468): Yok.

*Farsça ve Türkçe olduğuna dair iki görüş ileri sürülmüştür. Kökeni hakkında bilgi veren Gülensoy da kelime kökeninin Türkçe olduğunu kanıtlamak için açıklamada bulunmuştur.

2.1.17.5.Örnek: "Yapılacak bir şeyin kendisine benzetilmek istendiği şey, model."

Ayverdi (MBTS, 2464): Kökü hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Kör-mek > gör-mek fiilinden veya ör-mek'ten(<ör-enek) türediği söylenmiştir; öte yandan kelimenin Ermenice "orinak" aracılığı ile OFa.>Tü.'ye geçtiği iddia edilmiştir; ancak diğer Türk lehçelerinde de benzer şekiller bulunduğundan Türkçe asıllı olduğu görüşü daha güçlü sayılmalıdır.

Dil devrimi sırasında 'misal' karşılığı olarak tekrar canlandırılmıştır.

Eren (TDES, 317): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 670): <OT. ör- 'belirmek' + -(e)nek

Ermenice olduğunu söyleyenlere karşılık "... son yıllarda yapılan karşılaştırmalı Türk Dili araştırmaları sonucu, bu kelimenin Türkçe kökenli olduğu ispatlanmıştır. Özellikle Kıpçak (Kuzey) grubu ile Doğu grubu Türk dillerinde vs. yaşıyor olması sözcüğün Türkçe olduğunun kesin delilidir... Bu tespit 'varsayım' değil, bilimsel bir gerçektir." der.

Nişanyan (SS,469): ornāk ~? Erm. örinag

Ticaret alanında eskiden beri kullanılan bir sözcük iken, Dil Devrimi esnasında öz Türkçe olduğu varsayımıyla türevleri yapılmıştır.

*Ayverdi ile Gülensoy aynı görüşleri savunurken, Nişanyan yapılan açıklamalardan pek tatmin olmuşa benzemiyor.

2.1.18. “ P ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.18.1. Palamut: 1. “Batı bölgelerimizde yetişen, kışın yapraklarını döken, 5-10 m yüksekliğinde, meşe türünde bir orman ağacı, pelit.

Ayverdi (MBTS, 2480): < Yun. valanidi.

Eren (TDES, 322):< Rum.

Gülensoy (TTTSKBS, 684): Yok.

Nişanyan (SS, 472):~ Ar. ballūt ~ Aram balūtā →PELİT

Ses değişimi belki Yun. balanidi (meşe ağacı) etkisiyle açıklanabilir. Erm. balut > palud; EYun bálanas biçimleri bir Ortadoğu dilinden alınmıştır.

*Genel görüş Yunancadan alındığına dairdir. Nişanyan Arapça olduğunu söylese de Yunanca asıllı olma ihtimaline açık kapı bırakmıştır.

2.1.18.2. Palto: "Soğuk havalarda elbise üstüne giyilen, kalın kumaştan erkek giyeceği (Kadınlarınkine manto denir.)"

Ayverdi (MBTS, 2482): İng. > Fr. paletot.

Eren (TDES, 322): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 685):< OT. partu "üste giyilen, pardesü." (DLT)

Nişanyan (SS, 473):~ Fr. paletot << Eİng paltoc ‘bir tür kısa palto.’

*İngilizce kökenli olduğu bilgisinin aksine Gülensoy, Orta Türkçeden itibaren var olduğu görüşünü savunur.

2.1.18.3. Pamuk: "Ebegümeçigillerden, koza durumundaki meyvesi üç, dört veya beş dilim hâlinde açılan büyümesi sırasında bol su isteyen, otsu veya odunsu tropikal bitki."

Ayverdi (MBTS, 2483): Fa. penbe > panbık >pambık> OT. (Oğuzca) bāmık.

Eren (TDES, 323): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 685): bāmuk > OT. pamuk. (DLT)

Nişanyan (SS, 473):~ OFa. pambak / pambuk = EYun. bombúks.

Hindistan kökenli olan pamuk bitkisi Milat dolayında Doğu İran ve Orta Asya'ya, daha sonra Akdeniz havzasına yayılmıştır. Eski Yunanca sözcüğün nihaî kökeni belirsizdir.

*Kökeni hakkında ayrıntılı bilgiyi Ayverdi verirken, Gülensoy sadece son hâline değinerek kelimenin hangi şekilden Orta Türkçeye geçtiğini belirtmiş.

2.1.18.4. Pardesü-Pardösü: "Elbise üstüne giyilen, manto ve paltodan ince üstlük, mevsimlik ince ve hafif palto."

Ayverdi (MBTS, 2492): Fr. pardessus.

Eren (TDES, 325): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 686): < OT. partu ~ bertü 'üste giyilen hırka.' (DLT)

NOT: "Fr'dan ödünç alındığı belirtilen pardösü (<pardessus) sözcüğü kiosk < Tü. köşk gibi Tü.'den ödünç alınmış olamaz mı? OT.'deki partu~ bertü sözcüğü Fransızca olamayacağına göre bu benzerlik nereden geliyor? "

Nişanyan (SS, 478): ~ Fr. pardessus < par dessus << Lat per desursum <per+desursum üst.

*Genel görüş, Fransızca kökenli olduğu yönünde iken Gülensoy bu savı kabul etmez. Açıklamasından sonra bir not düşerek bazı ihtimaller üzerinde durur.

2.1.18.5. Pars: "Kedigiller familyasından, tropik bölgelerde yaşayan, genellikle karın altına doğru beyazlaşan açık sarı postu siyaha yakın esmer beneklerle kaplı, çok güçlü, çevik, cesur, avlanması tehlikeli, yırtıcı, etçil memeli hayvan, leopar, panter.

Ayverdi (MBTS, 2496): ET. bars.

Kökü kesin belli olmayan kelime, pārs şeklinde Farsçaya da geçmiştir.

Eren (TDES, 325): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 688): OT. bars ~ pars (DLT) < bar 'kaplan' + (1)s.

Nişanyan (SS, 479): bars/pars ~ Fa pārs.

EYun. párdos İranî bir dilden alıntıdır, ET. bars sözcüğünün anlamı açık değildir, der.

*Gülensoy'un, Nişanyan'ın vermiş olduğu bilgiye yönelik açıklaması olmuştur. "Kuzey, Doğu ve Batı grubu Türk dillerinde yaşamış olması ve b > m değişimine de örnek vermesi, sözcüğün Türkçe olduğunu kanıtlamaktadır..." Görüldüğü gibi yine fikir ayrılığı yaşanmıştır. Ayverdi sözcüğün kökü belli değil derken, Gülensoy Türkçeye, Nişanyan ise Farsçaya bağlar.

2.1.18.6. Patika: 'Sadece insan ve hayvanların geçebileceği genişlikte dar yol, keçi yolu.'

Ayverdi (MBTS, 2502): Bulg. patéka.

Eren (TDES, 326): Bulg. Patéka 'küçük, dar yol' <pat' 'yol'

Gülensoy (TTTSKBS, 690): Yok.

Nişanyan (SS, 482):~ Yun pátiki< EYun pátos << HAvr pnt- < pent- 'yürümek, ayak basmak.' →PATİK

*İki farklı sav ileri sürülmüştür. Ayverdi ve Eren Bulg. kökenli olduğunu söylerken Nişanyan Yunanca kökenli hatta HAvr dillerinden geldiğini belirtir.

2.1.18.7. Pekmez: "Üzüm, dut vb. meyvelerin koyuca bir kıvama gelinceye kadar kaynatılmasından elde edilen tatlı sıvı."

Ayverdi (MBTS, 2511): OT. (Oğuzca) bekmes > pekmez < Fa. begmāz.

Eren (TDES, 328): Oğuzlar bekmes, pekmez biçimini kullanırlar.

Türk diyalektlerinde dar bir alanda kalmıştır.

Türk dilinin kök ve ekleriyle açıklanması güçtür. O bakımdan Farsça bir alıntı olduğu anlaşıyor. (Fa. Bigmāz)

Gülensoy (TTTSKBS, 691 - 692): bekmes ~ pekmes (DLT)

Eren'in görüşünün yabancı bir dildenden (İng.) aktardığını düşünen Gülensoy, Farsça bigmāz 'şarap, kadeh' in Türkçeye nasıl pekmes / pekmez olarak geçtiğini sorgular.

Nişanyan (SS, 484):Oğ. bekmes.

*Farsça kökenli (begmāz / bigmāz) olduğuna dair görüşler vardır. Ancak Gülensoy' un buna eleştirel bir yaklaşımı olmuştur. Yine Nişanyan sadece Oğ. Bekmes halini söyler ancak bir açıklama yapmaz.

2.1.18.8. Peksimet: "Dilimler hâlinde kesildikten sonra ısıtılmak sûretiyle gevrek duruma getirilerek uzun süre dayanması sağlanan ktır ekmek."

Ayverdi (MBTS, 2512): Yun. paksimadi veya Fa. Beksimāt'tan.

Kelimenin asıl kökü ve hangi dilden Türkçeye geçtiği kesin olarak belli değildir, der.

Eren (TDES, 328): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 692-693):< bek - 'sıkıştırmak, pekiştirmek' + - sü - met (> peksimet)

Nişanyan (SS, 484):~ Yun. Paksimadi 'iki kez pişmiş asker ekmeği, bisküvi.'
<< Oyun. paksamâs / paksamitis < ?

*Gülensoy Tü. > Yun olmalı, demiştir. Çünkü Azerbaycan Türkçesi ağızlarında yaşayan biçimlerinin Yunancadan geçmiş olması mümkün değildir. Ayrıca anlam (semantik) olarak da 'kurutulmuş ekmek dilimi'nden farklıdır diye görüş belirtir.

2.1.18.9. Perçem: "Alna düşen kısa saç demeti, kâkül."

Ayverdi (MBTS, 2516): Fa. perçem.

Tü. > Bulg. , Sırp.

Eren (TDES, 329): Fa. parçam.

OT.' de berçem 'belge' olarak geçer. Kaşgarlı Mahmud'a göre, berçem (perçem) Oğuzca bir biçimdir.

Gülensoy(TTTSKBS, 693):< beçkem, perçem 'alâmet, belge; ipekten veya yaban sığırı kuyruğundan yapılan alâmet olup savaş günlerinde yiğitler takınırlar.' (DLT)

Nişanyan (SS, 487):~ Fa. parçam< per + çamīdan 'salmak.'

*Gülensoy; Ayverdi, Eren ve Nişanyan'ın sözcüğün Farsça kökenli olduğu görüşüne katılmadığını ve bunun ispatı niteliğinde olduğunu düşündüğü DLT açıklamasına yer vermiş.

2.1.18.10. Pis: Üzerinde leke, toz veya kir bulunan, kirlle kaplı olan, kirli."

Ayverdi (MBTS, 2542): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 335): Yok.

Gülensoy(TTTSKBS, 697): < OT. Pis 'tortu.' (DLT)

Nişanyan (SS, 493):~ Fa. Pīs 'alacalı, lekeli, abraş, cüzamlı' = Ave. paesa-(cüzamlı)

*Gülensoy ile Nişanyan birbirinden farklı açıklamalarda bulunmuşlardır.

2.1.18.11. Poğaca: "İçine peynir, kıyma, patates vb. konularak yapılan bir çeşit çörek."

Ayverdi (MBTS, 2550): İt. fogaccio > Slav poğaç.

Eren (TDES, 336): Balkan dillerinden alınmıştır. Yerel ağızlarda bohça olarak geçer. Bu biçimin halk etimolojisi yoluyla yapıldığının anlaşıldığını söyler.

Balkan dilleri < Slav dilleri < Venedik İtalyancası 'fogaccia'.

Gülensoy (TTTSKBS, 700): < boğ [OT. boğ (DLT)] + ça.

Nişanyan (SS, 497): ~ İt. focaccia << OLat. focacia < Lat. <Lat. focus 'ocak, ateş' → fokus

*Gülensoy, Türkçe dışındaki görüşlerin hiçbirini kabul etmez. Ses değişimi ile ilgili de ayrıntılı bilgi verir. 'Boğça' varken fogaccio'ya kelimenin bağlanmasını yanlış bulur.

2.1.18.12. Pürüz: "Düz bir şeyin düzgünlüğünü bozan çıkıntı, kabarcık, çukurluk vb."

Ayverdi (MBTS, 2570): Fa. purz. "kumaşın havı"ndan.

Eren (TDES, 341): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 706): < pür + üz.

Nişanyan (SS, 509): ~ Fa. purz. 'kumaş havı, pürüz, iplik vs. artığı.' << OFa. purç. Krş. Fa. purza (talaş, pürüz) < OFa. Purçag.

*Ayverdi ile Nişanyan kelimenin etimolojisini Farsçaya bağlarken Gülensoy sadece kelimenin oluşumunu açıklamakla yetinmiştir.

2.1.17. “ S ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.19.1. Sağır: "Kulağı duymayan, işitme duyusundan mahrum olan (kimse)."

Ayverdi (MBTS, 2667): < sañır < sañar "çiftin bir teki." > sañar kulaklığı > sañır kulaklık "tek kulaklık" > sağır kulaklıdan kısaltma yoluyla.

Eren (TDES, 348 - 349): Türkî sargū 'sağır'. Göçüşme sonunda oluştuğu anlaşılıyor. Sanar > sanır 'tek kulaklı; > 'sağır' anlamına gelen sanır kulaklı (< sanar kulaklı < sanar kulaklığı.)

Gülensoy (TTTSKBS, 712 - 713): < sak 'çok iyi duyan kulak'+ ır. '? Olumsuzluk yapan ek'

Nişanyan (SS, 530): ? ET. Sınar.

*"sak+ ır" veya "sanar > sanır" şeklinde bilgiler verilmiştir. Yani Türkçe olan sözcüğün kökeni ve göçüşme yoluyla ya da olumsuzluk eki olarak farklı şekilde oluştuğuna dair bilgiler verilmiş.

2.1.18.2.Sakız: "Sakız ağacının ve bazı ağaçların kabuklarından sızan çiğnendiği zaman yumuşamayan, sarımtırak beyaz renkli, hoş kokulu reçine"

Ayverdi (MBTS, 2682): ET. sağız - sakız; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 351):ET. 'den başlayarak kullanılır.

OT. 'de sağız, sakız biçimleri geçer. Kökünü bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 719): OT. Sakız, sağız, sakır (DLT) (I-zI ~ IrI denklğine örnektir. < sakı - 'beslemek' + z.

Nişanyan (SS, 531 - 532): ET. Sakız / sakır.

< ? AT. sak + ız kabarmak? Çıban veya tomurcuk çıkarmak?

*Ayverdi ile Eren köken hakkında bilgi vermez. Nişanyan da yaptığı açıklamadan emin olmadığını gösterir.

2.1.19. 3. Salya: "Ağızdan akan tükürük."

Ayverdi (MBTS, 2696): Yun. saliares > salyar.

Eren (TDES, 354): Rum. salyar > salya.

Sonundaki r'nin düşmesi düşündürücüdür, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 727):< sal + ya.

Eren'in 'r' ile ilgili yorumuna dair '...Demek ki Sayın Eren de bu sözcüğün Rumca olduğuna inanmamış.' şeklinde Gülensoy' un yaklaşımı olmuştur.

Nişanyan (SS, 534): Salyar ~ Yun. salia = Lat. saliva

Yunanca ve Latince sözcüklerin nihaî kaynağı belirsizdir.

*Sözcüğün Yunancadan alındığı belirtilmiş ancak kaynağı ya da oluşumuna yönelik net bir açıklama yapılamamıştır. Tuncer Gülensoy ise sözcikle ilgili ayrıntılı bir açıklama yapmasa da sözcüğün Türkçe olduğu görüşünü kabul eder.

2.1.19.4. Sandal: "Bir taban ve ayağı sarmak üzere buna tutturulmuş kordon veya meşin şeritlerden ibaret açık bir tür ayakkabı, sandalet."

Ayverdi (MBTS, 2702): Yun. > Lat. > Fr. Sandale.

Eren (TDES, 356): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 730): < OT. samda (DLT)

" ... OT. Samda > TT. Sanda + l olamaz mı? Türkçede /m/ > /n/ değişimi sıkça görülür. Perşembe - perşembe (n > m olmuş ama!)

Nişanyan (SS, 535): Fr. sandale 'açık, hafif ayakkabı.' << OLat. sandalium ~ EYun sàndalon 'tahta tabanlı açık ayakkabı' < ? → SANDAL

Ayrıca, bu sözcüğün Türkçede 20.yy'dan önce ayakkabı olarak kaydedilmemiştir, der.

*Eren sözcüğe yer vermezken Ayverdi ile Nişanyan sözcüğün Yunanca olduğunu belirtirler. Gülensoy ise bazı ihtimallerde bulunarak sözcüğün Türkçe olabileceği üzerinde durur.

2.1.19.5.Savan: "(Halk ağzı) Pamuk ipliğinden veya eski kumaş parçalarından yapılan kilim, çul, yaygı."

Ayverdi (MBTS, 2722): Erm. sawan.

Eren (TDES, 358): Erm. sawan.

Gülensoy (TTTSKBS, 742): Yok.

Nişanyan (SS, 540): Yun Sávano <<EYun. sábanon "keten örtü."

*Ermenice ve Yunanca olduğuna dair iki görüş ileri sürülmüştür.

2.1.19.6.Seğmen-Seymen: 1.(folk.)Mahallî kıyafetlerle bayram vb. törenlere katılan, düğünlerde köyden köye gelin olmaya giden atlı, silahlı, davullu, zurnalı alaylardaki gençlerden her biri.

2. (tarih.) Sekban denen askerî sınıf.

Ayverdi (MBTS, 2746): Fa. seg-bān "köpek bakıcısı" ndan.

Eren (TDES, 359): Fa. sagbān (< : sag 'dog' + -bān 'keeper of') Tü.>Balkan dilleri.

Gülensoy (TTTSKBS, 748): Segmen (~ sekmen) < sek-men veya sağ-men (sağdıç' ta olduğu gibi) veya <sek-(i)r-men.

Nișanyan (SS, 543):~ Fa. sagbān ‘köpek bakıcısı’→SEKBAN.

*Gülensoy: "Seğmen /seymen sözcüğünün Türkçedeki anlamı ile Farsçadaki "köpek bakıcısı" yani ‘itçi’ anlamı arasındaki fark çok büyüktür. Bu adı tarif ederken ‘yiğit’ sıfatını vereceksiniz hem de ‘it bakıcısı’ ile aynı kefeye koyacaksınız. Bana göre bu yanlıştır. Yabancı sözlükçüler dedi diye bu yanlışı kabullenmek niye?" şeklinde sert bir açıklamada bulunur.

2.1.19.7. Sırık: "Değnekten daha kalın ve uzun ağaç."

Ayverdi (MBTS, 2818): ET. sıruk "çadır direği"; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 365): OT. sıruk. Kökünü bilmiyoruz. O bakımdan çağdaş diyalektlerde kullanılan biçimler arasındaki ses farkları da açık olarak anlaşılmıyor, der. Sırığa kuruk (Blk): kurık (Nog): sıydam (Mad)...

Gülensoy (TTTSKBS, 771): ET. (Uyg.) sırık~sıruk

OT. sıruk (DLT) < sī "kırmak"-r-ık

Nișanyan (SS, 555): sıruk < ET. sırı + IK → SIRI-

*Ayverdi ile Eren kelime kökeninin belli olmadığını söylerken Gülensoy ve Nișanyan sözcüğün oluşumunu farklı farklı olsa da açıklar.

2.1.19.8. Sırma: “Haddeden geçirilmiş, altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel.”

Ayverdi (MBTS, 2819): Yun. syrma

Tü. > Blk. Dilleri.

Eren (TDES, 365-366): Rum. ‘Faden, Draht’

Gülensoy (TTTSKBS, 772):>sır- ‘nakışlamak’ (DLT: sırlığ ‘ nakışlı’) + -ma.

Nișanyan (SS, 555): sirma/ sırma - ? Yun. sirma elbise. (özellikle gelin kuyruğu) << EYun. sýrma < syrō ‘çekmek, sürüklemek.’

*Yunanca kökenli olduğuna dair görüşler ileri sürülürken, Gülensoy DLT’deki açıkalmayı da vererek sözcüğün oluşumunu açıklar.

2.1.19.9.Simit : “Halka şekline getirilen beyaz un hamurunun fırında çıtır hâle gelinceye kadar pişirilmesiyle elde edilen susamlı veya susamsız yiyecek.”

Ayverdi (MBTS, 2836): Yun. simigdalı ‘irmik’ > Ar. Semīd (irmik)

Türkçeye de Arapçadan geçmiş olabilir, der.

Eren (TDES, 368): Rum. > Ar. samīd ‘irmik’ > Tü. geçmiş olabilir ama net bilmiyoruz, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 782): ET. sim- ‘eritme, ezme’; simlā- ‘eritmek, ezmek’ + -it

Yalnız Türklere mahsus bir çörek olan simidin Arapça veya Rumcadaki ‘irmik’ ile ne ilgisi olduğunu sorar. Çünkü simit ne bulgurdan ne de irmikten yapılır, der.

Nişanyan (SS, 559): Semid ‘beyaz ekmek, irmik ekmeği...’

~Ar. Samīd ‘ince bulgur veya irmik’ ~Aram samīdā‘un’ ~ Akad samīdu < samādu ‘öğütmek.’

*Ayverdi ile Eren sözcüğün kökenini Yunancadan Türkçeye götürürken, Nişanyan Arapçadan itibaren inceler. Gülensoy ise bu yorumların hiçbirini kabul etmez. Bu görüşüne de kendince açıklık getirir.

2.1.19.10. Soğan: “Zambakgillerden, kat kat kabuktan ibaret yumrusu ve şerit şeklindeki uzun yeşil yaprakları yemeklerde, salatalarda kullanılan keskin kokulu ve acı otsu bitki.”

Ayverdi (MBTS, 2856): ET. sōgun – sōğan; kökü hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de bir sonuca varılamamıştır, der.

Eren (TDES, 372): Kendi görüşünü belirtmemiştir. Farklı dilcilerin açıklamalarına yer verir.

Gülensoy (TTTSKBS, 790): ET. , OT. Soğan ~ soğun (DLT) < sōga(/u) n

Nişanyan (SS, 565):Sogan/ sogun // ~? Sans. ‘sukanda’ ; su ‘iyi, kıymetli’ + kanda ‘yumru kök.’ “

Nihaî kökeni belirsizdir. OFa/ Fa sōx, muhtemelen aynı kökten gelir, der.

*Açıklamalara bakılırsa ‘soğan’ sözcüğünün etimolojisi hakkında henüz ortak bilgi söz konusu değildir. Farklı ihtimaller, farklı açıklamalar üzerinde durulmuştur.

2.1.19.11.Sucuk: "Baharatla terbiye edilmiş kıymanın inek veya koyun bağırsakları içine doldurulup kurutulması ile elde edilen yiyecek."

Ayverdi (MBTS, 2887-2888): Kökü belli değildir.

Asıl anlamı "bağırsak" olan Tü. kelime > Bulg. Yun., Rus., Ar...

Eren (TDES, 376): Kendi görüşünü belirtmemiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 812): OT. süçük, süçik(DLT)<süçü(~ i)-"tatlılaştırmak"+
-k

Nişanyan(SS, 574): Fa. zīcak/zīçak< zīç ‘germe, çekerek uzatma, şerit, kordon.’
Zīcak /zīçak ‘bağırsak sarması, bumbar dolması.’

*Türkçe veya Farsça olduğuna dair görüşler ileri sürülmüş.

2.1.19.12. Suna: "Göl ördeği"

Ayverdi (MBTS, 2895): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 377): Eski kaynaklarda geçmediği göze çarpıyor. Türkçede
‘sülün’ olarak geçtiğini de biliyoruz, der. (sülün < OT: süglin, süvlin.)

Gülensoy (TTTSKBS, 815): Moğ. Sona /sono "erkek ördek."

Nişanyan (SS, 575):<?

Moğ. sono (bir tür ördek) Türkçeden veya başka bir dilden alıntı olmalıdır. Tü.
sunğur / sungur (akdoğan) sözcüğüyle ilgisi düşünülebilir.

*Kelimenin kökeniyle ilgili çok farklı yorumlar yapılmıştır.

2.1.19.13.Sülük: "Sülükgillerden, tatlı sularda yaşayan ve bazı hastalıklarda kan
emmesi için insan vücuduna yapıştırılan, yaklaşık 15 cm uzunluğunda halkalı bir
solucan türü."

Ayverdi (MBTS, 2910-2911): Fa. şelük veya zelük' tan.

Eren (TDES, 379): Farsça'dan geldiği anlaşılıyor. Fa. şalük, zalük. Türkçe
sülük biçimi açıklanmaya muhtaçtır, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 819):< ET. sül "irin, cerahat." [OT: sül ‘ette ve ağaçta
olan yaşlık’ (DLT)]+ük "irin emen."

Gülensoy, kelimenin Farsça kabul edilmesini yanlış bulur. "Eren, Türkçe sülük
biçimi ses bakımından açıklanmaya muhtaçtır; ama elinde kocaman TDES adlı kitap
varken hiçbir açıklama yapmıyor. Bizim yukarıda verdiğimiz örnekler tatmin edici
olmayabilir. O zaman da sözcüğe başka bir açıdan bakalım: <sor- ‘emmek’+-uk
(>soluk>suluk>sülük.)”

Nişanyan (SS, 577-578): ~ Fa. zalū /zalük << OFa. zorük /zrük.

İng. slug sözcüğüyle benzerlik tesadüfidir.

*Görüldüğü gibi genel görüş Farsça kökenli olduğu yönünde iken, Gülensoy sert bir eleştiriyi buna karşı çıkar.

2.1.20. “ Ş ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.20. 1. Şamata: "Gürültü, patırtı."

Ayverdi (MBTS, 2944): Ar. şemāte.

Eren (TDES, 384): < Ar (Suriye) şamāta "tumult, vacarme."

Gülensoy (TTTSKBS, 836-837): < şā ‘yansima’ + m + at-a

Suriye Arapçasında bulunan "şamata" acaba öteki Arap lehçelerinde de var mı?..” şeklinde eleştirisi olmuştur.

Nişanyan (SS, 584): Ar. şamāta ‘arsızca eğlenme, başkasının fenalığına gülme’ < şamita "arsızca eğlendi."

*Arapça kökenli olduğu görüşü genel olarak kabul edilirken Gülensoy farklı açıklama yapar. Hatta Eren’in yabancı bir kaynağa dayanarak verdiği etimoloji denemesini tartışmaya açık bulur. O halde buradan yola çıkarak diyebiliriz ki üç sözlükçümüz sözcüğü Arapça kökenli bulurken Gülensoy bunu tartışmaya açık bulur, yani net bir bilgi olarak kabul etmez.

2.1.20.2. Şen: "Hâlinde ve davranışlarında yaşamaktan aldığı zevkin canlılığı görülen, neşesi durumundan belli olan, hayat dolu, canlı ve güler yüzlü, neşeli."

Ayverdi (MBTS, 2972): Erm. şen.

Eren (TDES, 385): Erm. sen ‘inhabited; village; prosperous; happy’ > Kürt. şen.

Gülensoy (TTTSKBS, 841): < şē- ‘yansima’ + -n

Nişanyan (SS, 589): Şen, şin meskûn, mamur, müreffeh; neşeli ||~ OFa şēn meskûn < Ave şī- / şiti-

*Burada sözcüğün Ermenice, Türkçe veya Farsça olduğuna dair üç farklı görüş ortaya atılmış. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, o da Gülensoy’un da belirttiği gibi Türkçe şen ile Ermenice şen arasında ses benzerliği olsa da anlam yönünden farklılık vardır.

2.1.20.3.Şilte: "Üzerinde yatılan veya oturuşan, içi yün, pamuk vb. ile doldurulmuş döşek veya minder."

Ayverdi (MBTS, 2992): Yunanca olabileceği ileri sürülmüşse de kökü kesin olarak belli değildir.

Eren (TDES, 386): Ar. şilta. Tü. >Bulg., Srp., ...

Gülensoy (TTTSKBS, 845): Moğ. siltä, silta-g
Tü. > Ar., Rum, Sırp., Blg.

Nişanyan (SS, 592): Fa. çilta < cihil 'kırk'+ ta 'kat'

*Kelimenin kökeni ile ilgili birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür.

2.1.21. " T " Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.21.1.Tabanca: "Cepte veya belde taşınan, kısa ve hafif ateşli silâh."

Ayverdi (MBTS, 3019): Fa. tamanca-țamănçe.

Eren (TDES, 391): Fa. tamanca.

Gülensoy (TTTSKBS, 850): < taban + ça "küçültme eki."

Nişanyan (SS, 596): Tü. taban + ça 'ayak tabanı, el ayası? → Taban

"Tokat sesi" benzetmesinden ötürü adlandırılmıştır. Fa tapanca/ tapança bir Türk dilinden alıntıdır. Ancak sözcüğün Türkçe kullanımı Fars etkisiyle oluşmuş olabilir, der.

*Ayverdi ile Eren Farsça kökenli olduğunu söylerken, Gülensoy ile Nişanyan Türkçe kökenli olduğunu iddia ederler.

2.1.21.2.Tapu: "Bir gayrimenkul üzerindeki mülkiyet hakkını gösteren resmî belge."

Ayverdi (MBTS, 3066): Kökü bulunamamıştır.

Eren (TDES, 394): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 860): ET., OT., tapag, tapıg, tapug< tap-u (ğ)

Nişanyan (SS, 604): Yun., topion "mevki, mahal" < Yun / EYun topos 'yer'→TOPO

*Ayverdi kökü bulunamamıştır, derken; Gülensoy Türkçe, Nişanyan ise Yunanca kelime tahlilinde bulunmuşlardır.

2.1.21.3.Tas: "İçine su, sulu şeyler ve çeşitli maddeler konan, mâdenden, ayaksız, derince, yayvan kap."

Ayverdi (MBTS, 3077): Fa. tās > Ar. tās.

Eren (TDES, 396): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 863): < Tās. (OT. tas "her nesnenin kötüsü")

Nişanyan (SS, 606): Ar. tās (#tws) 'yassı ve yuvarlak su kabı'.

*Gülensoy, Nişanyan'ın açıklamasına eleştiri getirir. Ar. tws ile Tü. tas arasında ses benzerliği olmasa da anlam benzerliğinin olmasının normal olduğunu belirtir. Zazaca heg'yumurta' ile İng. egg'yumurta' benzerliğindeki gibi.

2.1.21.4. Tasa: "Üzüntü, Kaygı."

Ayverdi (MBTS, 3077): Fa. tāsā – tāsē.

Eren (TDES, 396): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 863): < OT. tas "her nesnenin kötüsü, bayağısı (DLT) +-a

Nişanyan (SS, 606): Fa. tāsā / tāsā "acı, kaygı, sıkıntı" < tās 'muztarip ve kararsız olma, telâş.'

*Farsça veya Türkçe kökenli olabileceğine dair iki farklı görüş dile getirilmiş.

2.1.21.5.Tavuk: "Sülüngillerde, dünyânın her tarafında yetiştirilen, eti ve yumurtası için üretilen, kanatları kısa ve küt, evcil kümes hayvanı."

Ayverdi (MBTS, 3096): ET. takıgu > OT. takağu; kökü belli değildir. Ses taklidi kelime olabilir.

Eren (TDES, 398): Kökenini bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 871): ET. tağu ~ takıgu

OT. tağuk ~ takuk ~ takağu. Takıgu > takıg > takuk > tağuk > tawuk (< tak > dak 'yansıma')

Nişanyan (SS, 609): ET. takagu/ takıgu; takuk; tağuk /dağuk/ tavuk

*Ayverdi ses taklidi kelime olabilir deyip ihtimal üzerinde dururken yine de Hasan Eren'le birlikte kökenini bilmiyoruz demiş. Buna karşılık Gülensoy yansıma olduğunu belirtmiş ve oluşmunu açıklamış.

2.1.21.6.Tavus : "Sülüngiller familyasından, tiz sesli, erkeğin kuyruğu çok uzun, süslü, parlak ve güzel renkli çok büyük kuş."

Ayverdi (MBTS, 3097): Yun > Ar. ta'ūs> Fa. tā'ūs.

Eren (TDES, 398): Eski Grekçe> Süryanca ʿausa> Ar. Ta'ūs> Fa.> Tü.

"Grekçe biçiminin de ölmüş bir Akdeniz dilinden köklendiği düşünülüyor."

Gülensoy (TTTSKBS, 871-872):< tāg (~ toğ) ' yansıma'+us veya < Moğ. doğus.

Nişanyan (SS, 609): Ar. tāwūs ~Aram ta'ūsā. Nihai kökeni muhtemelen bir Hint dilindendir.

*Çok farklı açıklamalar yapılmış. Arapça, Hintçe, Moğolca, Türkçe, Yunanca... Ancak Gülensoy sözcüğün 'yansıma' oluşu üzerinde ısrarla durur. Ayrıca Eren'in açıklamasını da bilimsel bulmaz.

2.1.21.7.Tekir: "Kül renginde veya boz renklipostu siyah benekler ve çubuklarla süslü (kedi)."

Ayverdi (MBTS, 3129): Kökü kesin olarak belli değildir. Kelimenin Yun. tigris 'kaplan' ile ilişkili olduğunu söyleyenler de var.

Eren (TDES, 400): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 876): < tegin 'samur' (DLT)

Nişanyan (SS, 613): ~ Yun/ EYun tigris.

*Yapılan açıklamalarda kelimenin kökeniyle ilgili bir belirsizliğin olduğu söylenebilir. Emin olmamakla beraber Yun. tigris etimolojisi ortaya atılsa da Gülensoy DLT'de geçen açıklamayı söyler.

2.1.21.8.Tepsi: "Fincan, tabak, bardak vb. taşımaya yarayan, derinliği az, çeşitli büyüklükte düz kap."

Ayverdi (MBTS, 3160): Çin. > ET. tevsı.

Tü. > Ar. ve Blk dilleri.

Eren (TDES, 403): OT. tewsi "sofra, tepsi" olarak geçer. Çince'den geldiği anlaşıyor, der. Kaşgarlı Mahmud'un tanıklığına göre Türkçeye tewsi olarak geçmiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 883):< OT. tewsi "tepsi, sofrası" (DLT) < OT. tew- 'dizmek, sıralamak'+ si

Gülensoy Çince'dir diyenlerin, açıklamasını ve etimolojisini yapmaları gerektiğini söyler.

Nişanyan (SS, 619): Tevsi, tebsi || ~ Çin. dep + tsi sini, "büyük ve düz tabak"

*Genel görüş Çince olduğuna dairdir. Gülensoy açıklama yapılmadığından şikâyet eder, 'tepsi'nin neden 'tew-' 'dizmek, sıralamak' fiilinden geldiğini tartışmıyoruz derken kendisi de sadece DLT'yi gösterip herhangi bir açıklamada bulunmamış.

2.1.21.9.Tevek: (Halk ağzı) 1. Asma kütüğü.

2. Asma, kavun, karpuz gibi bitkilerin sürgünü.

Ayverdi (MBTS, 3191): Teğ "asma" + -ek "küçültme eki" > teğek.

Eren (TDES, 405-406): Ağızlarda teğek, teyek ve devek biçimleri kullanılır.

Eski kaynaklarda teğek (>değek), tevek (>devek) olarak geçer. <teğ+(e)k küçültme eki. Yalnız "teğ" kökünün eski kaynaklarda geçmemesi düşündürücüdür.

Gülensoy (TTTSKBS, 887): < OT. tay "ince, taze" (DLT) +(u)k küçültme eki. (>teyek>tevek>teğek>tiyek)

Nişanyan (SS, 623): Yok.

*Gülensoy, kelimenin kökenini (tay) farklı, almıştır. Ayverdi ile Eren ise teğ olarak almışlardır. Ancak, Eren'in de dediği gibi kelimenin (teğ) eski kaynaklarda geçmemesi gerçekten düşündürücüdür.

2.1.21.10.Tezeke: "Bazı yerlerde yakıt olarak kullanılan kurutulmuş sığır tersi.

Ayverdi (MBTS, 3196): ET'den beri kullanılır, kökü belli değildir.

Eren (TDES, 406): Eski çağlardan beri kullanılır. 'At gübresi' olarak geçer. Kökünü bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 888): OT. tezek 'at gübresi.' (DLT, tezekle- "pislemek") < tez- 'pislemek' + -(e)k

Nişanyan (SS, 624): ET. tezek.

*Eski çağlardan beri kullanılan sözcüğün kökü belli değil, derken Gülensoy köken bilgisini verir.

2.1.21.11.Tığ: "Dantel veya yün örmekte kullanılan, bir ucu çengel şeklinde diğer ucu düz, kısa, şiş."

Ayverdi (MBTS, 3200): Fa. tığ 'kılıç, bıçak vb. kesici şey.'

Eren (TDES, 406): Erm. t'el.

Gülensoy (TTTSKBS, 889): OT. ig, ik, yig, yik 'iğ' (DLT) < ? (t+) ig (/k)

Nişanyan (SS, 625):~ Fa. tığ. 'mızrak veya ok' <<OFa tigr. << HAvr. steig- 'saplamak, sivri bir şey sokmak.'

*Kelime etimolojisiyle ilgili farklı bilgiler verilmiş.

2.1.21.12.Tırtıl:"Kelebek kurtçuğunun, yumurtadan çıktıktan sonraki solucanımsı yumuşak bir kurtçuk şeklindeki ilk hâli."

Ayverdi (MBTS, 3207): Erm. tırtur > tırtır > tırtıl.

Eren (TDES, 407): Erm. t'rt' ur.

Ağızlarda turtar, tıltar, turtur olarak da geçer.

Gülensoy (TTTSKBS, 896): ti 'yansıma' + r + t + (i)l

Türkçe'de bulunan 'yansıma'" bir sözcüğün Ermeniceye bağlanmasını yanlış bulur.

Nişanyan(SS,626): Erm. t'rt'ur < ? t'ur <<HAvr. tera-

Ermenice sözcük 5. yy'dan itibaren yaygın olarak kaydedilmiştir.

*Gülensoy dışındaki sözlükçüler, kelimenin Ermenice kökenli olduğunu söyler.

2.1.21.13.Tiftik:"Tiftik keçisinin ince uzun, yumuşak ve parlak yünü."

Ayverdi (MBTS, 3209): Fa. teftik

Eren (TDES, 407-408): Fa. Taftik

Gülensoy (TTTSKBS, 897): < ET. tiwi 'deve' + t'yün' + (i)k 'tiwitik'

Nişanyan(SS, 626): Ar. Taftik 'didikleme' , (hallaç) yün atma'< fatk 'aniden ve şiddetle vurma.'

*Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli olduğuyla alakalı üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Nişanyan sözcüğün *fatk* 'aniden ve şiddetle vurma'ya bağlarken Gülensoy *tiwitik* 'devenin yünü' gibi bir açıklama yapar.

2.1.21.14.Tohum:"Bitkilerde dölleme sonunda çiçekten sonra oluşan ve toprağa gömülünce kendisinden yeni bir bitki üreyen tâne."

Ayverdi (MBTS, 3216-3217): Fa. tuhm'dan.

Eren (TDES,410): Fa. tuxm.

Gülensoy (TTTSKBS,903): < OT. tohum-~ tuğum 'boğazlanacak, kesilecek hayvan' (DLT)

Nişanyan(SS,628): ~ Fa. tuxm << OFa. tōhm / tahm << EFa. tauma.

*‘Şen’ kelimesinin etimolojisinde yapılan açıklamanın benzeri burada da olmuş. Hatta uyarıyı Gülensoy yapmıştı. Aynı hatayı bu kez Gülensoy yapmış. ‘Tohum sözcüğünde ses benzerliği olsa da anlam bakımından farklılık vardır.’ Bu nedenle köken bilgisi aynı verilmemelidir.

2.1.21.15.Tomar:"Boru şeklindeki bükülmüş deri kâğıt vb."

Ayverdi (MBTS,3219): Yun. tomari.

Eren (TDES,411): Rum.

Gülensoy (TTTSKBS,908): <to-m+ar.

Türkçedeki TOM(TO-M) ile başlayan sözcükler ile bunların farklı anlamlarından birkaç örnek göstererek sözcüğün Rumcadan alınmadığını kanıtladığını söyler. Bu konuyla alakalı geniş bilgi için de Ş.Baştav'ın ve Mahmut İslamoğlu'nun kaynaklarını gösterir. Böylece bu bildirilerle Türkçe sözcüklerin Bizans ve Kıbrıs Rumcasında 'başına gelenler' i göstermiş olduğunu söyler.

Nişanyan(SS,629): ~Ar. tūmār ~ OYun. tomári (on) < EYun. 'tomos.'

*Gülensoy'dan konuyla alakalı kaynakça gösterilerek açıklama yapılmış

2.1.21.16.Tonton: "Sevimli, hoş(kimse)."

Ayverdi (MBTS, 3221): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 411): Dankoff'un görüşüne (yerel ağızlardaki tontoş, tontoroş ile Ermenice t'ont'os, t'ont'rik biçiminin birleşmesi) yer verir.

Gülensoy (TTTSKBS, 910): < to- 'yuvarlak olmak, şişman olmak' + n, to-n

Diğer görüşlere 'yanlış' der.

Nişanyan(SS, 630):~ Fr. tonton.

*Ayverdi köken bilgisini vermezken. Eren başka görüşlere yer verir. Nişanyan emin olmamakla beraber Fr. kökenli olduğundan bahsederken, Gülensoy sözcüğü Türkçeye bağlar ve anlamına uygun bir oluşum açıklaması yapar. Kendi görüşünden emin olacak ki diğer görüşlere de yanlıştır der.

2.1.21.17.Torak: "Çökelek." (Tuncer Gülensoy)

Ayverdi (MBTS, 3227): Yok. (Farklı anlamda var.)

Eren (TDES, 413): Farsçadan alındığı anlaşıyor.

Türkçede süt ürünlerine verilen birçok adın Farsçadan geçtiğini biliyoruz, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 917):<to- 'toplanmak, bir araya gelmek, olgunlaşmak' + r + (a)k

Eren'in yukarıdaki açıklamasına yönelik,"Eren, Türkçe kökenli ayran, yoğurt, çökelek, çalap, katık, kaymak, kımız, yağ gibi' sözcükleri unutmuş olmalı... Bana göre büyük olasılıkla, Türkçeden Farsçaya geçmiştir." der.

Nişanyan(SS, 631):Yok.

*Ayverdi ve Nişanyan'ın ele almadığı kelime, Eren'in ihtimal üzerine Farsça demesi yerine, Gülensoy kelime Türkçedir hatta büyük olasılıkla Türkçeden Farsçaya geçmiştir yorumunu yapar.

2.1.21.18.Torba: "Kıl, bez, iplik vb.'nden dokunmuş veya kâğıt, naylon vb. şeylerden yapılmış çeşitli boyda, ağzı büzülebilen, küçük bir çuval biçiminde kullanım eşyâsı."

Ayverdi (MBTS, 3227):Fa. tōbre, göçüşme ile torbe > torba < Hint.

Eren (TDES, 414): Kıpçakçada tobra olarak geçtiği anlaşıyor. <Fa. tōbra < Hint. tōbra.

Gülensoy (TTTSKBS, 918): <tōr 'ağ' + ba(g) 'bağ, düğüm'

Nişanyan(SS, 631): tobra / topra / torva / torba.

~Fa. tōbra <<OFa. tōbrak.

*Gülensoy kelimenin Farsça ya da Hintçe kökenli olmasını kabul etmez. Bu görüşü savunanların İngilizce tariftten etkilendiklerini söyler. Ayrıca 1988 TDK'nın Türkçe Sözlüğünde de torbanın Türkçe olduğunu, komisyonda başkan olarak bulunan Hasan Eren'in ise 11 yıl sonra bunu değiştirmesine anlam veremediğini belirtir..

2.1.21.19.Tortu: "Bir sıvının dibine çöken katı madde, çökelti, rüşup."

Ayverdi (MBTS, 3228): Fa. durd > durdī'den.

Eren (TDES, 415): < Fa. durd.

Gülensoy (TTTSKBS, 919): < ET. to-r- 'süzme, durultmak'+ -tu

Nişanyan(SS, 631): Fa. durda.

*Kelime Farsça kökenli kabul edilse de durd/durdi/ durda gibi farklı köken bilgileri verilmiştir. Gülensoy ise Türkçe kökenli oluşu üzerinde durur.

2.1.21.20.Torun: "Bir kimsenin çocuğunun çocuğu."

Ayverdi (MBTS, 3228):Erm. torn

Eren (TDES, 415): Erm. t'orn.

Gülensoy (TTTSKBS, 920): < →torum [< tor + (u)n]

Torun ÖZTÜRKÇEDİR, der.

Nişanyan(SS, 631): < Tü. Tor + ?

Krş. Erm. t'orn, Sans. toruna, Ave tauruna, öte yandan ET. torum (deve yavrusu), torlak, toraman. Benzerlik şaşırtıcıdır, der.

*Ermenice torn ile Türkçe torum şeklinde verilen bilgiler ve Gülensoy'un Öz Türkçedir çıkışı; Nişanyan'ın yaptığı açıklama 'benzerlik şaşırtıcıdır.' Sözlükçülerin hepsi kendi görüşünü kesin kabul edecek gibi.

2.1.21.21.Tugay: "(Yeni)Asker. Alayla tümen arasındaki birlik."

Ayverdi (MBTS, 3237):tuğ'dan.(?)

Eren (TDES, 417):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 929): < Moğ. tokay.

Nişanyan (SS, 637-638): < Tü. tuğ+ay→TUĞ.

*İlhan Ayverdi emin olmamakla beraber kelime kökenini söylerken Gülensoy ile Nişanyan açıklama yapar.

2.1.21.22.Turfanda: "Mevsiminden önce veya mevsim başında yetiştirilmiş (meyve, sebze)."

Ayverdi (MBTS, 3242): Fa. tervende 'taze meyve' den.

Eren (TDES, 418): < Fa. tarvanda.

Gülensoy (TTTSKBS, 933-934): Turfan ‘ Türkistan’da yer adı + da
Mevsimin ilk meyvesi Turfan’da yetiştiği için.

Diğer görüşler yanlıştır, der. “Bu sözcüğün yalnız Anadolu sahasında kullanılıyor olması da Farsça veya Rumcadan alıntı olduğuna kanıt değildir.”

Nişanyan(SS, 638): ~ Fa. turfanda/ turvanda.

*Farsça tervende/tarvanda/turvanda görüşü hâkimdir. Gülensoy’dan ise yer bilgisine göre açıklama gelmiş. Ayrıca Farsçadan alınmışsa ‘turfanda’ değil de turvanda/tarvanda şeklinde de kullanılabileceğine dikkat çeker.

2.1.21.23.Tuzak:“Kuşları, vahşî ve yabâni hayvanları yakalamak üzere hazırlanan düzen, dam.”

Ayverdi (MBTS, 3252): ET.’den beri kullanılır; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 420): OT. tuzak.

Kökenini bilmiyoruz, der.

Gülensoy (TTTSKBS, 940-941): OT. tuzak ~ tuzakı (DLT)< tū- ‘kapatmak’+ -z
‘ağ’

Nişanyan(SS, 640): ET. tuzak.

*Kelimenin eskiliği ve oluşumu hakkında farklı açıklamalar yapılmış.

2.1.21.24. Tüfek- Tüfenk: " Uzun namlulu, taşınabilir ateşli silah."

Ayverdi (MBTS, 3253): Fa. tufeng.

Eren (TDES, 420): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 941): OT. tüvek ‘patlangıç’ (DLT: tüveklük ‘patlangıç için oyulan ağaç dalı.’ < tū ‘yansıma’ + w (krş. tüh ‘yansıma’) + (e)k

Nişanyan(SS, 640): tüfek/ tüfeng ~ Fa. Tufak/ tufang. < tuf.

*Farsça ‘tufeng/tufang’ ile Türkçe ‘tüvek’ şeklinde iki açıklama yapılmış.

2.1.21.25.Tül: "Pamuk, ipek veya naylon ipliklerden yapılmış, çok ince gözenekli hafif ve saydam dokuma./ Bu dokumadan yapılmış perde."

Ayverdi (MBTS, 3254): Fr. tulle.

Eren (TDES, 420): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 943): OT. tülwir~ tülfir (DLT) < tül (+wir~+ fir =0)

Nişanyan (SS, 640): Fr. Tulle < ? öz Tulle Kuzey Fransa’da dantel işçiliğiyle ünlü kasabadır.

Fransızca sözcüğün Tulle kasaba adından türetilmesi doğrulanmaya muhtaçtır, Tü. ‘tülbind’den alıntı ihtimali üzerinde durulmamıştır, der.

*Kelimenin farklı kökenli gösterilmesini eleştiren Gülensoy; Nişanyan ve Eren’in fikirlerinden yola çıkarak konuyu sorgular.

2.1.22. “ U ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.22.1.Uğra : (Halk Ağzı) "Yufka açılırken hamurun tahtaya yapışmaması için ekilen kalın un."

Ayverdi (MBTS, 3269): urba> urva > uvra > uğra.

Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 421):Kökünü bilmiyoruz.

Anadolu ağızlarında kullanılan uğra (ve uvra)’nın göçüşmeli bir biçim olduğu anlaşılıyor.

Gülensoy (TTTSKBS, 959): ET. ügra 'bulamaç, öz, lâpa.' OT. ügre (DLT) < uw(/v/g) –‘ağmak, ufalamak' + -(u)r -a

Nişanyan (SS, 643):Yok.

*Gülensoy'un yapmış olduğu tanım ile kökenin açıklamasında kullandığı tanım aynı değildir.

2.1.22.2.Uğur: "İnsana sağlık ve saâdet getirdiğine inanılan durum, yümn."

Ayverdi (MBTS, 3271):OT. (Oğuzca) uğur "hayır, bereket"; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 422):ET'den itibaren kullanılır.

Kökünü bilmiyoruz, der. (Farklı görüşlere yer verir.)

Gülensoy (TTTSKBS, 962):ET. uğur 'fırsat' ~ OT. oğur.

(DLT: ogur bol- 'yol uğurlu, hayırlı olmak' < oğ-(u)r)

Nişanyan(SS, 644): ET. ogur/ ugur.

*Kelimenin Türkçe kökenli veya eskiliği ile ilgili ortak görüş gelmiştir. Ancak kelimenin kökeni hakkında Ayverdi ile Eren bilmiyoruz ya da belli değil derken, Gülensoy kökenle alakalı açıklamada bulunmuştur.

2.1.22.3.Un: "Tahıl veya bâzı gıdâ maddelerinin öğütülmesinden elde edilen toz hâlindeki besin."

Ayverdi (MBTS, 3280):ET. ün.

Eren (TDES, 423): OT'den beri kullanılır. (ün)

Gülensoy (TTTSKBS, 968) : OT. un (DLT) <ü (< uw-) 'ufalamak' + -n

Nişanyan (SS, 645): ET. un

*Kelimenin eskiliği hakkında farklı bilgiler verilmiş. Köken ile ilgili açıklama da Gülensoy'dan gelmiş.

2.1.22.4.Urba (Uruba): "(Halk Ağzı) Giyecek, elbise."

Ayverdi (MBTS, 3283): İt. roba.

Eren (TDES, 423):İt (Venedik) ruba, roba.

Türkçede başta -r geçmez. O nedenle başına bir ünlü (u-) getirilmiştir.

Gülensoy (TTTSKBS, 969-970): ET. urbak'elbise, giyecek'< urba.

ET.'deki 'urbak'taki -k'nın düşmesini göz ardı edemeyiz. Sözcük içinde ve sonunda /g/k/'nın Batı grubu dillerinde düşmesi olağandır: kapgak> kapak; kapug> kapu> kapı; ayıg> ayı vb.

Nişanyan (SS,645): ~ İt. roba 'giysi, özellikle pahalı ve değerli giysi.'

*Üç dilbilimcimiz sözcüğün İtalyanca 'roba' kökenli olduğuna değinirken, Gülensoy Eski Türkçeden itibaren var olduğunu belirterek görüşünü destekleyen açıklamalarda bulunur.

2.1.23. “ Ü ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.23.1. Üçgen: "Üç kenarlı, üç açılı kapalı şekil, müsselles."

Ayverdi (MBTS, 3305): üç + gen

Eren (TDES, 427): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 985): OT. üçgil, üçgül (DLT)

Nişanyan(SS, 648):YT. üç + gen. Atatürk tarafından bulunan kelimelerdendir, der.

*Gülensoy, kelimenin OT'den itibaren var olduğunu söylerken, Nişanyan Atatürk'ün kazanımından bahseder.

2.1.23.2. Ülkü: (Yeni) "Amaç edinilen, ulaşılacak istenen şey, ideal."

Ayverdi (MBTS, 3308): Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 427): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 990): OT. ülkü "ahit, peyman" (DLT)<ül- 'dağıtmak, yaymak' + -(ü)k + ü

Nişanyan (SS, 648):Kıp. ilgü /ilkü / ülkü. Tü. il + gu

Türkiye Türkçesinde kaydedilmemiş olan Kıpçakça sözcük, Naim Hazım Onat tarafından yeni anlamıyla 1932'de ortaya atılmış ve 1933'te Atatürk tarafından benimsenmiştir. TD III.6-7(1946)

*Gülensoy ile Nişanyan'dan farklı açıklamalar gelmiş.

2.1.23.3.Üsküf: "Başlık, serpuş."

Ayverdi (MBTS, 3315):İt. scuffia.

Eren (TDES, 427): İt. scuffia. >'sc' ünsüz düğümü 'ü' ünlüsüyle çözülmüştür.

Gülensoy (TTTSKBS, 997): OT. yüksük (DLT) > yüksük> üskük > üsküf

Nişanyan(SS, 650):~Yun. skufia'bir tür sert ve yüksek başlık~ it.cuffia/scuffia. <<OLat cofea.

Neşri tarihine göre Osmanlılarda 1382-85 dolayında benimsenmiştir, der.

*Kelimenin kökeniyle alakalı farklı bilgiler gelmiş. Ayverdi ile Eren hemfikir iken Nişanyan sözcüğü OLat.'e kadar götürür. Tuncer Gülensoy'dan ise bambaşka bir açıklama gelir.

2.1.23.5.Üvendire-Öğendire-Övendire: "Çifte sürülen öküzleri dürtmek için, ucuna sivri bir demir çakılmış değnek, bizlengeç, bizlengiç."

Ayverdi (MBTS, 3322):Yun.

Eren (TDES, 429):Rum.

Gülensoy (TTTSKBS, 1002-1003): Tü.

Türkiye Türkçesi ağızlarında evendere, üfentire, uğrandire vb. şekiller vardır. Ağızlardaki bu şekillerin Eski Yunanca sözcüklerden çok farklı olduğunu söyler.

Nişanyan(SS,651):~Yun. Vukéndron <<EYun. boukéntron

*Gülensoy, kelimeye Rum./Yun. denilmesini eleştirir; fakat kendisinden kökenle alakalı açıklayıcı bilgi gelmez.

2.1.24. “ V ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.24.1.Verev: "Bir köşeden karşı köşeye doğru katlanmış, kesilmiş veya yerleştirilmiş olan."

Ayverdi (MBTS, 3358): Erm. verew'den geldiği ileri sürülmüşse de Türkçe bir türev olması muhtemeldir.

Eren (TDES, 435): Kendi görüşüne yer vermemiştir.(Dankoff'a göre Erm.)

Gülensoy (TTTSKBS, 1014): <OT. yér 'kumaşın veya ağacın bir yüzü' (DLT) + (e)v

Nişanyan(SS, 658):~ Fa. virīb/ vurīb

*Köken hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ermenicede verew, Orta Türkçede yer+(e)v, Farsçada virīb/vurīb.

2.1.25. “ Y ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.25.1.Yaba:“Harman savurmaya yarayan, kuru ot ve samanları toplamaya yarayan, çatal biçiminde tahta kürek."

Ayverdi (MBTS, 3379):Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 437): EKıp. 'yaba' olarak geçer.

Kökünü bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 1021): <yaba < yā- 'yaymak' + -b + a

Nişanyan(SS, 666): Kıp. yaba

*Ayverdi ile Eren kökü belli değil derken Nişanyan da ayrıntılı bilgi vermez. Gülensoy ise kelimenin oluşumu hakkında açıklayıcı bilgi verir.

2.1.25.2.Yaban: "İnsan yaşamayan ıssız yer."

Ayverdi (MBTS,3379): Fa. biyābān 'çöl' den. Türkçede kısa söylenen yābān şekli Farsçaya geçmiş ve bu şekilde Dîvan edebiyatında kullanılmış.

Eren (TDES,437):Fa. biyābān (< OFa. viyāpan)

Türkçede biyābān'ın başındaki bi- düşmüştür. Farsça yābān biçimi Türkçeden alınmıştır.

Gülensoy (TTTSKBS,1022): OT. yawa (~ yafa, yava) 'sıcak, kuytu(yer)' (DLT)+n

Kelimenin Farsçadan geldiği görüşünü yanlış bulur."OT.'deki yawa/ yava/ yafa sözcüğündeki w(/v/f)nin >b'ye dönüşmesi ET.'den beri görülen bir ses olayıdır: bar 'var, mevcut' > var, bar->var-, ber->ver-, ovrug 'dağın yamacı ve bittiği yer' > obruk gibi.

Farsçadan geçmiş bîçâre, bîgâne, bîvefâ vb. gibi sözcüklerdeki bî'yi düşürmeyen Türkçe, durduğu yerde niye bîyābān'daki bî'yi düşürsün?" şeklinde bir açıklamada bulunur.

Nişanyan(SS,666):~ Fa. biyābān/ yābān <<OFa. viyāpan

Fa. biyābān: gulyabani, yaban, yabancı, yabanıl, yabansı.

*Genel görüş 'biyābān'ın Farsça, yābān biçimin ise Türkçe olduğu yönündedir. Tuncer Gülensoy ise bu görüşe, yapmış olduğu açıklama ile karşı çıktığını gösterir.

2.1.25.3.Yama: "(Delik veya yırtık bir yeri)Parça ile kapatıp onarma."

Ayverdi (MBTS, 3400):ET. yamağ<yama-mak

Eren (TDES, 441):Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 1049): OT. yamağ < ya- 'kapatmak, örmek' + -ma(ğ)

Nişanyan(SS, 669): ET. yamağ <yama+ıg 'bitiştirmek, eklemek.'

*Kelimenin kökü farklı açıklanmıştır, OT. ya-(kapatmak, örtmek),ET. yama-(bitiştirmek, eklemek).

2.1.25.4. Yapalak: "Bir nevi baykuş."

Ayverdi (MBTS, 3408): Yapak 'yün' + kulak > ET. yapakulak

Eren (TDES,441): <yapak "yün"+kulak. Tü. > Moğ. , Fa.

Gülensoy (TTTSKBS,1063-1064): OT. yabakulak(DLT) <yap 'yapağı' +aku'yapağı' +la- 'baştaki saç keçelenmek' +-'k' baştaki saç keçe gibi.'

Nişanyan(SS,670):Yok.

*Gülensoy'dan farklı ve ilginç bir açıklama gelmiş.

2.1.25.5.Yaya: "Yürüyerek giden kimse."

Ayverdi (MBTS, 3432):ET. yadağ >yayağ>yaya.

OFa. Piyādag (piyāde) kelimesinden geldiği ileri sürülmektedir.

Eren (TDES,445): ET'den başlayarak kullanılır. (yadağ, yadağın). OT'de yadağ olarak geçer.

OFa' piyādag'dan alındığına dair görüşler vardır.

Moğ. yadağ biçimiyle birleştirenler de vardır. Türklerde atlı olup yaya kalmak yoksulluk sayıldığı için. (Räsänen LTS 122)

Gülensoy (TTTSKBS,1094-1095): ET. yadağ~ OT. yadağ (DLT) <yada-ğ(> yayag > yaya)

Gülensoy Farsça ve Moğolca görüşleri reddeder. Yukarıdaki açıklama doğru olsaydı adak, yadak sözcükleri de Türkçe olamazdı der.

Nişanyan(SS,673): ET. yadag <yad- + a 'açmak, yaymak' →YAY-

Evliya Çelebi'de geçen yābyāb biçimi ilgi çekicidir. Yansıma sese dayalı ikincil bir kaynağı düşündürücüdür.

*OFa'dan gelmiş olabileceği görüşü dile getirilmekle beraber, kelimenin ET. oluşumu da açıklanmıştır.

2.1.25.6.Yıldız: "Işıklı ve sabit bir nokta halinde görülen gök cisimlerinden her biri."

Ayverdi (MBTS, 3468-3467): ET. yulduz, y'den dolayı düzleşme ile yılduz, ses uyumu ile yıldız.

Eren (TDES, 454): Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 1139-1140): ET. yıldız, yiltız ~OT yulduz 'yıldızların genel adı'; (DLT) <ya(/u)-l+ d(/t)ı (/u)z <yultur.

Nişanyan(SS, 677): ET. yul+tuz

ET. yal-/yaldra- (parıldamak, ışımak) fiiliyle muhtemelen köken ilişkisi yoktur.
ET. daima yultuz biçimi kullanılır.

*Gülensoy, Nişanyan'ın yalabık, yaldız, yıldırım gibi sözcüklerin aynı ya-
'parlamak' kökünden geldiğini bilmediği görülmektedir, şeklinde sert bir eleştirisi
olmuştur.

2.1.25.8.Yobaz: "Dinde aşırı derecede mutaassıp olan, şekle çok bağlı kalan ve
bu konuda başkalarına hoş görülmesi davranmayan (kimse), kaba sofu."

Ayverdi (MBTS, 3473):Kökü belli değildir.

Asıl anlamı kaba, saba, kuvvetli.

Eren (TDES, 455):Kökünü bilmiyoruz.

Gülensoy(TTTSKBS, 1150): ET. yabız=yavız 'kötü'

OT. yafuz, yawuz 'kötü, fena' (DLT) < yab (/yaf/ yaw/ yav) + (u/ı)z

Nişanyan(SS, 678): yabız 'kötü' →YAVUZ

*Ayverdi ile Eren'in 'kökünü bilmiyoruz' dedikleri kelime Gülensoy tarafından
irdelenmiştir. Nişanyan ise yabız ile yawuz arasında ilişki olduğunu belirtmiş ancak
nasıl olduğunun ayrıntısına girmemiştir.

2.1.25.9.Yoğurt: "Maya katılarak koyulaştırılmış kıvamlı bir süt ürünü."

Ayverdi (MBTS, 3474): yuğur-mak> yuğurt (ET).

Eren (TDES, 455-456): Eski çağlardan başlayarak kullanılır.

OT.'de 'yuğrut' olarak geçer. Tü. yuğur-+ -t .'-t' eki süt ürünlerinde sıklıkla
kullanılır.

Gülensoy (TTTSKBS, 1152): ET. yoğurt, yorgurd, yoğrut, yorgut

OT. yoğurt(DLT) < yu -ğ- 'yoğunlaştırmak' + -(u)r- 'kalınlaştırmak' + -(u)t

Nişanyan(SS, 678): ET. yogrut<yogur-ut→ut→YOĞUR-

*Eren kökenini irdelemez. Ayverdi ile Nişanyan ise yogur-/yugur- olarak alır.

Gülensoy ise yu- fiiline kadar kelimeyi böler. Daha ayrıntılı oluşumundan
bahseder.

2.1.25.10.Yosma: "Edâlı, işveli, oynak kadın."

Ayverdi (MBTS, 3484):Kökü belli değildir.

Eren (TDES, 457):Kökünü bilmiyoruz.

Gülensoy (TTTSKBS, 1164): < ? OT. yuş- 'eli işe yatkın olmak' +-ma. Yuşma > yusma >yosma.

Nişanyan(SS,679): < ?

*Kelimenin hangi dile ait olduğu bilinmiyor, ancak Orta Türkçedeki oluşumunu Gülensoy açıklar.

2.1.25.11.Yumruk: "Elin, parmakları yumulmuş ve sıkılmış hâli."

Ayverdi (MBTS, 3488): ET. yudruk; kökü kesin olarak belli değildir.

Eren (TDES, 458): Kendi görüşünü belirtmez.

Gülensoy(TTTSKBS, 1175-1176):ET. yıdruk ~ OT. yudruk(DLT)<yıdruk <yıd(u)r-uk.

Nişanyan(SS, 680): Kıp. Yumruk < Tü. Yumur + ık→yum-

*Gülensoy, Nişanyan'ın görüşüne 'yanlış'der. Yum- değil, yıd(u)r'dan geldiğini söyler.

2.1.25.12.Yürek: "Kalp."

Ayverdi (MBTS, 3498-3499- 3500): ET.'den beri kullanılır; yür-mek 'hareket etmek' ten yür-ek.

Eren(TDES, 462): Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. OT. yürek<yür- 'hareket etmek' kökünden geldiği açıktır: Yür-+ -(e)k eki.

Gülensoy (TTTSKBS, 1193-1194): ET. ,OT. yürek (g) <yür 'iç, öz, benlik.' +(e)k. Kelimenin kökeninin yür- fiiline bağlanmasını ilgi çekici bulur.

Nişanyan(SS, 681): ATü. ?+ak

ET.'de yügür -(koşmak) veya TT. yürü- fiilleriyle ilişki kurulamaz. Moğ. cirüke (yürek) biçimi, ET. yır- (ses vermek, ötmek, şarkı söylemek) köküyle ilişkiyi düşündürür.

*Ayverdi ile Eren'den aynı görüş gelirken, Gülensoy kelime kökenini farklı alır. Nişanyan da bazı ihtimalleri ortaya atmış, ancak kesin bir bilgi vermemiştir.

2.1.26. “ Z ” Harfi ile Başlayan Kelimeler

2.1.26.1.Zıpkın: "Büyük balıkları avlamak için üzerlerine atılarak saplanan, ucu çengelli uzunca saplı, mızrak gibi av aleti."

Ayverdi (MBTS, 3545):ET. sap-mak>sapkın>

Eski sözlüklerde sıpkın ve sıpkun olarak geçtiğini söyler.

Eren(TDES,469): Eski sözlüklerde sıpkın ve sıpkun olarak geçer. Türkçe sap-kökünden –kın ekiyle yapıldığı anlaşıyor.

Gülensoy (TTTSKBS,1203):<Eski Kıpç.; sıpkun

Nişanyan(SS,687-688): sıpkın/sıpkun? Moğ. Sibegen<sibe- delmek, sivri bir şey sokmak.

*Eski Türkçeden itibaren kullanıldığı görüşü ağırlıklıdır. Ancak Nişanyan, emin olmamakla beraber, Moğolca kökenli olabileceği görüşünü ortaya atar

SONUÇ

Kelimelerin kökenleri üzerine yayımlanan yerli ve yabancı birçok çalışma arasından seçmiş olduğumuz “Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati” sözlüklerindeki binlerce kelimeyi gözden geçirerek kökenleri hakkında verilen farklılıkları ele aldık.

Giriş kısmında belirttiğimiz gibi çalışmamız esnasında birtakım sınırlılıklarımız oldu. Özel adlara, yazı dilinde kullanılmayan yerel sözcüklere, birleşik kelimelere, teknik terimlere, genel kullanımdan düşmüş sözcüklere tezimizde yer vermedik. Kelime kökeni, oluşumu veya eskiliği hakkında verilen bilgilerde tutarlılık gösteren sözcükleri de incelememize katmadık.

Bütün bu incelemeler sonucunda da yukarıda saydığımız özellikler doğrultusunda bazı kelimelerde farklı köken bilgilerine ulaşamadığımızı gördük. Örneğin : “ ğ, j, r, ” harfleri ile başlayan kelimeler. ‘Ğ’ ile başlayan sözcükler olmadığı gibi ‘j’ ile başlayan yabancı sözcüklere az da olsa sözlükçülerimiz yer vermiş. Ancak bu kelimelerin kökenlerinde tutarlılık olduğu için çalışmamıza katmadık. R harfi ile başlayan kelimelerin etimolojisinde de Gülensoy, ‘r’ harfi ile ilgili sadece eklere yer vermiş: -ra, ra-. Diğer sözlükçülerimiz de ‘r’ ile başlayan sözcüklerde ortak etimoloji ortaya koymuştur.

Bunların dışında etimolojilerini incelemiş olduğumuz sözcüklerden

1. Kökenleri hakkında tamamen farklı bilgi verilenleri,
2. Türkçe kökenli olduğu söylenmesine rağmen oluşumu hakkında farklı bilgi verilen sözcükleri
3. Kelimenin eskiliği yani ne zamandan beri var olduğuna dair farklı bilgi verilen sözcükleri çalışmamızda incelemiş olduk.

Toplamda da ‘iki yüz altmış dokuz’ sözcüğe ulaştık. Bunlardan, dilimize yerleşmiş olup farklı kökenlere dayandırılan kelime sayısı “yüz doksan altı” tanedir: “afacan, ahır, akşam, alıç, araba, bacak, bazlama, baldırgan, bora, ceviz, cılız, çadır, çanta, çemen, çingene, dalyan, dirgen, eldiven, enişte, fışkı, filiz, geveze, ıskın, kaftan,

kirve, kekik, koçan, kokoreç, kopça, kundak, kilit, oya, öküz, palto, pekmez, poğaça, simit, şamata, tığ, tırtıl, torak, urba, yaban...”

Örneğin;

Afacan : "Yaramaz, çok hareketli, haşarı, ele avuca sığmaz (çocuk)."

Ayverdi (MBTS, 33) : < Fa. âfet-i cān 'kalp ağrısına sebep olan.'

Eren (TDES, 3) : Yok.

Gülensoy (TTTSKBS, 50) : < iveness 'aceleci, hızlı' < ET. ev - 'acele etmek';

OT. ew - 'bir şeyin etrafında koşuşmak' (DLT)

Nişanyan (SS, 6): TT. XIV - XVII iveness acul, aceleci < Tü.ev- +ACAN

“Bu şekilde yorumlandığında + acan eki ve ses değişimi açıklanmaya muhtaçtır.

Osmanlı kaynaklarında çoğunlukla Fa.âfet-i can deyiminden türediğı belirtilir.” der.

Tietze (TETTL, 104): âfet < Fa. âfet < Ar. âfa (awf kökünden)

*Sevan Nişanyan, sözcüğün Osmanlı kaynaklarında çoğunlukla Farsçadan türediğı yönünde bir bilginin olduğunu belirtse de Gülensoy sözcüğün Türkçe ‘ev’, Tietze ise Arapça ‘awf’ kökenli olduğı yönünde açıklama yapmıştır. Böylece kelimenin etimolojisi hakkında tutarlılık gesterilememiş ve köken hakkında farklı bilgiler verilmiştir.

Yapmış olduğumuz incelemeler sonucu dilcilerimizin sözcüğün kökeni ile ilgili ortak görüşte bulundukları yerde bu defa oluşumu hakkında fikir ayrılığında bulunduklarına şahit olduk. Ortaya çıkan sonuçlara baktığımızda yani, kökeni aynı olup oluşumu farklı olan kelime sayısı ‘kırk yedi’ tanedir. Örneğin:“aban-, aktar-, altın, amca, ayaz, beşik, burçak, çıplak, çömlek, gümüş, hanım, han, ıslak, kırbaç, köpek, minder, önder, sağır, sakız, tavuk, yılan, yobaz, yürek...”

Örneğin;

Buzağı (Buzak): "Sütten kesilmemiş inek yavrusu."

Ayverdi (MBTS, 441): ET. buzāgu; kökü kesin olarak belli değildir.

Eren (TDES, 65 - 66): Eski Türkçeden başlayarak kullanılır.

Orta Türkçede buzāgu olarak geçer.Türkçe buzağı biçiminin yabancı kökenli bir öge olduğı ileri sürülmüştür.

Buzağı > buza - , buz - 'böğürmek kökünden' - ğu, - ğı, ekiyle türetilmiş bir türevi, akla en yakın olan görüştür.

Gülensoy (TTTSKBS, 189 - 190) : ET. , OT. buzāgu (DLT) < bızağu < bırağu < buz + ağu < bır + ağu

Nişanyan (SS,84): ET. buzagu < ?

Karş. Fa. buzak (küçük erkek keçi) < OFa büz (keçi) < HAvr bhugo-s (çeşitli hayvanların erkeği)

Tietze (TETTL, 402): ET. Buzagu.

*Net bir bilgi verilme de kelimenin Türkçe olduğu üzerinde durulmuştur, sadece Eren ‘yabancı kökenli olduğunun sıklıkla söylenmesi’ni ortaya atarak akıllara soru işareti bırakır. Bunun dışında, Sevan Nişanyan'ın HAvr açıklamasına Tuncer Gülensoy'un sert bir eleştirisi olmuştur. ‘Atlı göçebe kültürüne bağlı olan Türk ve Moğolların hayvanlara verdiği adların öteki dillerden çok daha fazla olduğunu’ belirtir. Bu nedenle de Hint - Avrupa dillerine gitmesini 'oldukça zorlanmaktadır' ifadesiyle karşılar. Ancak burada dikkat çeken bir husus vardır. O da, Nişanyan’ın sözcüğün kökenini HAvr dillerine bağlamamasıdır aslında. Sadece sözcüğü karşılaştırdığımızda HAvr dilinde de olup zamanla Farsçaya geçtiğidir. Yoksa sözcüğün kökeniyle alakalı soru işareti (< ?) bırakmıştır.

Sözcüğün kökeni kimi dilbilimcilerimiz tarafından emin olmamakla beraber Türkçeye bağlandığı, Eski Türkçeden itibaren kullanıldığı ancak sözcüğün oluşumu hakkında ortak bir açıklamanın yapılmadığı görülür.

Türkçe kökenli olduğu konusunda aynı görüş belirtilmesine rağmen, bu kez de eskiliği hakkında yani ortaya çıktığı zamanla alakalı farklı bilgi verilen kelimeler “yirmi altı” ya ulaştı. Kelime kökeni hakkında geriye doğru adım adım gidilirken bazıları çok eski dönemden itibaren kullanıldığını, bazılarının da günümüze daha yakın zamanlarda ortaya çıktığını söyleyerek farklı bilgiler verilmiştir. Bunlar: “abart-, adaş, aslan/arslan, aş, baldız, bayram, deniz, deve, edik/hedik, gömlek, kurmay, tezek...”

Örneğin,

Çivit: "Çin, Yemen ve Hindistan'da yetişen bir bitkiden elde edilen veya sun'î olarak yapılan mavi renkli toz boya."

Ayverdi (MBTS, 600): ET. ‘cüvit "renk"; kökü belli değildir.

Eren (TDES, 95): OT. çüwit, çüvit 'boya'.

Clauson ile Räsänen'in görüşlerine yer vererek kelimenin kökeni hakkında bilgi sahibi olup Kazakların toprak boyasına 'cosa' adını vermelerinden ötürü, bu adın Moğolcadan geldiğinin anlaşıldığı, görüşü üzerinde durur.

Gülensoy (TTTSKBS, 245 - 246): OT. cüvüt, çücüt, çüwüt. (DLT)

Nişanyan (SS, 112) : ET. çüwit.

Tietze(TETTL, 524): < ET. çivit

*Türkçe kökenli kelimenin geriye dönük seyriyle iligli farklı bilgiler ortaya atılmıştır. Sözcük, Eski Türkçeden mi yoksa Orta Türkçeden itibaren mi dilimize yerleşmiş? Ortak bilgi verilememiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere incelemiş olduğumuz binlerce kelime arasından yüzlercesini tek tek ele alarak karşılaştırdık. Bu zorlu çalışma sonrası da sonuç kısmında özelliklerine göre gruplandırma yoluna giderek aradaki farkı daha da belirgin hale getirdik. Böylece iki yüz altmış dokuz kelimenin etimolojilerinin farklı farklı açıklanmış olduğuna şahit olduk. Çalışmamızın sonucunda dilbilimcilerin kelime kökenleri hakkında ortak bir noktada buluşmadığı sonucuna vardık. Bu da bu alanın zorluğunu, ortak görüş belirtmenin güçlüğü ve bu yönde yapılacak olan çalışmaların mutlak bir standardının olamayacağı kanaatini pekiştiriyor.

Türkiye Türkçesinde yer alan Türkçe sözcüklerin kökenlerini incelediğimizde, yapmış olduğumuz bazı sınırlılıklar dışında (özel adlar, birleşik kelimeler, yöresel sözcükler, teknik terimler), birçok kelimenin kökenleriyle ilgili dilcilerimizin hemfikir olduğuna şahit olduk.

İncelemiş olduğum sözlükler ve ortaya çıkan eser hakkında daha iyi bir kanaat edinilmesi amacıyla konu ettiğim dilbilimcilerimizin de dikkat çekici bazı özelliklerine değinmekte fayda görüyorum.

Yıllarca bu alanda uğraş veren profesörleri, doçentleri ve asistanlarıyla geniş çaplı çalışmalar yürütüp kendi ifadesiyle "...Türk dilinin asırlardır süren çilesinin ve macerasının, 'Benim de bir dilim var' şuuruyla" yazdığını ifade eden İlhan Ayverdi, sözlük değil de etimoloji denemesi yaptığını ifade eder.(Ayverdi, 1999: X) Eserinde kelime kökenlerinin yanı sıra özellikle de sözcüklerin anlamları üzerine vermiş olduğu ayrıntılı bilgilerle önemli bir çalışma yürütmüş. Sadece Türkçe değil dilimize yerleşmiş olan Arapça, Farsça kökenli birçok sözcüğün anlamını MBTS'de bulmak mümkün.

Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü'nü bizlere sunan Prof. Dr. Hasan Eren, sözlüğünde kelime kökenleri ile alakalı çoğu yerde yabancı dilbilimcilere yer vermesi dikkat çekicidir. Hatta birçok yerde kendi fikrine bile yer vermediğine tanıklık ediyoruz. Bunun dışında kendi görüşüne yer verdiği yerlerde de İlhan Ayverdi ile birçok yerde aynı görüşte olduğuna tanıklık ettik. Kelimenin kökeni, oluşumu hatta bir dilden başka hangi dillere geçtiğine dair verilen bilgilerde dahi aynı açıklama yapılmış. Örneğin 'arpa' kelimesi.

Ayverdi (MBTS, 173): Eski Türkçeden beri kullanılan kelimenin Hint-Avrupa dillerinden geldiği ileri sürülmektedir. Kelime belli başlı başka dillere de geçmiştir.

Eren (TDES, 19): Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Bilimsel yayınlarda Hint-Avrupa dillerinden alındığı sıklıkla dile getirilir. Türkçeden belli başlı komşu dillere de geçmiştir.

Sevan Nişanyan'ın birçok kez basımını yenilediği "Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü" adlı eserinde kısa açıklamalarla birçok kelimeye yer verilmiştir. Basımını sürekli yenilediği kaynağında yeni kelimelere yer verdiği gibi birçok kelime kökenine ilişkin açıklamalarında da değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikleri de özellikle Tuncer Gülensoy'un yapmış olduğu eleştirilerde açıkça görebiliyoruz.

Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü'nü Türkoloji'ye kazandıran Prof. Dr. Tuncer Gülensoy ise, kelimelerin kökenleri hakkında oldukça ayrıntıya girmiştir. Sözlükte dikkat çeken en önemli unsurlardan biri sözcüklerin kökenlerini çoğunlukla Türkçeye bağlamasıdır. Örneğin, 'bar' kelimesine diğer dört sözlükçümüz Ermenice olduğunu söyleyip buna göre kökeni hakkında bilgi verirken Gülensoy buna karşı çıkar ve sözcüğün Türkçe olduğunu savunur ya da 'palto' kelimesini dilbilimcilerimiz İngilizce kökenli olarak açıklarken Gülensoy bu açıklamayı kabul etmez ve sözcüğün etimolojisini Türkçe olarak açıklar. Tuncer Gülensoy'un dikkat çeken diğer özelliği ise başka dilcilere yöneltmiş olduğu sert eleştirilerdir. Diğer dilcilerden genellikle farklı bilgi ve yorumlarda bulunan Tuncer Gülensoy'un, sözlük yazma girişiminde bile Sevan Nişanyan'a olan tepkisinin büyük etkisi vardır. Dilbilimcilerin görüşlerini eleştirirken 'YANLIŞTIR!' ibaresini sıklıkla kullanır.

Sözlüğü bitirmeye ömrü vefa etmeyen Andreas Tietze'nin, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati öncelikle A ile E arasındaki harfler kapsayan sözlük olarak;

ardından da daha önce yazılmış olup basımı yapılmayan F ve J harfleri arasındaki kelimelere yönelik çalışması çocukları ve torunları tarafından yayımlanmıştır. Kaynakta birçok kelimeye yer veren Andreas Tietze, şekil ve anlam itibarıyla açıklanabilecek birçok kelimeye kısa kısa yer vermiştir. Yer yer başka görüşlere de yer veren Tietze emin olmadığı yerlerde soru işareti bırakmıştır. Hatta bununla alakalı Tietze, biraz alaycı bir üslupla şöyle bir açıklama da yapmıştır: “Bu soru işaretleri, kitabımızı tenkit etmek niyetiyle okuyanlara üstün bilgilerini göstermek için fırsat versin dedik (Tietze, 2002: 5).”

Sözlükçülerimiz kimi yerlerde birbirlerini eleştirmiş kimi yerlerde de yaptıkları çalışmaları takdir ederek Türkoloji alanına kazandırılan önemli eser diye bahsetmişlerdir. Sonuç olarak; Türk dilinin binlerce yıllık tarihi göz önüne alındığında yapılmış olan bu çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ayverdi, İlhan. (2011). *Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Binark, İsmet. (2006). *Bir İhlâs Abidesi İlhan Ayverdi*. Ankara: Altay Kültür, Sanat ve Eğitim Vakfı; agm.ilhanayverdi.org (E.T:17.06.2016)

Caferoğlu, Ahmet. (2008). *Etimolojik Araştırma Denemeleri*. s.2-3: turkoloji.cu.edu.tr (E.T: 16.06.2016)

Clauson, Sir Gerard.(1972). *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford; Ölmez, a.g.m., 178.

Ergin, Muharrem.(2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.

Eyuboğlu, İsmet Zeki. (1991). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yay.

Eren, Hasan.(1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Kişisel Yayınları, II. Baskı.

Eren, Hasan. (1988). *Wilhelm Radloff ve Türk Diyalektleri Sözlüğü*. C.LVI: Türk Dili, s.444.

“Etimoloji”. (1968). Türk Ansiklopedisi. C.XV. Ankara: MEB Yayınları: 497-498.

Gülensoy, Tuncer. (2004). *Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar*, C: LXXXVII, S: 627: s. 204-222

Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, I(A-N)-II(O-Z). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güner, Galip. (2006). *Türkiye’de Kelime Etimolojisi Üzerine Yayımlanan Makalelere Dair Bir Bibliyografi Denemesi*. Vol 30/II. Kayseri: Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları: 1-27.

<https://www.biyografya.com/ilhanayverdi> (E.T:11.10.2018)

İlhan, Nadir. (2007). *Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*. Elazığ: Manas Yayınları.

Mahmûd, Kâşgarlı. (2005). *Divânü Lugâti’t Türk*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Nadalyayev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak.(1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Leningrad; Ölmez, agm., s.177.

Nişanyan, Sevan. (2008). *Kelimebaz – I*, İstanbul: Melisa Matbaacılık, I. Baskı.

Nişanyan, Sevan. (2009). *Kelimebaz – II*, İstanbul: Melisa Matbaacılık, I. Baskı.

Nişanyan, Sevan (2010). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları, V. Baskı.

Ölmez, Mehmet. (1994). *Türk Dillerinin Sözlükleri ve Türk Sözlükçülüğü, Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.

Ölmez, Mehmet. (1998). “*Etimoloji Sözlükleri*”. Yıl 3. S.6: Kebikeç, s.175-184.

Räsänen, Martti.(1969-1971). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*. Helsinki; II Wortregister; Ölmez, agm., s.177.

TDK (2005). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDK (2008). Türkçe Yazım Kılavuzu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tietze, Andreas. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati (Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuch Des Türkei- Türkischen)*, C.I (A-E). İstanbul- Wiesbaden: Simurg Yayınları.

Tietze, A. (2010). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati (Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuch Des Türkei- Türkischen)*. C.II (F-J). Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Tekin, Şinasi.(2002). *İştikâkçının Köşesi*. I. Baskı. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tekin, Talat – Ölmez, Mehmet. (2003). *Türk Dilleri / Giriş*, II. Baskı. İstanbul: Sanat Kitabevi.

Tekin, Tâlat. (1997).“*Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*” *Türkoloji Eleştirileri*. Ankara: Simurg Yayınları: 111-112.

Vámbéry Arminius, "Etymologischer Wörterbuch der Turko - Tatarischen Sprachen", Leipzig 1878, 228s. 216 - 228 sayfalar arası dizin; Ölmez, agm, 175 -176.

Yakın, Aziz. (1997). Etimoloji Sözlükleri. S.542: Türk Dili: 140-151.

Yüksel, Aysel- Uluant, Zeynep.(2006) İlhan Ayverdi: Bir Hayat Bir Lügat. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı; agm. ilhanayverdi.org

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Aysun KOŞAN
Uyruğu	T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri	16.03.1987, Maden/ ELAZIĞ
E-Posta	aysuncvk23@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Lise	Balakgazi (Yab. Dil Ağı) Lisesi	2004
Üniversite	Gaziantep Üniversitesi	2008

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2009-2018	Özel Öğretim Kurumları	Öğretmenlik

Yabancı Dil	İngilizce
-------------	-----------